

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

DISERTAČNÍ PRÁCE

2013

PhDr. Ivanovičová Michaela

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie
Obecná psychologie

Michaela I v a n o v i č o v á

**Iracionální přesvědčení v souvislostech
s osobnostními proměnnými v penitenciárních
podmínkách: Komparační analýza
odsouzených za majetkovou a násilnou
trestnou činnost.**

**Irrational beliefs in connections with personality
variables in penitentiary background: Difference
analysis of prisoners convicted of property and
violent criminal offence.**

Disertační práce

vedoucí práce – PhDr. Miluše Urbanová, CSc.

2013

Tato disertační práce je pokračováním diplomové („Iracionálne presvedčenia a teória interakcií osobnostných systémov: Komparačno-korelačná štúdia“) a rigorózní práce („Miera iracionálnych presvedčení v súvislosti s osobnostnými premennými“).

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze, dne 1. 3. 2013

PhDr. Ivanovičová Michaela

Iracionální přesvědčení v souvislostech s osobnostními proměnnými v penitenciárních podmínkách:
Komparační analýza odsouzených za majetkovou a násilnou trestnou činnost.
PhDr. Ivanovičová Michaela

*Děkuji vedoucí své práce PhDr. Miluše Urbanové CSc., Dr. rer. nat. Petru Gröplovi Ph.D.,
své dceři a celé své rodině.*

Abstrakt

Cílem studie je zkoumání iracionálních přesvědčení Ellisovho typu v souvislostech s osobnostními proměnnými v penitenciálních podmínkách. Studie je orientována i na rozdíly v těchto oblastech u odsouzených dle druhu trestné činnosti. Odsouzeným (N=208; násilná trestná činnost N=100, majetková trestná činnost N=108) byl administrován PSSI – Inventář stylů a poruch osobnosti (Kuhl - Kazén, 2002), dotazník SPARO (Mikšík, 2001), Inventář iracionálních přesvědčení (IBI; Koopmans a kol., 1994) a škála IPA (Kondáš - Kordačová, 2000). Výsledky poukázaly na signifikantně vysokou míru iracionálních přesvědčení u odsouzených jako i na jejich specifické osobnostní nastavení. Rozdíly v osobnosti podle druhu trestné činnosti se nepotvrdily. Iracionalita Ellisovho typu se u odsouzených váže především na schizotypní styl osobnosti, a na další osobnostní parametry chování v zátěži. Výsledky studie lze využít při konkrétní práci s odsouzenými, k tvorbě programů zacházení s nimi ve směru ovlivňování jejich postojů, přesvědčení a celkově kognitivního rámce, který je vázán na jejich trestnou činnost; k ověřování efektivity těchto programů jako i k inspiraci pro další výzkumné zkoumání penitenciární populace.

Klíčová slova: iracionální přesvědčení, osobnost odsouzeného, druh trestné činnosti.

The aim of this study is research of irrational beliefs of Ellis in connections with personality variables in penitentiary background. This study is oriented to differences in this domains by prisoners according to the kind of criminal offence too. Prisoners were administrated (N=208; violent criminal offence N=100, property criminal offence N=108) PSSI – Inventory of styles and personality disorders (Kuhl – Kazén, 2002), Questionnaire SPARO (Mikšík, 2001), Inventory of irrational beliefs (IBI; Koopmans et al.) and scale IPA (Kondáš – Kordačová, 2000). Results refer to signifikant high rate of prisoners irrational beliefs and their specific personality configuration. Differences in prisoners personality in according to the kind of criminal offence was not affirm. Prisoners irrationality of Ellis relate mainly to schizotyp styl of personality and to others personality variables of behavior under stress. Outcomes of this study are to use for concret work with prisoners, for creation of treatment program toward influence their attitudes, beliefs and general kognitive framework, their is relate to their criminal offence; for checking of effectiveness this programs and for inspiration in another reasearch in penitentiary population too.

Key words: irrational beliefs, personality of prisoner, kind of criminal offence.

OBSAH

	str.
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Iracionální přesvědčení	9
1.1 Vymezení pojmu iracionální přesvědčení	9
1.2 Teoretické výzkumy o povaze iracionálních přesvědčení	10
1.3 Výzkumy realizované v oblasti iracionálních přesvědčení	12
1.3.1 Metodiky na zjišťování míry iracionálních přesvědčení	12
1.3.2 Přehled výzkumných zjištění v oblasti iracionálních přesvědčení ve vztahu k osobnosti člověka	20
1.3.3 Přehled zkoumání iracionálních přesvědčení podle A. Ellise za posledních 10 let (2000-2010)	27
2. Osobnost odsouzených - přehled výzkumných zjištění v penitenciární oblasti za posledních 10 let (2000-2010)	44
2.1 Zacházení s odsouzenými ve vězení	44
2.2 Psychodiagnostické metody výzkumně sledované v penitenciární oblasti	49
2.3 Psychopatologie zkoumána u odsouzených	58
2.4 Jiné oblasti zkoumané v penitenciálních podmínkách	71
EMPIRICKÁ ČÁST	74
3. Metodologické východisko	75
3.1 Problémy výzkumu	75
3.2 Cíle výzkumu	76
3.3 Výzkumné otázky	76
3.4 Výzkumný soubor	78

3.5 Výzkumné metodiky	83
3.6 Výzkumně metodologický postup	87
4. Výsledky výzkumu	88
4.1 Zodpovězení první výzkumné otázky	88
4.2 Zodpovězení druhé výzkumné otázky	96
4.3 Zodpovězení třetí výzkumné otázky	104
5. Diskuze	105
6. Závěr	113
Literatura	114
Přílohy	130
1. Použitá dotazníková baterie	
2. Právnícký výklad jednotlivých paragrafů u námi zkoumaných pachatelů	

TEORETICKÁ ČÁST

1. Iracionální přesvědčení

1.1 Vymezení pojmu iracionální přesvědčení

Centrálním termínem jedné z nejstarších forem kognitivně behaviorální terapie – racionálně emotivně behaviorální (REBT) terapie¹ Alberta Ellise jsou iracionální přesvědčení. Základní myšlenkou REBT je tvrzení, že psychické problémy člověka pocházejí z iracionálních přesvědčení (Ellis, 1962, 1994), nebo že lidé nejsou mentálně narušení díky události jako takové, ale díky tomu, jak se na věc dívají a jaké mají přesvědčení o dané události (Davies, 2006). Proto jsou iracionální přesvědčení základním stavebním kamenem této teorie osobnosti. Jinak řečeno, iracionální přesvědčení nebo iracionální (dysfunkční/maladaptivní) kognitivní procesy jsou kognitivní komponentou osobnosti člověka a podle Alberta Ellise a jeho následovníků vedou k dysfunkčním emocím a chování.

Současné kognitivně behaviorální přístupy počítají ale i se zpětnovazebním ovlivňováním kognicí, emocí, chování a fyzických příznaků navzájem (Praško a kol., 2007). Tento termín připomíná i některé další teorie kognitivního zpracování informací například A. T. Beckova „kognitivní schémata“ nebo G. A. Kellyho „personální konstrukt“, nebo různé atribuční teorie (Praško a kol., 2007).

Ellisův typ iracionality je vyjadřován v podobě nerealistických a absolutistických očekávání nebo požadavků a iracionální přesvědčení jsou založená na mylném předpokladu, že něco nebo někdo musí, má nebo by měl být v souladu s naší představou. Tato přesvědčení vyplývají z vystupňování přání do nevyhnutelnosti, z glorifikace nebo zatracování nějakého aspektu sebe, jiných lidí, světa kolem, z odklonu od reality a od logicko-deduktivní metody vědeckého myšlení, a z uchýlení se k absolutistickým, dogmatickým a nedokazatelným domněnkám a předpokladům, kterých se jednotlivec rigidně a nekriticky drží (Ellis, 1973; in Kordačová, 1994a, 1994b). Karel Balcar (1989; in Kordačová, 1994a) taky zjednodušeně uvádí, že jde o přesvědčení a myšlenky, které jsou pro lidi tak samozřejmou součástí jejich prožívání, že si je běžně neuvědomují. Tato

¹ V posledních letech se v USA rozvíjí i poradenství vycházející z REB teorie.

přesvědčení odporují zdravému rozumu i realitě, mají formu vnitřní řeči k sobě a běžné, většinou únosné životní těžkosti si lidi pomocí nich mění na tragédie či nesplnitelné úkoly, které ale současně „nesmějí“ zůstat nesplněné. Ellis, DiGiuseppe, Bernard, Froggat (Kordačová; in Kondáš a kol., 2002, s. 228; podobně i Možný, 2002) uvádějí kritéria, které považují za iracionální ta přesvědčení, která:

1. „překrucují skutečnost, jsou misinterpretací toho, co se událo;
2. zahrnují určité nelogické způsoby hodnocení ve vztahu k sobě samému, k jiným lidem a ostatnímu světu (například katastrofizování, dělání si nároků a kategorizování lidí);
3. blokují dosahování cílů;
4. způsobují extrémní emoce, které přetrvávají, jsou distresující, případně až imobilizují člověka a
5. vedou k chování, které ubližuje nebo nějakým způsobem poškozuje svého nositele nebo jiné lidi“.

Tyto jednotlivé definice iracionálních přesvědčení jsou důležité k tomu, aby si člověk uměl představit, co pod tímto pojmem vlastně myslíme. Z pohledu empirie se lze dále seznámit s různými výzkumy v této oblasti.

1.2 Teoretické výzkumy o povaze iracionálních přesvědčení

Původních Ellisových (1962) iracionálních přesvědčení bylo 11, ale současné výzkumy (Campbell, 1988; DiGiuseppe, 1996) poukazují na čtyři kategorie iracionálních kognitivních procesů, mezi které patří: (a) kladení absolutistických požadavků („musí...“, „mělo by...“), (b) katastrofizace, (c) celkové sebepodceňující hodnocení a (d) frustrační intolerance. Tyto čtyři kognitivní procesy zahrnují různé obsahové oblasti (například výkon, pohodlí, vztahy) a vztahují se k sobě samému, k druhým lidem a k životním podmínkám. Podle A. Ellise (1962, 1994) je základním iracionálním přesvědčením požadování (kladení si požadavků), ze kterého vycházejí zbývající iracionální přesvědčení. Jeho hypotéza vychází z jeho klinické práce a není dostatečně empiricky podložena. Na druhé straně na odlišné vztahy iracionálních přesvědčení poukazují i

psychometrické studie a konfirmační analýza (Bernard, 1993; DiGiuseppe a kol., 1988), kde bylo zjištěno, že požadování, katastrofizace a frustrační intolerance tvoří jeden faktor a celkové sebepodceňování další samostatný faktor.

Jádro iracionálního myšlení se dá podle A. Ellise (1994) a dalších (Campbell, 1988; DiGiuseppe, 1996) členit do 4 kategorií procesů. Mezi ně patří:

1. DEM (demandingness) – požadování (kladení si strnulých standardů a požadavků), např. „Absolutně musím udělat tu zkoušku.“. Jde o absolutistický požadavek vyjádřený formou „musů“, „mělo by se“. Zahrnuje v sobě hodnotící komponentu (Jak žádoucí to je?) a komponentu reality (Co bych měl očekávat?);
2. AWF (awfulizing/catastrophizing) – zastráňování/katastrofizace (např. „Pokud tu zkoušku neudělám, bude to pro mě ta nejhorší věc, která se mi kdy mohla stát.“). Referuje o hodnocení situace víc než 100% zlé a horší než ve skutečnosti může být;
3. LFT (low frustration tolerance) – nízká frustrační tolerance – „Nevydržím to, když zkoušku neudělám.“ Referuje o individuálních přesvědčeních, které se nedají vydržet nebo představit si, že by člověk danou situaci musel vydržet.
4. SD (selfdowning) – globální hodnocení lidské hodnoty a sebepodceňování – „Jsem totálně nemožný, abych udělal zkoušku.“

O povaze iracionálních přesvědčení se vedou spory. Na jedné straně jsou A. Ellisem a dalšími REBT teoretiky považované za hodnotící kognice, které reprezentují v naší kognitivní architektuře formu problému. Na druhé straně stojí například R. DiGiuseppe (1996), který tvrdí, že iracionální přesvědčení v REBT mohou být konceptualizovaná jako hodnotící kognitivní schémata, která vedou k přehnanému hodnocení a ke zkreslení reality. Empirické sledování A. Szentagotai a jeho kolegů (2005) poukázalo na heterogenní povahu iracionálních přesvědčení definovaných REBT. Konkrétně požadování jako typ iracionálních přesvědčení a celkové sebepodceňování je možné považovat za hodnotící schéma. Katastrofizaci s frustrační intolerancí za hodnotící kognici, tedy nejsou organizované jako kognitivní schémata. Další zjištění poukazují na fakt, že požadování je ve vztahu se všemi ostatními třemi typy iracionálních přesvědčení, co však neodpovídá na otázku, jestli je požadování jako typ iracionálních

přesvědčení příčinou anebo důsledkem katastrofizace, frustrační intolerance nebo celkového sebepodceňování.

Na zkoumání o teoretickém pozadí iracionálních přesvědčení lze navázat dalšími výzkumy a to jak (1) z pohledu metodik, kterými byla iracionální přesvědčení zkoumána, (2) přehledem výzkumných zjištění v této oblasti, která se vztahuje k osobnosti člověka a také (3) přehledem zkoumání, které byly realizovány v aktuální době.

1.3 Výzkumy realizované v oblasti iracionálních přesvědčení

Empirické podchycení iracionálních přesvědčení dosud směřovalo k (a) vytváření a validizaci metodik na zjišťování míry iracionálních přesvědčení (viz například Ivanovičová, 2004); k (b) zjišťování terapeutické účinnosti například změny iracionálních přesvědčení jako funkce terapeutické intervence (Ivanovičová, 2004 anebo Lambert, 2003); ke (c) korelačním výzkumům v souvislosti s nepatologickými osobnostními charakteristikami (Ivanovičová, 2004) jako i ke (d) korelačním výzkumům v souvislosti s patologickými charakteristikami.

1.3.1. Metodiky na zjišťování míry iracionálních přesvědčení

Nástroje, kterými je možné zachytit iracionální přesvědčení, mají svou historii. V našich podmínkách jejich přehled zpřístupnil O. Kondáš a J. Kordačová ve své monografii (2000) a taky časopisecky (Kondáš, Kordačová, 1998). O dřívějších metodikách ve světě uvádějí R. Zurawski a T. Smith (1987), že neměly adekvátní diskriminační validitu a je možné, že měřily celou skupinu negativní afektivity na rozdíl od přesvědčení. Prvním nástrojem byl například 100 – položkový Irrational Beliefs Test (IBT; Jones, 1968), později byl vytvořený Rational Behavior Inventory (RBI; Shorkey a Whiteman, 1977). Tyto dotazníky víc měřily negativní emocionalitu než racionalitu (Haaga a Davison, 1993; in Lindner, 1999) a byly zhodnoceny jako zastaralé (Bernard, 1990; DiGiuseppe, 1991; Smith, 1989), protože refletovaly Ellisovy dřívější teorie iracionálního myšlení. V současnosti se vyvíjejí nové nástroje k měření iracionálních přesvědčení, které se pokoušejí přesněji zachytit tento koncept. Zatím jde jen o explicitní zachycení iracionálních přesvědčení v dotazníkové podobě.

Jednodimenzionální dotazníky iracionálních přesvědčení

J. Malouff a N. Schutte (1986) vytvořili jednodimenzionální škálu na zjišťování míry iracionality, která se jmenuje Irrational Belief Scale (IBS). Ukázala se u ní dobrá reliabilita i validita. Jde o 20 položkovou sebezposuzovací škálu Likertového typu (5 bodů, vyšší skóre poukazuje na vyšší iracionalitu). Podle H. Lindnera a kol. (1999) nebo E. Wertheima a Z. Poulakise (1992) má tato škála široké klinické a výzkumné použití v racionálně emotivně behaviorální terapii (REBT). Byla sice založena na dřívější teorii REBT, ale byla obohacena v tom smyslu, že měřila víc kognice než emoce nebo chování (DiGiuseppe a Leaf, 1990; in Malouf a Schutte, 1986). Většina položek je v této škále verbalizována víc jako absolutistické než preferenční vyjádření.

V této skupině uvádíme i dotazník vytvořený A. P. MacDonalodem a R. G. Gamesem (1972; srovnej taky Kondáš, Kordačová, 1998), který má 11 položek s dichotomickými odpovědi. Zjišťoval se jím vztah iracionálních přesvědčení s psychopatologií, ale tehdy ještě nebyly stanovené jednotlivé subškály, které později C. G. Watson a kol. (1990) na souboru mužských psychiatrických pacientů identifikovali v podobě 4 faktorů. Interkorelace položek tohoto dotazníku byla značná. První faktor byl sycen pěti položkami a zbylé tři faktory dvěma položkami.

Z výše uvedené škály vytvořil C. G. Watson a kol. (1990) 11 - ti položkovou Irrational Beliefs Survey. Probant odpovídá na 5 - ti bodové škále od silného nesouhlasu k silnému souhlasu. Vyšší skóre poukazuje na vyšší stupeň iracionálních přesvědčení. U klinického souboru tento dotazník reprezentoval 4 faktory (viz výše Kondáš, Kordačová, 1998). U neklinického souboru, jak uvádí J. M. Mahoney (1997) nebo J.Maltby a L. Day (2001) jen jeden faktor.

Irrational Beliefs Inventory (IBI); Alden a Safran, 1978; in Lorche, 2003) je 11 - ti položková škála použitá i americkým výzkumníkem v roce 2003 (Lorche, 2003). Měří míru akceptace s 11 - ti iracionálními přesvědčeními podle A. Ellise (1962). Například: „Věřím, že bych měl být kompetentní ve všem, o co se pokusím.“, „Jsem přesvědčený, že potřebuji druhé lidi víc než sebe k tomu, abych se měl na koho spolehnout.“ Probanti odpovídají na 9 - bodové škále. Reliabilita a validita

IBI byly shledány jako adekvátní (Alden, Safran, 1972; Lopez a Thurman, 1993; in Lorche, 2003).

S podivem možno podotknout, že i v roce 2008 (Wong, 2008) byla výzkumně použita také 9 – ti položková škála Iracional Values Scale (IVS; MacDonald a Games, 1972; in Wong, 2008), která měří iracionální přesvědčení založené na teorii A. Ellise. Probandi ji skórují na 9 – ti bodové škále. Interní konzistence je taky dostačující (podle autorů z roku 1972). Zarážející je fakt, že jde o 36 let starou metodu.

Vícedimenzionální dotazníky iracionálních přesvědčení

A. Ellisův argument (1962) o tom, že specifické iracionální přesvědčení leží v srdci emocionální patologie, ovlivnil výzkum i terapii a má implikace pro porozumění vztahům mezi psychologickými procesy (Wicker a kol., 1985). Ke zkoumání této hypotézy bylo vyvinuto několik vícedimenzionálních nástrojů na měření iracionálních přesvědčení. Nejaktuálněji se výzkumně řeší typologie založena na sérii specifických iracionálních přesvědčení a pozornost se soustředí i na jádro iracionálních procesů, které vyvolávají absolutistické požadavky (tzv. „musy“, nebo „měl bych“). Některé z nich stručně přiblížíme v následujícím přehledu.

(1) SGABS (Shortened General Attitude and Belief Scale; Lindner, 1999) je zkrácenou verzí Škály obecných postojů a přesvědčení (General Attitude and Belief Scale - GABS; Burgess, 1986; in Lindner, 1999). GABS dobře identifikoval depresivní, agorafobické a úzkostné lidi, byl citlivý na kriticismus od základu, ale nepomohl diferencovat myšlenkový proces od obsahu myšlení (Bernard, 1993). Z toho důvodu byly z GABS extrahovány subškály – racionalita (například: „Mám cenu jako člověk, i když neudělám úkol tak dobře, jak je to pro mě důležité.“) a sedm dimenzí iracionality – potřeba úspěchu, potřeba schválení, potřeba útěchy, vyžadování spravedlnosti, sebedoceňování, podceňování jiných a hrubé skóre iracionality. Autoři nerozlišují termín iracionalita a iracionální přesvědčení. Nejdřív vytvořili 55 – ti položkovou škálu, ale z důvodů stížností probandů ohledně opakujících se otázek, zdlouhavosti vytvořili kratší, 26 - ti položkovou škálu Likertovho typu (5 bodů od silného nesouhlasu k silnému

souhlasu, vyšší skóre indikuje silnější přesvědčení). Obě tyto kratší verze spolu vysoce korelovaly. H. Lindner (1999) tvrdí, že jde o rychlou metodu pro měření multidimenzionálního aspektu iracionálního myšlení, pro jemnější hodnocení a zhodnocení individuálního kognitivního fungování člověka. Má dobrou test – retestovou reliabilitu a konstruktovou validitu. Validizační studii udělal i D. MacInnes (2003), který taky potvrzuje dobrou kritériovou a konstruktovou validitu² a to i na souboru lidí s mentálními problémy.

Jak uvádí O. Kondáš a J. Kordačová (1998), nejčastěji používaným dotazníkem je (2) Jonesův test iracionálních přesvědčení (Jone's Irrational Belief Test – IBT; 1968; více in Kondáš a Kordačová, 1998). V pozdějších studiích ověřujících reliabilitu a validitu tohoto dotazníku, jak uvádějí O. Kondáš a J. Kordačová (1998), se uvažuje o 9 faktorech. Za únosné se považuje jen 6 faktorů, které mají alfa koeficient v rozmezí od $\alpha=0,52$ do $\alpha=0,73$. M. J. Lambert (2003) uvádí tento dotazník i v historickém přehledu nástrojů na měření výsledků terapie jako „outcome measurement“.

Dalším z takto konstruovaných dotazníků na zjišťování iracionálních přesvědčení je (3) holandský Irrational Beliefs Inventory (IBI; Koopmans a kol., 1994), který vznikl z Jonesovho IBT a z Rational Behavioral Inventory (RBT; Shorkey a Whitemann, 1977), který je dále charakterizovaný v empirické části, proto na tomto místě nebudeme informace o něm duplikovat.

K vícedimenzionálním dotazníkům na zjišťování míry iracionálních přesvědčení je možné zařadit i 40 - ti položkovou (4) Škálu IPA (Kondáš, kordačová, 2000) slovenské proveniencie, která obsahuje i 5 otázek na volné doplnění sloužící ke kvalitativnímu vyhodnocení. Tuto škálu také používáme v naší studii, proto je blíže charakterizovaná v empirické části.

(5) The Attitude and Beliefs Scale 2 (ABS 2); DiGiuseppe a kol., 1988; in Macavei, 2005) má 72 sebesposuzovacích položek k zachycení iracionálních a racionálních přesvědčení. Měří oba klíčové kognitivní procesy uváděné A. Ellisem (například požadování, katastrofizace, nízká frustrační tolerance,

² SGABS měl signifikantně vyšší vztah k IBS než i BDI, z čeho se usuzuje, že měří víc iracionalitu než depresi (Lindner, 1999).

sebepečňování) jako i obsah přesvědčení například schválení, výkon, uspokojení). Vnitřní konzistence 4 škál je mezi 0,51 a 0,70. Nástroj byl vytvořený na základě aktuální REBT teorie. Další validizační studie potvrzují jeho vysokou vnitřní konzistenci a diskriminační validitu (Macavei, 2002). Konfirmační faktorovou analýzu použil I. E. Fülöp (2007). Dobrou konstruktovou validitu a dobrou diskriminaci mezi rozdílnými klinickými a neklinickými skupinami uvádí (Di Giuseppe a kol., 1988; Bernard, 1998; Macavei, 2002). Tento dotazník má svou rumunskou verzi (ABS2 – R; Macavei, 2002). V dotazníku ABS se setkávají všechna tři teoretická kritéria validity pro měření přesvědčení postulovanými aktuální REBT teorií (Bernard, 1998), což je jeho výhodou. Konkrétně: (1) obsah kognitivních položek nemá být kontaminován afektivním vyjádřením, (2) dovoluje vypočítat rozdílné skóre pro iracionalitu a pro racionalitu, (3) diferencuje hodnotící kognitivní procesy od jejich obsahu. ABS 2 byla vytvořena jednohlasným souhlasem 13 terapeutů, kteří studovali u A. Ellise. Jde tedy o instrument derivovaný z teorie.

Nejvíce ke kvalitativnímu měření iracionálních přesvědčení má (6) Španělská verze Smith Irrational Beliefs Inventory (SIBI; Amutio a Smith, 2008). Jde o 24 sebepečňovacích položek, které mají široký rozsah iracionálních přesvědčení. Tento dotazník rozlišuje situační a dispoziční verzi. Pro dispoziční verzi byla vybrána k posouzení tvrzení od různých teoretiků (Ellis, 1985, Beck, 1993, McMullin, 2000; in Amutio a Smith, 2008). Situační verze spočívá v popisu nejvíce stresující situace, kterou člověk zažil za poslední dva týdny a pak zhodnocuje intenzitu myšlenek vztahujících se k iracionálním přesvědčením v dané stresující události na škále od 1 – 4. Tato škála má 7 faktorů.

K dalším metodikám k zachycení míry iracionálních přesvědčení, kterými se podrobně zabírají O. Kondáš a J. Kordačová (1998), je možné zařadit i A. Ellisův Personality Data Form (1967; in Shorkey, Sutton-Simonová, 1983), Škálu na měření iracionality (Barnes, Vulcano, 1982), Survey od Personal Beliefs (Demaria a kol., 1989) nebo Survey of Personal Belief (Kassinove, 1986).

Dotazníky na měření iracionálních přesvědčení ve specifických podmínkách

Pro měření iracionálních přesvědčení, která se vztahují přímo k nemoci, vytvořil D. David (2007; in Moldovan, 2009) krátkou verzi škály obecných postojů a přesvědčení (ABSs - Attitudes and Beliefs Scale - Short form). Osm položek měří 4 iracionální přesvědčení (požadování, katastrofizaci, sebepodceňování, nízkou frustrační toleranci) a jejich racionální alternativy. Pro tuto studii přeformulovalo 5 expertů 8 položek, které reflektují racionální/iracionální přesvědčení směrem k vlastní nemoci.

Na měření iracionálních přesvědčení týkajících se rakoviny, vytvořil D. David (v tisku; in Szentagotai, 2006) specifický dotazník Cancer-Related Attitudes and beliefs Scale (CRABS). Obsahuje 8 položek a každá položka má svou iracionální i racionální podobu. Například: Iracionálnímu tvrzení „Je nesnesitelné, že mám rakovinu a nemůžu to vydržet.“ zodpovídá racionální verze „Je velkým neštěstím, že mám rakovinu, ale vydržím to.“ Souhlas možno vyjádřit na 5 – ti stupňové škále. Vyšší skóre představuje vyšší úroveň iracionality. Podle autorů má dotazník adekvátní interní reliabilitu.

Dotazník vztahových přesvědčení (Relationship Belief Inventory; Cramer, 2001) umožňuje hodnotit položky od definitivní pravdy po definitivní chybu (6 bodů na škále). Například: „Když partner vysloví nesouhlas s mým nápadem, přemýšlím o něm méně v dobrém.“ „Necítím se méně pozitivně vzhledem k mému partnerovi, když se hádáme.“ Jde o iracionální přesvědčení, které má člověk v kontextu vztahu. Cramerův modifikovaný dotazník má vyšší alfa reliabilitu a víc se vztahuje k vztahové spokojenosti ($r=-0,42$), než předešlé verze. Výzkumným zjištěním při použití tohoto dotazníku je, že představa nesouhlasu jako něčeho destruktivního se váže na menší vztahovou spokojenost. Zkoumání bylo realizováno na vzorku studentů, proto je těžké zobecňovat tento výsledek i na manželský vztah.

Jinou metodikou pro zachycení iracionálních přesvědčení ve vztahu je Relationship Belief Inventory (RBI); Kalkan, 2006), která měří dysfunkční vztahové přesvědčení a obsahuje dvě subškály: bezmocnost a nemilovanost ve 20

– ti položkách. Vyšší skóre indikuje vyšší míru iracionálních vztahových přesvědčení.

Pro učitele vytvořil M. E. Bernard (1988; in Bora a kol., 2009) škálu Teacher irrational Belief Scale (TIBS), která kromě 4 typů iracionálních přesvědčení zahrnuje i 4 oblasti vyučování: (1) management problémů ve třídě, (2) učební a emoční problémy studentů, (3) časový tlak a tlak z množství práce, (4) problémy se školní agendou.

Existuje i škála na měření dětské iracionality (Bernard, Laws, 1988; in Bora a kol., 2009) a rodičovské iracionality (Joyce, 1988; in Bora a kol., 2009).

Pro turecké studenty rozhodující se pro svou další kariérní volbu byla vytvořena škála The Scale for irrational Beliefs in Career choices of high school students (SIBCC-HS); in Erdem a Bilge, 2008). Konceptuálně je postavena na 117 položkách, které byly zrevidovány do 57 položek.

Některé dotazníky mají i svou formu pro adolescenty, například v Turecku Irrational beliefs Scale – Adolescent Form (IBS – AF); Türküm, Balkaya, Karaca, 2005; in Erdem a Bilge, 2008), která má 16 položek.

Specifické iracionální přesvědčení se vyskytují například u gamblerů. Ve Švédsku vytvořili dotazník Beliefs about gambling (Jonsson, Nilson, 2003; in Källmén a kol., 2008), který má 14 položek rozdělených do 4 dimenzí. Ty jsou latentními faktory, které stojí na pozadí hazardního hraní. Jde o: (1) pověřivost - „mám věc (vidění, číslo, určitou minci), která mi přinese štěstí“, (2) dovednost - „Představ si, že hraješ pravidelně v průběhu několika let. Co si o tom myslíš? 0=Hraní mě udělá pravděpodobně chudým, 1=(IP³) hraní ze mě pravděpodobně udělá boháče“, (3) přesvědčení o náhodnosti - „Představ si, že hraješ ruletu, nebo podobnou hru, kde můžeš hrát na čísla nebo barvy. Co bys udělal? 0=hrál bych na nějaké libovolné číslo nebo barvu, 1=hrál bych na určité číslo nebo barvu, abych zvýšil svou šanci na výhru - RP⁴“, (4) očekávání - „Představ si, že máš za sebou 4 za sebou jdoucí prohry. Jak by ses cítil u další hry? 0=Mé šance na výhru jsou stejné, jak předtím. 1=Mé šance na výhru se zvýšily (RP)“. Tyto dimenze

³ IP znamená iracionální přesvědčení

⁴ RP znamená racionální přesvědčení

vysvětlují 51,5% variance odpovědí. Interní konzistence byla akceptovatelná pro celý dotazník i pro jednotlivé dimenze. Odpovídá se na dichotomní škále, kde jedna možnost je iracionální a druhá alternativní.

Existuje nástroj na měření jen jednoho typu iracionálních přesvědčení vytvořený v Americe, který se dá považovat za jádrový – požadování (kladení si požadavků). Jde o The Specific Demands on Self-scale (SDS); Solomon, 1998; in Solomon a kol., 2003) a měří kladení si požadavků v oblasti vlastních nejhorších nedostatků. Obsahuje 15 sebehodnotících oblastí a fungování v nich. Proband má označit, jestli v dané oblasti preferuje změnu nebo pokrok. Jde například o nějaký specifický sebekriticismus ohledně „mých fyzických dovedností“, „mých psychických dovedností“, „můj pokrok v práci nebo ve škole“ a podobně. Tyto sebehodnotící oblasti byly derivovány z extenzivního zkoumání REBT a kognitivně behaviorální literatury. Má 4-stupňovou posuzovací škálu v rovině základního posuzovacího výroku „Nebudu se cítit hoden nějaké hodnoty a akceptovat se, pokud to nezměním“. Tento dotazník zachycuje víc idiosynkratický obsah vlastních požadavků než tradiční dotazníky iracionálních přesvědčení.

V souvislosti s aktéry trestných činů byla v Kanadě zaznamenána iracionální přesvědčení přímo u zlodějů v obchodech a byla vytvořena přímo speciální škála na jejich měření, Shoplifter's Irrational Belief Scale (SIBS); Raya kol., 1982; in Lamontagne, 2000). Tato škála byla vytvořena jako součást Programu pro pachatele této trestné činnosti. Šlo o 8 hodinový psycho-edukační program skupinového charakteru (Jones, 1968; in Lamontagne, 2000). Mezi nejvíce frekventovaná iracionální přesvědčení tohoto typu patřily například:

- Když budu opatrný a chytrý, nikdy mně nechytí.
- I když mně chytí, nedostane se to tak daleko, že bych byl zadržený a obžalovaný.
- I když budu obžalovaný, trest nebude tak hrozný a tak dlouhý.
- Obchodníci si to zaslouží za to, co vydělají.
- Každý někdy v obchodě kradl, proto je OK, když to dělám i já.
- Krádeže v obchodech nejsou tím hlavním zločinem.
- *Musím* mít tu věc, chci krást – nebo – Když to chci, měl bych to mít.
- Je OK krást v obchodech, protože obchodníci to očekávají.

Jak je vidět, tato přesvědčení vlastně normalizují, bagatelizují a racionalizují samotný trestný čin krádeže, což je u vězeňské populace běžné. Předposlední přesvědčení vyjadřuje „mus“ a zároveň nárokování si toho, co momentálně chci („měl bych to mít“), které je důležitou součástí iracionálních přesvědčení podle A. Ellise. Z vlastní praxe možno říct, že u odsouzených se setkáváme s různými typy racionalizací a bagatelizací vlastní účasti na trestném činu, případně externalizací viny (odsouzení v některých případech označují za pachatele právě oběť; například „pachatel“ je matka dítěte, která ho nahlásila, protože neplatil a „nemohl“ platit svou vyživovací povinnost na dítě; nebo hledají příčinu své trestné činnosti někde mimo sebe; například ve státu, který si vytvořil takováto pravidla). Tyto výroky nebo přesvědčení jsou z důvodu zachování si vlastní hodnoty pro pachatele a následně odsouzené určitě důležité, ale zároveň nedávají prostor pro jejich změnu, vytvoření reálného náhledu na celou situaci a případnou resocializaci. Zároveň tato vyjádření, bagatelizace, racionalizace a další obranné mechanismy odsouzených v sobě nesou různou míru iracionality v pojetí A. Ellise.

1.3.2. Přehled výzkumných zjištění v oblasti iracionálních přesvědčení především ve vztahu k osobnosti člověka.⁵

Výzkumné sledování v oblasti iracionálních přesvědčení se většinou orientuje na zjišťování korelací mezi nimi a dalšími psychologickými jevy, které je možné rozdělit na korelace na jedné straně s (1) psychopatologií a na druhé straně s (2) nepatologickými charakteristikami. Stručný přehled těchto zjištění uvádíme níže. Empirická zkoumání vycházející z konceptu racionálně-emotivní teorie (RET; Ellis, 1957) byla v souvislosti s terapií orientovaná také na zjišťování (3) její terapeutické účinnosti, například se zjišťovali změny iracionálních přesvědčení jako funkce terapeutické intervence (Di Loretto, 1971 nebo Trexler, Karst, 1972). Početný přehled (432 bibliografických odkazů aktuálních do prosince 2000) výzkumů, publikací, výsledkových i procesových studií v tomto druhu psychoterapie uvádějí D. David a M. Avelino na webových stránkách Institutu Alberta

⁵ Podrobný přehled výzkumných zjištění do roku 1994 podává J. Kordačová ve své kandidátské dizertační práci (1994c, s. 57-81).

Ellise⁶. Přes početnost jejich odkazů v M. J. Lambertové přehledové publikaci o výzkumu psychoterapie (2003) byly uváděné jen dva výzkumy v souvislosti s racionálně emotivní terapií (RET). P. M. G. Emmelkamp a kol. (1988) zkoumali hodnotu racionální změny iracionálního myšlení podle racionálně emotivní terapie (RET) u obsedantně kompulzivních pacientů. Jejich výsledky ukazují, že tato terapie byla stejně účinná u těchto pacientů jako expozice in vivo. Na rozdíl od toho v druhém výzkumu P. M. G. Emmelkamp a H. Beens (1991) zjistili, že racionálně emotivní terapie (RET) nezvýšila vliv expozice in vivo. V těchto studiích byl tento typ psychoterapie poskytnutý pacientům v čisté podobě, tedy pacienti nebyli instruováni ke změně chování.

Mezi výzkumy v oblasti iracionálních přesvědčení je možné počítat i (4) různé validizační studie metod zjišťujících míru iracionálních přesvědčení například D. MacInnes (2003) validizoval metodiku SGABS nebo F. W. Wicker a kol. (1985) potvrzovali konstruktovou validitu IBT škály. Výzkumy v této oblasti se realizovaly na souboru klinické i neklinické populace, kterou tvořili většinou studenti, především ženského pohlaví. V našich podmínkách ověřovaly reliabilitu a souběžnou validitu dvou metod na měření iracionality například M. Ivanovičová a J. Kordačová (2007).

Vzhledem k propojenosti iracionálních přesvědčení s osobností a vzhledem k charakteristikám našeho souboru uvádíme v následujícím přehledu jen výzkumná zjištění, která se týkají prvních dvou bodů, tedy souvislostí iracionálních přesvědčení s patologickými i nepatologickými charakteristikami osobnosti.

Několik studií se zabíralo teoretickými aspekty racionálně emotivní terapie (RET). Ukazují se v nich dva trendy. Jeden je konzistentní se zkoumáním modelu (a) **psychopatologie** a implicitním emotivním reagováním (například Goldfried, Sobocinsky, 1975; May, Johnson, 1973; Rimm, Litvak, 1969; Russell, Brandsma, 1974; Jones, 1968; Kassinove a kol., 1977; LaPointe, Grandell, 1980; Nelson, 1977; Craighead, 1979 nebo Kantner, Goldfried, 1979). Některé studie uvádějí vztah iracionálních přesvědčení i s diagnostickými kategoriemi (Laughridge, 1975; Newmark a kol., 1973).

⁶ <http://www.rebt.org/professionals/research.asp>

O pozitivním vztahu⁷ iracionálních přesvědčení s *deprezí* referují zjištění D. Marcotteho (1996), McDermuta a kol (1977; in Day a Maltby, 2003) nebo A. Solomona a kol. (1998), a *anxiétou* například zjištění E. C. Changa a T. J. D'Zurillu (1996), A.T.Mollera a Z.C.de Beera (1998), nebo P.J.Watsona a kol. (1998), specificky se *sociální úzkostí z projevu na veřejnosti a s testovou úzkostí* například M.R.Glodfried a D.Sobocinky (1975). Iracionální přesvědčení korelují i s *neuroticismem* (Wicker a kol, 1985), konkrétně s neuroticismem (Eysenck Personality Inventory) signifikantně korelovaly škály příliš anxiózní zaobírání se věcmi, vyžadování schválení a vysoké sebeočekávání (IBT škála).

Kromě korelací s vyšší mírou deprese uvádí D. MacInnes (2003) i korelace s vyšším *obecným psychologickým distresem* a tedy *nižším obecným well-beingem*, konkrétně jde o subškály potřeby schválení, potřeby útěchy, podceňování jiných a celkové skóre iracionality zjišťované metodikou SGABS.

Druhý trend zahrnuje korelační studie iracionálních přesvědčení s (b) **nepatologickými osobnostními charakteristikami**. Například A. P. MacDonald a R. G. Games (1972) uvádějí signifikantně negativní korelace mezi obecnými přesvědčeními iracionality, která byla zjišťovaná jednofaktorovým 9 - ti položkovým dotazníkem iracionálních přesvědčení, a deseti z osmnácti charakteristik (zjišťované Kalifornským Psychologickým Inventářem u 37 VŠ studentů) jako je *sociabilita, sebekontrola, úspěch pomocí přizpůsobení se, sociálně přizpůsobivé vystupování, pocit well-beingu, tolerance, úspěch pomocí nezávislosti, intelektuální dovednost, psychologické uvažování a flexibilita*.

Vztah iracionálních přesvědčení s nekónickými charakteristikami zjišťovali taky například R. G. Jones (1968 nebo R. B. Cattell a H. W. Eber (1961). Například poslední dva autoři zjistili signifikantní korelace mezi každou ze subškál dotazníku IBT (Jones) a jednou nebo vícerymi nekónickými škálami 16PF na souboru 427 studentů, dospělých i pacientů. B. D. Forman a S. G. Formanová (1978) zjistili kromě jiného i vztah iracionálních přesvědčení s nepatologickými osobnostními charakteristikami – modelem osobnosti – originality a inteligence podle Welshe (viz níže). Tato studie potvrzuje Ellisové tvrzení, že iracionální

⁷ Všechny uvedené vztahy jsou statisticky signifikantní.

přesvědčení se vyskytují i u neklinické populace. Navíc přítomnost iracionálních přesvědčení může podle těchto autorů indikovat patologické chování, ale taky jejich malá míra může být prediktorem nepatologického chování.

Iracionální přesvědčení (měřené IBT) v souvislosti s 15 psychologickými potřebami popsanými Murrayem zkoumali B. D. Forman a S. G. Formanová (1979). Uvádějí, že patologické chování nemůže být lehce predikovatelné na základě iracionálních přesvědčení. Jednotlivé škály iracionality korelovaly s *pocitem podřazenosti pomocí sebekritiky, viny nebo sociální neschopnosti (abatement)* a s *požadováním sympatie a emocionální podpory od jiných (succorance)*, negativně s *chováním, které rozšiřuje materiální a emocionální užitek lidí (nurturance)* a s *hledáním novoty v zážitcích a vyhýbání se změně (change)*⁸. Tedy lidé, kteří jsou vysoce motivováni potřebou být za dobře (výše uvedené korelace se týkaly škály požadování souhlasu od jiných lidí) se zdají být submisivní. Hledají povzbuzení, sympatii, podporu u jiných, ale neradi jsou v tomto směru reciproční. Hledají stabilitu ve svém prostředí a jsou bojácní v riskování.

Subškála iracionálních přesvědčení – vysoké sebeočekávání – pozitivně korelovala v tomto výzkumu s vyjadřováním sebekritiky, viny nebo sociální neschopnosti (*abatement*), s *vůdcovstvím ve skupině, ovlivňováním a kontrolováním individuálních vztahů (dominance)* a s *hledáním emocionální spokojenosti v interakci s opačným pohlavím (heterosexualita)*. Negativně korelovala tato subškála s chováním rozšiřujícím materiální a emocionální užitek lidí (*nurturance*) a s *hledáním početních přátelských vztahů (affiliation)*. Pro tyto lidi je charakteristické, že mají silnou vůli, hledají vůdcovskou pozici, ale jen trochu se zaobírají cítěním a přáním osob, se kterými jsou v interakci. Zdají se být sociálně rezervovaní a s nedostatkem hloubky v interpersonálních vztazích (Forman, Formanová, 1979).

Subškála iracionality – frustrační reagování – signifikantně korelovala s vyjadřováním pocitu podřazenosti pomocí sebekritiky, s dominancí, se životní změnou a s *kladením důrazu na čistotu, organizaci, plánování aktivit (order)*. Tito lidé rádi kontrolují druhé a řeší jejich konflikty mezi druhými. Vyhýbají se

⁸ Taky platí pro škálu požadování souhlasu.

stabilitě a kontinuitě ve svém prostředí, přesto jsou sami v sobě neorganizovaní a impulzivní (Forman, Formanová, 1979).

Subškála vyhýbání se problémům signifikantně negativně korelovala s *autonomií, nezávislou aktivitou od jiných, od očekávání společnosti* (autonomy), *se schopností vytrvat v realizování závazků a úkolů* (endurance) a s *tendencí být úspěšný* (achievement). Lidé, kteří se snaží vyhýbat problémům a zodpovědnosti se pak zdají být neasertivní, mají nedostatek vytrvalosti a trpělivosti a mohou vykazovat mírný stupeň impulzivity. Přes nespokojenost se svým sociálním a pracovním statutem neudělají nic pro jeho zlepšení.

Pro subškály iracionality – bezmocnost k změně – byl charakteristický vztah k vyjadřování vlastní kritiky, k *pokusy o porozumění vlastnímu chování a jiných* a k subškále heterosexuality, byla zároveň v negativním vztahu k důrazu na organizaci, s chováním rozšiřujícím materiální a emocionální užítky lidí a autonomii. Tito lidé, podle autorů, mají tendenci být necitliví k jiným a nemají rádi vůdčí pozici.

Hrubé skóre škály IBT bylo v pozitivním vztahu s vyjádřením podřazenosti pomocí sebekritiky, s dominancí, se škálou heterosexuality. V negativním vztahu byla s hledáním nových zážitků, s rozšiřováním materiálních a emocionálních užitek lidí a se schopností vytrvat v realizování úkolů. Tedy lidé s vysokým skóre iracionálních přesvědčení jsou vysoce sebekritičtí, kontrolují ostatní, nejsou trpěliví, vyhýbají se riskování a obecně jsou konzervativní. Tito lidé jsou poměrně necitliví k citění a přáním jiných a i když se zajímají o socializaci s osobami opačného pohlaví, zdají se být zkušení v manipulaci těchto vztahů podle jejich vlastního přání.

Zjištění této studie potvrdila, že iracionální přesvědčení jsou osobnostní charakteristikou. Velká proporce variance iracionálních přesvědčení byla vysvětlena normálním fungováním osobnosti. Z tohoto pohledu, tvrzení o tom, že oddanost iracionálním přesvědčením produkující patologické chování může být zpochybnitelné, přesto B. D. Forman a S. G. Formanová (1979) potvrzují A. Ellisův model osobnosti. Tento závěr mimochodem potvrzují i T. Schill a kol. (1978). Výsledky výzkumu B. D. Formana a S. G. Formanové (1979) dále naznačují, že iracionální přesvědčení nemusí nutně vést k patologickému chování, ale spíše podporují pozici, že předpokládané psychologické charakteristiky jsou

ve vztahu k iracionálním přesvědčením. Autoři této studie upozorňují na potřebu identifikování podmínek, za kterých iracionální kognice vedou k patologickému nebo sebepoškozujícímu chování, které je může provázet. A kdy mají naopak neutrální, případně i pozitivní výsledek (Forman, Formanová, 1978a).

O rok později ve srovnání s již výše uvedeným výzkumem tito dva autoři (Forman, Formanová, 1978) zjišťovali také vztah iracionálních přesvědčení (IBT) s nepatologickými osobnostními charakteristikami jako je originalita a intelektualita z pohledu G. S. Welsheho modelu osobnosti. Taky zjišťovali intersexuální rozdíly. Jejich výsledky potvrzují, že iracionální přesvědčení jsou nedostatečným indikátorem psychopatologie. Welshův model osobnosti rozlišuje 2 dimenze, které popisují vztah mezi fungováním kreativity a intelektuality v osobnosti. Podle jejich kombinace dále Welsh rozlišuje lidi na (1) typ, u kterého je vysoká originalita ale nízká inteligence, tedy *cítí se dobře v nestrukturovaných a otevřených situacích* a preferují komplexitu. Z pohledu intelektuality *preferují doslovný, pragmatický a konkrétní přístup k problémům*. Tito lidé charakterizují podle Welsha *extravertovanost, všeobecná pozornost nebo schválení od jiných*. Přitahuje je *dramatičnost*, bývají zaměstnání jako umělci nebo obchodníci, kde mohou uspokojit své *potřeby akčnosti a interakce*. Imaginativní myšlení u nich vede k *exhibicionistickému chování*. V kontextu s iracionalitou hledají perfektní řešení, ale problémům a odpovědnosti se vyhýbají. Tedy jsou přesvědčeni o tom, že musí najít perfektní řešení problémů. Typ (2) je charakteristický oběma vysokými dimenzemi. Tito lidé jsou tedy *introvertní a introspektivní*. Kromě *nestrukturovaných, otevřených situací a komplexity*, preferují *víc symbolické, abstraktní a zevšeobecněné přístupy*. *Touží po osobní nestrannosti* a často jsou *zaujatí vlastními pohledy a ideami*. Jejich intelektuální orientace je přitahuje k uměleckým a humanitním myšlenkám. Z pohledu iracionálních přesvědčení je charakterizuje malá touha po schválení, vysoké sebeočekávání, vyhýbání se problémům a zodpovědnosti. Typ (3) charakterizují obě nízké dimenze. Obecně se tito lidé zdají být extrovertovaní a společenští. Preferují dobře strukturované situace a mají rádi reálné problémy, často pracují v průmyslu nebo ve službách. Jejich přesvědčení jsou konvenční, jsou konformní a mají potřebu po schválení. Pro typ (4) je typická nízká originalita ale vysoká intelektualita. Tito lidé mají rádi

jednoduchost, rutinu, strukturované situace a zároveň symbolické, abstraktní a zevšeobecněné přístupy. Jsou introvertní a vysoce objektivní. Jejich aktivita je vysoce intelektualizovaná, zřídka založená na impulzech a intuici. Zajímají se o vědu a matematiku, kde jsou dobře vžitě koncepty aplikovatelné logickou analýzou. Z pohledu iracionality připouštějí nepravděpodobnost nalezení perfektního řešení problémů, přebírají zodpovědnost, problémy akceptují a čelí jim, tedy by se dalo říci, že mají poměrně nízkou míru iracionálních přesvědčení.

Výsledky této studie poukazují na to, že čirá přítomnost iracionálních přesvědčení je nedostačující k zjištění psychopatologie. V této studii přibližně asi jedna třetina variance iracionálních přesvědčení se vztahovala k osobnostním faktorům, především k druhému a pak k prvnímu typu osobnosti podle G. S. Welshe. Autoři tedy doporučují klinickým psychologům spoléhat se i na jiné nástroje zjišťování a hodnocení stupně emočního narušení a nebrat do úvahy jen metodiky iracionálních přesvědčení.

Výzkumná zjištění F. W. Wicker a kol. (1985) ukazují negativní korelace iracionálních přesvědčení se *spokojeností*. Signifikantní korelace zjistili především v souvislosti se škálou frustračního reagování a příliš anxiózního zaobírání se věcmi. V rámci spokojenosti se škálou *pozitivních emocí* korelovaly negativně škála iracionálních přesvědčení, konkrétně opět škála frustračního reagování a škála příliš úzkostného zaobírání se věcmi. Na druhé straně s *negativním afektem* pozitivně korelovaly opět tyto dvě subškály spolu se subškálou vysokého sebeočekávání. Tyto tři subškály také negativně korelovaly s *afektovou rovnováhou*.

Vysoké sebeočekávání se vztahuje k *potřebě po úspěchu* a to se naznačuje pomocí korelace se soutěživou ambicí a intelektuální orientací, ale podle korelací s *negativními afekty*, *neuroticizmem* a nízkou mírou škály *hravosti*, se zdá, že tyto škály iracionálních přesvědčení se vztahují ke *strachu z neúspěchu* (Wicker a kol., 1985).

V tomto výzkumu byly dále naznačeny i korelace subškály nadměrného anxiózního zaobírání se věcmi se subškálou *interpersonálních obsahů a intelektuální orientace*. Subškála frustračního reagování korelovala v tomto výzkumu se *sebealienací* a s *nedostatkem dosažení důležitých, ale nejasných*

cílů. Subškála náchylnosti k obviňování korelovala s *alienací a vyhasnutím motivace.*

Ve výzkumu L. Dayho a J. Maltbyho (2003) iracionální přesvědčení, zjišťovány Watsonovým IBS, signifikantně negativně korelovaly s vnitřním, stabilním a globálním *atribučním stylem, se sebeúctou, s optimismem s přesvědčením o dobré náhodě.* Dále uvádějí, že iracionální přesvědčení spolu s optimismem jsou důležitým mediátorem vztahu mezi přesvědčením o dobré náhodě, depresí a anxiétou.

Jde o relevantní studie uvedené v databázi PsycINFO a Psychology and Behavioral Sciences Collection. Metodologické ukotvení některých uvedených studií je sice diskutabilní jako například v případě studie A. P. MacDonalda a R. G. Gamesa (1972), ve které zobecnili výsledky ze zkoumání 37 vysokoškolských studentů. Ve studiích jsou použité i rozdílné metodiky k zachycení míry iracionálních přesvědčení, proto tento přehled nemůžeme brát jako seriózní srovnání dosavadních výsledků ale spíše jako ilustraci dosavadního bádání v rovině iracionality na pozadí osobnosti.

1.3.3 Přehled zkoumání iracionálních přesvědčení podle A. Ellise za posledních 10 let (2000 – 2010)

Iracionální přesvědčení v Ellisovém pojetí je aktuálně řešené téma v celosvětovém měřítku, čehož důkazem jsou i studie z různých koutů světa. Například z Rumunska (Miclea a Macavei, 2006; Sava, 2009; Tiba, 2003; Opris a Macavei, 2007; Fülöp, 2007; Tiba a Szentagotai, 2005; Szentagotai a kol., 2005; Macavei a Miclea, 2008; Moldovan, 2009; Bora a kol., 2009; David a kol., 2005; Szentagotai a Freeman, 2007; Szentagotai, 2006; Macavei, 2005), Turecka (Erdem a Bilge, 2008; Kalkan, 2008), Španělska (Amutio a Smith, 2008), Švédska (Källmén a kol., 2008), Velké Británie (Cramer, 2005; MacInnes, 2003; Lindner a kol., 1999; Day a Maltby, 2003), ale i z USA (Lorcher, 2003; Solomon a kol., 2003), Kanady (Lamontagne a kol., 2000), Austrálie (Delfabbro a kol., 2008; Trankle a Haw, 2009) nebo Singapuru (Wong, 2008).

Výzkumy pokrývají tradiční témata, která se na tomto poli zpracovávala i v minulosti, jako například vztah k depresivnímu prožívání (Macavei, 2005;

Salomon a kol., 2003), k testové úzkosti (Wong, 2008), zkoumala se iracionalita u gamblersů (Källmén a kol., 2008; Delfabbro, Winefield, 2000), funkční a nefunkční dysfunkční emoce (Opris, Macavei, 2007), prožívání stresu (Amutio, Smith, 2008), reprezentace nemoci (Moldavan, 2009). Výzkumy se orientují i na pozitivnější stránku života jako je vztah iracionality Ellisovho typu s přesvědčením o dobrém osudu/štěstí (Day, Maltby, 2003), přesvědčení o zdraví (Trankle, Haw, 2009), náboženským přesvědčením (Miclea, Macavei, 2006, 2008), pozitivními emocemi (Tiba, Szentagotai, 2005) nebo psychologickým pořadím sourozenců (Kalkan, 2008). Samozřejmě pokračuje zkoumání iracionality ve vztahu k osobnosti, konkrétně k pětifaktorovému modelu osobnosti a maladaptivním schémátům v pojetí J. E. Younga (Sava, 2009). Diferencuje se víc i teoretické pozadí konstruktů iracionálních přesvědčení, které přináší nové otázky do této oblasti. Například zkoumání I. E. Fülöpa (2007), A. Szentagotai a kol. (2005), P. S. Lorchera (2003). Novinkou je zkoumání této problematiky na neurologickém pozadí (Tiba, 2003). Kromě korelačních výzkumů jsou více používány i složitější statistické metody jako například regresní analýza (Lorcher, 2003; Trankle, Haw, 2009), užívá se i kvalitativní metodologie (Delfabbro, Winefield, 2000). V praktické rovině (poradenství) se pozornost orientuje na techniky redukce extrémních emocí s cílem zlepšování emocionálního sebemanažmentu (Bernard, DiGiuseppe, 2000).

M. Miclea a B. Macavei (2006) zkoumali v Rumunsku vztah mezi náboženskými přesvědčeními, iracionálními přesvědčeními a negativními emocemi u studentů. Přesvědčení považovali za hodnotící kognice. Zjistili, že racionální přesvědčení podtrhují funkční emoce a dysfunkční emoce se vážou právě na iracionální přesvědčení. Hlavní (nebo jádrové) přesvědčení – požadování (kladení si požadavků) se vztahovalo k depresi, referuje o absolutistických požadavcích ve formě „musí“, „měl by“ a souvisí s globálním negativním hodnocením sebe, sebepodceňováním (excesivně kritický k sobě).

Vztah maladaptivních schémat v pojetí J. E. Younga, pětifaktorový model osobnosti a iracionální přesvědčení u studentů zkoumal v Rumunsku F. A. Sava (2009). Iracionální přesvědčení měřil vzpomínaným dotazníkem The Attitude and Belief Scale 2 v rumunské verzi (ABS-2; DiGiuseppe a kol., 2007; in Sava, 2009).

Zjistil, že *emoční stabilita a otevřenost* (z pětifaktorového modelu osobnosti) *negativně* korelovali s maladaptivními schémata a iracionálními přesvědčeními. Emoční stabilita negativně korelovala většinou se všemi schémata a iracionálními přesvědčeními. Podobně zjistil i M. F. Davies (2006), že obecné skóre iracionálních přesvědčení pozitivně koreluje s neuroticismem a svědomitostí a negativně s otevřeností. Ve studii F. A. Sava (2009) tedy nízká míra emocionální stability se vysoce vztahuje k maladaptivním schématům a různým typům iracionálních přesvědčení. Zajímavé zjištění je, že jen nízká emocionální stabilita (vysoký neuroticismus) se konzistentně vztahuje ke kognitivním procesům (typy iracionálních přesvědčení) jako je nízká frustrační tolerance, katastrofizace, sebepodceňování. Některými autory jádrové iracionální přesvědčení - požadování - se naopak nevztahuje k žádným osobnostním atributům, ale pozitivně se vztahuje ke *všem maladaptivním schématům*.

Z pohledu jednotlivých druhů iracionálních přesvědčení se sebepodceňování nejvíc vztahuje k většině maladaptivních schémat, nízká frustrační tolerance se většinou vztahuje ke schématům jako je tendence nechat se řídit druhými a zhoršená autonomie a výkon. Katastrofizace je spojována se schématem – řízení druhými. Je otázkou, do jaké míry má na tyto výsledky vliv zkoumaný vzorek (N=154 studentů).

Výsledky této studie potvrzují taky kvalitativní rozdíl mezi požadováním (kladení si požadavků) a dalšími třemi kognitivními procesy zahrnutými pod iracionální přesvědčení (také DiGiuseppe a kol., 1988). Podle D. Davida a jeho kolektivu (2005) se požadování vztahuje k vyššímu stupni primárního hodnocení. Tři další typy iracionálních přesvědčení (sebepodceňování, katastrofizace a nízká frustrační tolerance) se vážou k sekundárnímu hodnocení, přičemž výsledky této studie to do jisté míry potvrzují.

Zmapování možností navázání iracionálních přesvědčení jako hodnotících přesvědčení na mozkové procesy očekávání odměny a jejich cest k psychickým poruchám, tedy o zmapování neurologického pozadí tohoto konstruktů provedl A. Tiba (2003). Dobrovolníci v této studii byli rozděleni na skupinu s vysokým skóre požadování a skupinu s nízkou mírou požadování (použitý dotazník ABS 2;

DiGiuseppe, Leaf, Exner, Robin, 1988). A. Tiba vychází z toho, že existují v REBT teorii dva typy hodnocení:

1. Požadavky jako rigidní nápady, které mají lidé o tom, jak věci absolutně musí nebo nesmí být. Vyjadřují je věty jako: „Musím ...“, „Potřebuji, aby ...“, „Mělo by se ...“ Označují se jako „pozitivní masturbační hodnocení“ protože:
 - jsou absolutní a dogmatické, tedy nesou absolutní přesvědčení a neimplikují možnost změny kontextu jako preference;
 - referují o tom, co osoba hodnotí jako pozitivní v daném způsobu. Pozitivně souvisí s osobními cíli;
 - jsou iracionální, protože překážejí člověku v dosažení jeho základních cílů a úmyslů.

V krátkosti, jsou to očekávání, která mají u daného člověka rovinu požadavků souvisejících s jeho osobními cíli (Ellis a Dryden, 1997; in Tiba, 2003).

2. Racionální forma hodnocení v podobě preferencí. Jde o jiný typ hodnocení. Preference jsou flexibilní nápady, které lidé mají o tom, jak by chtěli, aby věci dopadly bez požadování toho, aby to dopadlo přesně tak, jak si představují. Vyjadřují se věty: „Preferuji ...“, „Mám rád ...“ „Chtěl bych ...“ Tyto kognice se označují jako „pozitivní preferenční hodnocení“, protože:
 - jsou flexibilní a neabsolutistické, tedy reflektují to, co individuum chce a má rádo v závislosti na okolnostech a uznává, že je tady možnost, že to tak nemusí dopadnout;
 - referují o tom, co hodnotí osoba jako pozitivní a relevantní k jeho cílům a reflektuje to, co člověk chce a má rád založené na předchozích zkušenostech a
 - jsou racionální, protože mají tendenci pomáhat a podněcovat k naplnění základních osobních cílů a úmyslů.

Zjistilo se, že lidé s vysokým požadováním charakterizuje nízká aktualizace a dovednost inhibice (tlumení) emocí a to se silně vztahuje k dysfunkčním emočním hodnotám. Tato studie podpořila pohled na to, že kladení si požadavků a preference (hledání možností) jsou implementovány do rozdílných systémů v mozku vedoucí k novým pohledům na to, jak může nastat kognitivní změna. Klíčový je dopaminový systém, který mediuje partikulární aspekty procesů

odměny (odměnou může být i dosažení cíle). V posledních letech se zjistily 2 dimenze odměnových procesů:

1. Preferující, uvědomělé očekávání odměny a
2. Incentivní „já chi“ neuvědomělé očekávání odměny (podněcuje chtění).

Obě jsou mediována rozdílným mozkovým systémem.

Výsledkem je, že lidé s vysokým požadováním měli výrazně negativní vztah mezi aktualizací výkonu a hodnotami emocionálního stavu. Rozdílné korelace byly u lidí s nízkým požadováním, signifikantní korelace byla zjištěna mezi preferencemi a aktualizovaným výkonem. Potvrzuje to, že preference (hledání alternativ) nejsou tak důležité pro dysfunkční emoce, ale víc pro funkční emoce.

Skupina s vysokým požadováním je charakteristická vyšším emocionálním distresem. Pro lidi s vysokým požadováním je těžké reverzní posílení stimulu (podnětu). Pravděpodobně to přísluší zvýšené aktivaci dopaminového mesolimbického systému pro odměnu a výhru a na druhou stranu slabou inhibiční aktivitu nefrontálního kortexu (slabá emocionální regulace, dysfunkční emocionalita). Tito lidé jsou citlivější na zpětnou vazbu o odměně a to oslabuje učení se novým hodnotám odměn. Pokud se okolností změní, vede to k emočnímu distresu nebo emocionální dysregulaci (Davidson a kol., 2000). Požadování tedy reflektuje vysokou mesolimbickou aktivitu příslušnou různým faktorům, kdy preference reflektují flexibilní očekávání odměny zpracovávány prefrontálním kortexem. Tuto hypotézu potvrdil i A. Sava (2003).

Terapeutická intervence by podle výsledků této studie měla být vhodně zacílená v souladu se změnou požadování na preferenci. Tedy potlačování mezolimbické aktivity a podporování prefrontální aktivity mozku. Nepřímo je možné použít kognitivně behaviorální techniky, které redukuje stres a tím zvyšují inhibiční (tlumící) kontrolu. Samozřejmě i tato studie má své limity, které autoři vidí v malém vzorku probandů, což si vyžaduje replikaci na větším vzorku.

V rámci validizace (Opris a Macavei, 2007) dotazníku na měření funkčních a dysfunkčních negativních emocí⁹ v rumunských podmínkách byl zjištěný u

⁹ Počítá se tedy s tím, že rozdíl mezi těmito specifickými emocemi je v specifických přesvědčeních. Racionální přesvědčení charakterizují podle této teorie funkční negativní emoce a iracionální přesvědčení zase dysfunkční negativní emoce. Subjektivní míra pro rozlišení funkčních a dysfunkčních negativních emocí byla zkoumána v rozdílných studiích. Výsledky poukazují na

studentů pozitivní vztah dysfunkčních negativních emocí a kognitivních distorzí, iracionálních přesvědčení (měřeno ABS 2; DiGiuseppe, Leaf, Exner a Robin, 1988; in Macavei, 2005). Na druhou stranu racionální přesvědčení a nepodmínečná sebeakceptace negativně korelovaly s emocionálním distresem, který je hodnocený jako kombinace funkčních a dysfunkčních emocí. Tedy probandi s vysokou mírou distresu vykazují signifikantně vyšší úroveň maladaptivních kognitivních schémat, iracionálních přesvědčení a dysfunkčních postojů a nižší míru nepodmínečné sebeakceptace, ve srovnání s těmi, kteří zažili menší míru distresu. Nevýhodou této studie je nedostatečné zkoumání na klinické populaci.

S výše uvedeným rozdělením dysfunkčním a funkčních negativních emocí souvisí taky Binární model A. Ellise (David a kol., 2005). Jde o to, že ve stresové situaci je rozdíl mezi lidmi s vysokou a nízkou mírou iracionálních přesvědčení. Nízká míra iracionálních přesvědčení se váže na nízkou míru dysfunkčních negativních emocí a vysokou míru funkčních negativních emocí, přičemž ty jsou charakterizovány negativním subjektivním zážitkem, právě racionálními přesvědčeními a adaptivním chováním. Naopak dysfunkční negativní emoce charakterizuje sice taky negativní subjektivní zážitek, ale na druhou stranu iracionální přesvědčení a následující maladaptivní chování (Ellis a DiGiuseppe, 1993). Zdá se, že dysfunkční negativní emoce korespondují s klinicky významnými problémy, jako je úzkost, deprese, vina nebo vztek. Ke konkretizaci teoretického pojetí pak A. David a kol. (2005) definuje, že racionální a iracionální přesvědčení není bipolární konstrukt, ale jde spíše o dva nezávislé konstrukty (Bernard, 1998). Nízká míra iracionálních přesvědčení tedy nemusí nutně znamenat vysokou míru racionálních přesvědčení (například David a Szentagotai, 2006). V tom smyslu se uvažuje o jednom racionálním faktoru a vícero iracionálních.

Zkoumání I. E. Fülöpa (2007) přispělo k teoretickému objasnění některých aspektů konceptu iracionální přesvědčení. Použil konfirmační faktorovou analýzu

existenci některých kvantitativních a kvalitativních rozdílů mezi těmito typy emocí (Kassinove, a kol., 1993; David a kol., 2004; Opis a Macavei, 2005).

dotazníku ABS 2 (DiGiuseppe, Leaf, Exner, Robin, 1988) na vzorku rumunských studentů. Zjistil, že vznikají dvě rozdílné tendence k sycení faktorů. Sebepodceňování má tendenci se řadit mezi procesy, na druhou stranu požadování, katastrofizace a nízká frustrační tolerance jsou víc obsahově specifické. Sebepodceňování, jako proces, je obecnější a může vést ke stresu nezávisle od toho, s jakým obsahem je spojován. Vysvětlení můžeme hledat v rozdílně organizovaných kognitivních systémech ve stupni algoritmické reprezentace (David a Avellino, 2003; in Fülöp, 2007). Teoretické diskuze ohledně iracionálních přesvědčení se vedou i v rovině jejich organizace jako hodnotících schémat nebo sítě. V tomto smyslu Szentagotia a kol., (2005) navrhuje, že sebepodceňování a požadování je organizováno jako hodnotící schéma, zatímco katastrofizace a nízká frustrační tolerance jako síť. Na druhou stranu ve I. E. Fülöpověm výzkumu (2007) faktorové sycení požadování se zdá být podobné sycení katastrofizace a nízké frustrační tolerance, které souvisí s obsahovým sycením víc než procesy (sebepodceňování). Tento výzkum také potvrzuje tvrzení, že racionální a iracionální přesvědčení nejsou bipolární konstrukt (viz výše). Racionální faktor se jeví být obecnější a má víc heterogennější obsah. Nese v sobě všechny racionálně formulované věty nezávisle od jejich obsahu nebo vztahu k procesu.

Souvislost pozitivních emocí a iracionálních přesvědčení zkoumal v Rumunských podmínkách A. Tiba a A. Szentagotai (2005). Nastiňuje se tady hypotéza o tom, že iracionální přesvědčení vedou k dysfunkčním emocím, ale začíná se diferencovat i rozměr pozitivních a negativních dysfunkčních emocí. Zatím pozitivní dysfunkční emoce nebyly zkoumány, stejně jako i jejich vztah k iracionálním přesvědčením u zdravých lidí. Zkoumáním i dysfunkčních pozitivních emocí v kontextu kognicí, konkrétně iracionálních přesvědčení se jeví tato studie jako hodně pokroková. Opět na poměrně malém souboru (N=35 studentů) zjistili, že požadování se signifikantně nevztahovalo k funkčním pozitivním emocím (například emoce před dosažením osobního cíle, kdy člověk anticipuje setkání se s cílem anebo prožívané pozitivní emoce po dosažení cíle právě v situaci jeho reálného dosažení). Naopak požadování souviselo s pozitivními emocemi, které byly ale paradoxně prožívány nekompatibilně

k situaci, čímž byly vlastně dysfunkční. Například v situaci před dosažením osobního cíle lidé prožívali pozitivní emoce vztahující se k situaci po dosažení osobního cíle a naopak. V konečném důsledku ale ani toto není dostatečnou experimentální podporou pro A. Ellisovu myšlenku (1994), že přesvědčení (racionální i iracionální) zprostředkovávají utváření emocí (Bond, Dryden, 1996), jen naznačují jejich souvislosti bez příčinného vztahu.

Hlavním konstruktem Ellisovy kognitivní teorie emocí (Ellis, 1994) jsou 4 iracionální kognitivní procesy. Jejich protikladem jsou racionální procesy jako: (1) přání (touha), která je v opozici k požadování, (2) umírněné hodnocení něčeho zlého ke katastrofizaci, (3) výpověď o toleranci je lepší než nízká frustrační tolerance a (4) akceptace omylnosti je v kontrastu ke globálnímu negativnímu hodnocení lidské hodnoty a k sebepodceňování (David a kol., 2002).

Španělsko americký tým vědců (Amutio, Smith, 2008) identifikoval nejdůležitější stresory u španělských i amerických studentů (N=480) s použitím španělské verze Smith Irrational Beliefs Inventory (SIBI; Amutio, Smith 2008). Potvrzují, že se perfekcionismus vztahuje k úzkosti a dalším negativním emocím, které se spolupodílejí na citlivosti v prožívání stresu. Lidi s vyšší mírou perfekcionismu prožívají méně pozitivních emocí a ukazuje se u nich i mezera v adaptivních ovládacích strategiích. Často mají taky nízkou míru sebeúčinnosti (sefl-eficacy) a sebevědomí. Byly zjištěny i gender difference, konkrétně ženy skórovaly signifikantně výrazněji v katastrofizaci (přehánění, zveličování) úkolů a povinností a muži zase v minimalizaci, neboli vyhýbání se těmto situacím, což v souvislosti s vězeňským prostředím taky odpovídá realitě světa mužů, kdy většina z odsouzených má tendenci svou trestnou činnost zlehčovat, minimalizovat, dostat se pomyslně co nejdál od ní, tedy vyhnout se přímému spojení JÁ a TRESTNÁ ČINNOST. A. Amutio a J. C. Smith doporučují na základě těchto výsledků studentům kognitivní restrukturalizaci, techniky jak řešit problém, testování reality a nácvik relaxačních dovedností.

Aktuálním je i zkoumání religiózních přesvědčení v kontextu negativních emocí. B. Macavei a M. Miclea (2008) se dopracovali k závěrům, že lidé, kteří

nepodmínečně akceptovali sebe sama, vykazovali méně sebedoceňujících a víc náboženských přesvědčení. Směřovali k zážitku nižší úrovně emočního distresu v normálních, netraumatických vzpomínkách. Tedy lidé, kteří věřili v **Boží lásku a odpuštění**, měli méně sebedoceňujících přesvědčení, která jsou jednou ze základních příčin deprese. S nadsázkou by se tedy dalo říct, že víra v Boží lásku a odpuštění je prevencí před depresí. Na druhou stranu v Ellisové teorii má konstrukt nepodmínečného sebezpřijetí své důležité místo při podpoře mentálního zdraví, které dál rozvádí do podoby, kdy „člověk plně a bezpodmínečně akceptuje sebe samého bez ohledu na to, jestli se chová nebo nechová inteligentně, korektně, kompetentně a jestli ho druzí uznávají, respektují, milují nebo taky ne.“ (Ellis, 1977, s. 101). Limitací této studie je použití nekónické populace v normálních životních situacích.

Příspěvkem k osvětlení teorie pojetí iracionálních přesvědčení jako schémat nebo jako hodnotících horkých kognicí přispěla studie A. Szentagotai a kol. (2005). Někteří autoři totiž tvrdí, že iracionální přesvědčení jsou hodnotící (horké) kognice, proto by měla být spojena s teorií hodnocení. Druzí argumentují, že iracionální přesvědčení jsou organizována jako schémata (studené kognice) a měla by se vztahovat k teorii schémat. Autoři tedy hledají podstatu iracionálních přesvědčení u studentů (N=550)¹⁰, kteří nebyli kontaminováni klinickými příznaky a zjišťují, že požadování a globální hodnocení (neboli sebedoceňování) se jeví, že je organizováno jako schéma. Naopak katastrofizace a nízká frustrační tolerance mohou být lépe konceptualizované jako hodnocení. Navíc požadování se zdá být silně asociováno se sebedoceňováním, katastrofizací a nízkou frustrační tolerancí. Toto zjištění podporuje předpoklady kognitivně behaviorální, respektive racionálně emočně behaviorální teorie v tom, že požadování je jádrem iracionálních přesvědčení.

Abelson a Rosenberg (1958) používají termín „horké“ a „studené“ kognice k tomu, aby rozlišili mezi hodnocením „horkým“ a poznávacím „studeným“. Studené kognice často podle nich referují o tom, jak lidé rozvíjejí reprezentace o důležitých událostech (např. aktivující událost, kdy horké kognice referují o tom, jak lidé postupují a hodnotí studené kognice. Studené kognice jsou často

¹⁰ Použili dotazník ABS 2 (The Attitude and Beliefs Scale 2)

analyzovány v rámci povrchních kognicí (ke kterým máme lepší vědomý přístup) a hluboké kognice (přestože vědomě přístupné, ale těžší přístup). Povrchní kognice například referují o popisu, usuzování a přisuzování, když hluboké kognice referují o jádrových přesvědčcích (nebo schématech) a dalších reprezentacích založených na významu. Horké kognice, které se taky nazývají hodnotící kognice, referují o tom, jak studené kognice probíhají v rámci jejich důležitosti osobního subjektivního pocitu pohody.

Podle A. Ellise a dalších kognitivně behaviorálních teoretiků (Dryden, 1984; Wessler a Wessler, 1980) jsou iracionální přesvědčení hodnotící kognice. Jiní teoretici, Di Giuseppe (1996) navrhol, že iracionální přesvědčení by mohla být nejlíp konceptualizované jako schémata. Schémata¹¹ jsou kognice (jádrové přesvědčení) se specifickou strukturou. V této struktuře hodnota, kterou připisujeme situaci, objektu, události má různé atributy (Anderson, 1990). A. Ellis definoval jinými slovy iracionální přesvědčení jako hodnotící schémata, které vedou k přehnanému hodnocení a narušení reality. Schéma „jsem hloupý“ například může zahrnout fakta (hodiny strávené nad učením na zkoušky, aby ji udělal, známky, učitelovy komentáře) jako i hodnotící znaky (jak hrozně neudělaná zkouška). Je nutno poznamenat, že R. DiGiuseppe (1996) vycházel v těchto úvahách jen z logické analýzy a klinického pozorování, tedy bez empirického podchycení.

Interkorelace reprezentací nemoci s obecnými a specifickými iracionálními přesvědčeními a úrovní distresu u dvou typů pacientů (rakovina prsu a diabetes; N=56) zkoumal v Rumunsku R. Moldovan (2009). Použil dotazník ABS 2 (DiGiuseppe, Leaf, Exner, Robin, 1988) a adaptovanou verzi ABS 2 pro nemoci. Zjistil, že specifické iracionální přesvědčení vztahující se k nemoci zprostředkují vztah mezi obecnými iracionálními přesvědčeními a emočním distresem. Iracionální přesvědčení (obecné i specifické) jsou asociovány s emocionálním

¹¹ Schémata jsou abstraktní struktury poznatků. Tvoří sloty, které mají omezený rozsah hodnocení. V těchto konstruktech je demonstrována psychická realita jednotlivce. O abstraktních schématech se dozvídáme, jako o schématech, nepřímým způsobem, měřením jejich efektu na paměť. Současné výzkumy (Anderson, 1990; Williams a kol., 1988) potvrzují, že schémata většinou ovlivňují explicitní (vědomé, intencionální) paměťové procesy, ale ne implicitní (nevědomé, neintencionální).

distresem, zatímco reprezentace o nemoci ne. To nabádá k tvrzení, že iracionální přesvědčení produkují emoce, ale reprezentace o nemoci není dostačivě k produkci emocí a zřejmě implikuje jinou formu hodnocení. Specifická iracionální přesvědčení se tedy aktivují konfrontací se stresující událostí. Distres pacientů je asociován s iracionálními přesvědčeními ale signifikantně predikovatelný je specifickými iracionálními přesvědčeními.

V současné době jsou zkoumány i iracionální přesvědčení u učitelů v kontextu stresu, konkrétně C. Bora a jeho kol. (2009). Ještě v roce 1984 nabídli M. E. Bernard a M. R. Joyce (in Bora a kol., 2009) seznam iracionálních přesvědčení specifických pro učitele, jako například:

- Musím konstantně souhlasit se studenty, jinými učiteli, administrátory a rodiči.
- Události v mé třídě mají vždy jít přesně tím způsobem, jakým chci.
- Školy by měly být spravedlivé.
- Studenti by neměli být frustrováni.
- Lidé, kteří se chovají špatně, zaslouží si být potrestáni.

K dalšímu objasňování podstaty iracionálních přesvědčení přispívá i studie A. Davida a kol. (2005), kteří zjišťují, že požadování se zdá být maladaptivním (iracionálním) primárním hodnotícím procesem zapojeným do konstruktiva motivační kongruence (konkrétně požadování je asociováno s nízkou motivační kongruencí). Katastrofizace je asociována s nízkým zvládacím potenciálem zaměřeným na emoce. Zdá se být maladaptivním (iracionálním), sekundárním hodnotícím procesem zapojeným v nízkém zvládacím potenciálu, který je zaměřený na emoce. Sebeodceňování bylo negativně korelováno s každým ze sekundárních procesů hodnotící komponenty. Navrhují tedy, že nízká frustrační tolerance a sebeodceňování mohou být nezávislé maladaptivní procesy sekundárního hodnocení, což je ale možnost pro další budoucí studie.

Souvislosti automatických myšlenek a iracionálních přesvědčení v predikci distresu naznačovaly dřívější studie (například Clark a kol., 1990; David a kol., 2005). A. Szentagotai a A. Freeman (2007) částečně potvrdili parciální mediaci vlivu iracionálních přesvědčení při automatických myšlenkách. Vnější proměnnou byla depresivní nálada (N=170 pacientů s depresivní poruchou). Použili dotazník

ABS 2 (DiGiuseppe, Leaf, Exner, Robin, 1988) na měření iracionálních přesvědčení a ATQ (Hollon, Kendall, 1980; in Szentagotai, Freeman, 2007) na měření automatických myšlenek. Výsledky lze interpretovat tak, že iracionální přesvědčení jsou ve skutečnosti jádrovými přesvědčeními, které vedou ke specifickým myšlenkám a generují specifické emoce.

A. Szentagotai (2006) mediační analýzou zkoumal vztah iracionálních přesvědčení a potlačených myšlenek v predikci distresu pacientů s rakovinou (N=45). Zjistil, že vliv specifických iracionálních přesvědčení je kompletně mediován potlačováním myšlenek. Tyto závěry by bylo ale vhodné replikovat na větším vzorku.

V racionálně emotivně behaviorální teorii psychopatologie je depresivní porucha asociovaná právě s iracionálními přesvědčeními, přičemž depresivní ladění je aktuální i u odsouzených. B. Macavei (2005) v Rumunsku srovnávala skupiny lidí (N=51 spolu) s depresivní poruchou, subklinickou dysforií a kontrolní skupinou podle míry iracionálních přesvědčení. Autorka použila dotazník ABS 2 (DiGiuseppe, Leaf, Exner, Robin, 1988).

Tato studie reagovala na výhrady dosavadních výzkumů v této oblasti, především tím, že:

1. Dřívějším nástrojům na měření iracionálních přesvědčení chyběla diskriminační validita, mnoho položek referovalo o emocích víc než o kognicích, proto byly očekávány korelace s nástroji na měření emocí (Smith, 1989).
2. Studie neměly obyčejnou skupinu lidí smutných, kteří by nebyli schopni přesně naznačit, co je specifické pro depresivní poruchy podle iracionálních přesvědčení (Solomon, Haaga, Kirk, Friedman, 1998).
3. Chyběla skupina znovu léčených depresí, proto bylo těžké zjistit, jestli iracionální přesvědčení jsou příčinný faktor anebo nekauzální korelace s depresí (Solomon a kol., 1998).
4. Nástroje na měření iracionálních přesvědčení poskytují globální skóre iracionality, které limituje přemýšlení o vlivu rozdílných typů iracionálních přesvědčení na depresivní symptomy (McDermut, Haaga, Bílek, 1997; Solomon, Arnow, Gotlib, Wind, 2003).

5. Je málo důkazů pro podporu kauzální role iracionálních přesvědčení u depresivních případů (Solomona kol., 1998; Solomon a kol., 2003).

B. Macavei (2005) ve své studii zjistila, že dysforická i depresivní skupina se významně lišila od kontrolní skupiny v celkovém skóre iracionálních přesvědčení, v jednotlivých subškálách nesignifikantně. Dokonce se signifikantně lišila i skupina depresivních a dysforických lidí v celkové skóre iracionálních přesvědčení, ale i v sebepodceňování a nízké frustrační toleranci. Požadování a katastrofizace nesignifikantně rozlišovala tyto skupiny. Na základě těchto výsledků autorka usuzuje, že klinická deprese je provázená iracionalitou. Iracionální přesvědčení jsou asociovány s depresivními symptomy, i když mají subklinickou intenzitu. Hodnocení rozdílných typů iracionálních přesvědčení empiricky potvrzují, že sycení sebepodceňováním a nízkou frustrační tolerancí diferencuje mezi depresí a subklinickou depresí. Jelikož i kontrolní skupina měla nějakou míru iracionálních přesvědčení, autorka uvažuje o rozdílné intenzitě sycení iracionálních přesvědčení i u normální, kontrolní skupiny. Podle ní zachycení iracionálních přesvědčení u člověka ještě není asociováno s patologií. Samozřejmě ani tato studie nebyla bez svých limitů. Nenabízí závěry o kauzalitě, protože nemá k dispozici vzorek opětovně léčených lidí. Jde samo o sobě o malý vzorek. Ve studii také nebyly použity specifické metody pro měření negativních afektů, které by rozlišovaly vztah iracionality a negativních emocí.

Vztahem iracionálních přesvědčení a děláním si starostí se zabývala v Americe P. S. Lorcher (2003). Na vzorku 153 studentů použila IBI (Irrational Beliefs Inventory; Alden a Safran, 1978) a WDQ (Worry Domains Questionnaire; Tallis, Davey, Bond, 1994; in Lorcher, 2003), která postihuje oblasti, jako jsou vztahy, nedostatek sebedůvěry, bezplánovitá budoucnost, práce nebo finance. Děláním si starostí je chápáno jako kognitivní proces, kdy je člověk zahloubený do potenciálních (nebo existujících) hrozeb. V souvislosti s osobnostními charakteristikami bylo zjištěno, že lidé, kteří mají starosti, mají často méně kognitivní flexibility, méně různorodých myšlenkových témat, sníženou rychlost rozhodování, jsou víc perfekcionistačtí, prožívají víc negativních afektů a mají horší spánek (viz in Lorcher, 2003). Kognitivní model Kellyho a Milera počítá s tím, že starosti jsou charakterizovány třemi základními schémata přesvědčení: 1.

Všechno je potenciálně nebezpečné, 2. Všechny problémy mají perfektní řešení, která by se měla najít, 3. V podstatě jsou neadekvátní a nepomáhají v řešení problému. P. S. Lorcher zjistila, že dělání si starostí a iracionální přesvědčení jsou v pozitivně signifikantní vztahu. Použila regresní analýzu (step-wise multiple regression), celkové skóre WDJ jako kritérium a 11 položek IBI jako prediktor a zjistila, že sklon k starostem je tedy ovlivněn schématem iracionálních přesvědčení. Největší varianci měly hlavně položky jako: „Je pro mě velmi důležité být zamilovaný nebo, aby mně téměř každý koho potkám, schvaloval.“, „Moje minulost je důležitý determinant mého současného chování.“ a „Budu víc rozrušený, než bych chtěl, když věci nejdou tak, jak chci já.“

A. Salomon a jeho kolektiv (2003) v Americe zkoumali rozdíly v míře iracionálních přesvědčení při použití tradičních nástrojů (The Belief Scale; Malouff a Schulte, 1986 a The Specific Demands on Self – scale; Salomon, 1998) u aktuálně nedepresivních žen, které ale v minulosti depresi měly (N=25) a lidmi, kteří nikdy nebyli depresivní (N=25). Signifikantní rozdíly nebyly zjištěny, což potvrzují i předešlé výzkumy (Salomon a kol., 1998). U depresivní skupiny byla ale vyšší míra požadování, z čehož autor vyvozuje závěr, že při zachycení negativních přesvědčení u symptomatických lidí budou vhodnější k měření zřejmě individuální strategie než tradiční dotazníky.

Pikantním je i výzkum americké badatelky C. Plugge-Fousta (2000, ve kterém zkoumala vztah mezi homofobií, iracionálními přesvědčeními a náboženskou ideologií na 154 studentech. K měření iracionálních přesvědčení použila 11 - ti položkovou Ellis Irrational Beliefs Scale (MacDonald, Games, 1972). Signifikantně pozitivní vztah byl zjištěn mezi iracionálními přesvědčeními se škálou homofobie a konservativní křesťanskou ideologií jako i mezi iracionálními přesvědčeními a křesťanskou ideologií.

V roce 2000 vychází článek (Bernard, DiGiuseppe) o pokrocích v teorii a praxi racionálně emotivně behaviorálního poradenství, který informuje o racionálně emotivně behaviorálních technikách redukce extrémních emocí, konkrétně o sokratickém dialogu, technice řešení problémů, modifikace misinterpretované

reality, hraní rolí a výzkumech v této praktické oblasti s cílem zlepšovat dovednosti emocionálního sebemanažmentu.

Koncept iracionálních přesvědčení se dostává i do souvislostí s psychologickým pořadím sourozenců. Důkazem o tom je studie M. Kalkana (2008) z Turecka. Na vzorku 221 studentů byl použitý Relationship Belief Inventory v turecké verzi (RBI; Kalkan, 2006). Bylo zjištěno, že prvorozený má nízkou míru iracionálních přesvědčení, střední a nejmladší pozice pozitivně korelovala s iracionálními přesvědčeními vztahovými. Nesignifikantní vztah byl zjištěn u jedináčka.

Kognitivní triády, dysfunkční přesvědčení, automatické myšlenky a iracionální přesvědčení ve vztahu k testové anxietě (podporující a vysilující anxieta) zkoumal v Singapuru S. S. Wong (2008). Na vzorku 138 studentů použil na měření míry iracionálních přesvědčení IVS (Irrational Values Scale; MacDonald a Games, 1972). Podporující úzkost korelovala signifikantně negativně s iracionálními přesvědčeními, s ostatními nástroji korelovala taky negativně. Vysilující úzkost korelovala se všemi nástroji, tedy i s iracionálními přesvědčeními signifikantně negativně. Z toho vyvozuje autor závěr, že vysilující anxieta se vztahuje k různým typům kognitivních problémů, jako jsou dysfunkční postoje, negativní automatické myšlenky, iracionální přesvědčení nebo kognitivní triáda. Tyto konstrukty byly ale postulovány na klinické populaci a v této studii jsou zkoumány na studentech. Další výhodou by mohl být chybějící kauzální efekt, malý zkoumaný vzorek, jeden test na měření anxiety a opomenutí intervenčních strategií.

Ve Švédsku (Källmén a kol., 2008) zkoumali iracionální přesvědčení a depresivní náladu u gamblerů a negamblerů. Na vzorku 302 lidí (polovina z nich mají problémy s hraním, druhá ne) byl použit BDI (Beck Depression Inventory; Beck, Steer, 1987; in Källmén a kol., 2008) a dotazník na měření iracionálních přesvědčení v kontextu hraní „Beliefs about gambling“ (Jonson, Nilson, 2003). U gamblerů zjistili vyšší míru iracionálních přesvědčení ve srovnání s negamblerem. Signifikantní rozdíl byl jen v jedné dimenzi. Pocit, že to dokážu (dovednost) přispívá u gamblerů zřejmě k iluzi o kontrole situace hraní a hry celkově. Problémoví gambleři jsou přesvědčeni, že jejich dovednosti ovlivňují šanci na

výhru. Z pohledu depresivní nálady víc skórovali problémoví gambleři nad kontrolní skupinou, i když tento rozdíl nebyl statisticky průkazný. Autoři studie diskutují tyto výsledky v intencích toho, co bylo dřív „vejce nebo slepice“ – depresivní nálada nebo střídavé posilování pokračovat ve hře?

Na druhé straně kontinentu, v Austrálii zkoumali P. H. Delfabbro a A. H. Winefield (2000) iracionální přesvědčení u pravidelných hráčů na mincové automaty (N=20). Na novém kontinentě nebyly použity tradiční dotazníky na měření iracionálních přesvědčení, ale rozhovor, tedy kvalitativní metodologie. Rozhovory byly přepisovány a obsahovou analýzou klasifikovány do tří kategorií: racionální, iracionální a ostatní. Identifikovali 4 typy iracionálních vyjádření, které zahrnovaly (1) pověřivé rituály, hypotézy nebo prognózy, (2) nepřiměřenou racionalizaci blízké prohry, (3) personifikaci hracích automatů a (4) reference o osobních dovednostech. Výsledky jsou konzistentní s dřívějšími nálezy. 75% na gambling orientovaných kognicí vyhodnotili jako iracionálních. Iracionalita byla pozitivně vztahována k riskování. Autoři zjistili i gender rozdíl, a to, že ženy umí lépe personifikovat mincové stroje než muži. V tomto výzkumu bylo synonymem iracionálního ilogické, z toho důvodu si možno klást otázku, jestli byl výzkum úplně přesně konstruován v intencích A. Ellisovy teorie. Na druhou stranu to přináší jisté oživení do problematiky iracionálních přesvědčení minimálně použitím kvalitativní metodologie.

S. A. Trankle a J. Haw (2009) zkoumali v Austrálii možnosti predikce chování vedoucího ke zdraví prostřednictvím přesvědčení o zdraví. Na 157 studentech použili kromě jiného Irrational Belief Scale (IHBS; Christensen, Moran, Wiebe, 1999), která je alternativou k rozšířené škále Health Belief Model. 20 vinet popisuje hodnocení specifických situací a zážitků, mezi nimi jsou i různé racionalizace. Lidé v něm hodnotí, jak by oni danou situaci prožívali na 5 bodové škále ve vztahu k danému hodnocení. Regresní analýzou (multiple hierarchic) zjistili, že tato škála nemůže signifikantně predikovat chování směřující ke zdraví. Dobrým prediktorem zdraví posilujícího chování byl zjištěný neuroticismus a pozitivní afekty. V tomto výzkumu se sice neskloňuje jméno A. Ellise, ale nabízí opět možnost alternativního přístupu k měření iracionálních přesvědčení.

Vztah mezi přesvědčením o dobrém osudu (štěstí) s depresí a anxiétou v kontextu dalších kognitivních a osobnostních proměnných zkoumali v Anglii L. Day a J. Maltby (2003). Na 144 studentech použili kromě jiného 11 položkovou Irrational Beliefs Survey (Watson a kol., 1990). Zjistili signifikantní korelace přesvědčení v dobrý osud s optimismem ($r=0,399^{**}$) a negativní vztah k iracionálním přesvědčením ($-0,315^{**}$). Optimismus koreloval také signifikantně negativně s iracionálními přesvědčeními ($r=-0,249^{**}$). Iracionální přesvědčení korelovala podle očekávání signifikantně pozitivně s depresí a anxiétou ($r=0,186^*$). Zajímavý výsledek nabízí pozitivní vztah iracionálních přesvědčení s dispozičním optimismem ($r=0,271^{**}$). Autoři dále uvádějí signifikantně negativní korelaci kognitivní a osobnostní proměnné – iracionálních přesvědčení – s interním, stabilním a globálním atributním stylem, se sebeúctou a optimismem. V diskusi se autoři zamýšlejí nad tím, že tradiční model iracionálních přesvědčení je považuje za maladaptivní (Darke, Freedman, 1997; Tylor, Brown, 1988), proto navrhuji hledání i dalších typů iracionálních přesvědčení, které mohou mít pozitivní výsledky. Laicky lze celkově ale uzavřít, že k vyššímu pocitu osobní pohody vede cesta redukce iracionálních přesvědčení.

V podmínkách České a Slovenské Republiky je problematika iracionálních přesvědčení výzkumně spojována se jmény jako je Ondrej Kondáš (Kondáš, Kordačová, 1998), Jana Kordačová (například 1994, 1995, 2001, 2003), Zuzana Macková (1988), Michaela Ivanovičová (Ivanovičová, Kordačová, 2007) nebo Peter Gröpel (Ivanovičová, Gröpel, 2009). Výsledky některých z těchto výzkumů lze pro inspiraci najít i v rigorózní práci M. Ivanovičové (2006).

Uvedli jsme stručný přehled relevantních výzkumných zjištění ze světa a stručně načrtli aktuálnost zkoumání problematiky iracionálních přesvědčení. Cílem této práce je navázat na dosavadní zkoumání a usilovat o propojení této problematiky s osobností člověka ve specifických podmínkách věznice.

2. Osobnost odsouzených - přehled výzkumných zjištění v penitenciární oblasti za posledních 10 let (2000-2010)

Karentované časopisy poskytující aktuální výsledky výzkumných zjištění převážně ze světa jsou vyčerpávající a inspirativní bázi pro teoretické ukotvení našich výzkumných úmyslů. Forezní, respektive penitenciární oblast týkající se převážně problematiky odsouzených má v těchto kruzích svůj prostor, do kterého se v následujícím textu trochu přiblížíme. Do úvahy jsme brali aktuální studie, tedy za poslední desetiletí (2000-2010), v již zmíněných karentovaných časopisech, tedy těch, které nesou jistou váhu serióznosti (382 článků k tématu „Osobnost odsouzených“). V České republice se sice etabloval výzkumně orientovaný Institut pro kriminologii a sociální prevenci, který ale nebyl v námi sledovaném úseku zachycen svou produkcí v již zmiňovaných periodikách. Z České republiky byly zachyceny pouze výsledky výzkumu V. A. Polišenské (2009, 2012), publikované v Československé psychologii.

Výzkumy v oblasti penitenciární psychologie se týkají různých témat. Následující přehled stěžejních oblastí může být inspirací jednak pro aktuálnost našeho výzkumného sledování, případně pro budoucí výzkumná zaměření v této oblasti, která jsou určitě nezbytností.

2.1 Zacházení s odsouzenými ve vězení

Do této kategorie řadíme studie mapující různé formy hodnocení (assessment) odsouzených, programy zacházení, skupinové programy, měření jejich efektivity, zkoumání možné recidivy odsouzených. Tuto část přiblížíme jen orientačně, jelikož přímo nesouvisí s výzkumným záměrem předkládané studie.

Z pohledu hodnocení odsouzených nelze opomenout studii R. Darjee (2003), který se teoreticky zamýšlí nad možným legislativním přesahem mentálního zdraví u vysoce rizikových pachatelů, přičemž navrhuje zlepšení hodnocení (diagnostiky) rizik pachatelů a jejich následnou péči. Ve Velké Británii se výzkumně řeší i vyvíjení metod pro hodnocení sexuálních pachatelů s deficitem v kognitivním a sociálním fungování, konkrétní při práci ve skupině. F. Williams

a kol. (2007) sledovali psychometrické charakteristiky 6 - ti nástrojů v těchto podmínkách založených na sebevýpovědi pachatelů. U pěti z nástrojů registrovali signifikantní změny před a po léčbě, tedy se ukazuje jejich potenciál a využití, i když chyběla srovnávací skupina a těžko tyto výsledky obecně interpretovat. G. D. Walters a kol. (2003) v USA sledovali predikci disciplinárního přizpůsobení se podmínkám věznice po podstoupení forezní evaluace těchto odsouzených. Srovnávali 2 metody (PCL-R, Hare, 1991 a PAI - The Personality Assessment Inventory (Morey, 1991) – z této metody především škálu agresivity). Zjistili, že oba nástroje efektivně predikují následné chování odsouzených ve věznici a dokonce sebeposuzovací metody jsou stejně efektivní jako ty bez vlastní výpovědi posuzované osoby.

Psychoterapeutickým přístupem a jednotlivými programy ve světě se zabývá například Friedmann a kol. (2008). V Americe sledovali násilí u odsouzených absolvujících program léčby závislostí. Autoři zjistili, že riziko násilného nebo rušivého chování se zvyšuje například výskytem antisociální poruchy osobnosti nebo nedodržíváním medikace. Naopak ke snížení násilného chování přispívá vyšší vzdělání nebo fobické symptomy pachatelů. V Británii je aktuální terapeutický projekt pro nebezpečné a jiné poruchy osobnosti (Hogue a kol., 2007). C. M. Langton (2007) diskutuje různé přístupy, intervence a případnou léčbu u této specifické skupiny ve vězení, případně v nemocnicích¹² pro odsouzené s cílem najít to, co v těchto případech funguje. V Anglii je celkově kvalitní psychoterapeutická základna i ve výzkumnické rovině, proto se terapeutické programy pro nebezpečné a jiné poruchy osobnosti zkoumají v kontextu hodnocení průběhu programu například kvalitativní analýzou (Tyrer a kol., 2009). Před terapeutickou prací s touto specifickou skupinou je samozřejmě důležité i hodnocení poruch osobnosti, přitom svou důležitost pro Angličany má i efektivnost těchto hodnocení a případné ekonomické parametry (Barrett a kol., 2009). V rámci prevenčních programů pro pachatele sexuálních deliktů je v anglosaských zemích zkoumána prevence relapsu. Například R. E. Mann a kol. (2004) srovnávali dva různé prevenční programy v této oblasti. A. R. Beech a

¹² Každý stát má svůj specifický organizační systém vězeňství. V některých státech jsou odsouzení s duševními poruchami umisťováni do nemocnic nebo speciálních nemocničních zařízení, někde jsou ve věznicích, případně se zajištěním zdravotnického personálu.

kol., (2005) zkoumali efektivitu KBT skupinového programu pro pachatele sexuálních trestných činů ve vztahu k terapeutickému klimatu. V Kanadě také aplikují metody KBT k léčbě nebezpečných a dalších poruch osobnosti ve vězení s vysokým stupněm zabezpečení a tedy i k redukci recidivy. Informuje o tom A. Maden a kol. (2004). Argument pozitivní korelace kriminality s drogovou závislostí používá H. A. Kitchin (2005) při potřebě vytvářet akreditované programy pro drogově závislé odsouzené i v Kanadě. Ve věznici v New Jersey sledovali C. L. Blitz a kol. (2005) specifické potřeby odsouzených, které se pohybovali na I ose mentálních poruch, závislostí nebo poruch osobnosti a ve svých závěrech zdůrazňují potřebu genderově rozdělit strategii léčby v sezeních ve věznici. Léčbě hraniční poruchy osobnosti ve vězení se věnuje v Anglii C. Nee a S. Farman (2007) a prezentují tři kazuistické případy. Převzatý program v duchu dialekticko - behaviorální terapie z USA pilotovali v Anglii. Šlo o odsouzené ženy, všechny za závažnou násilnou trestnou činnost (vražda, pokus o vraždu a zabití). D. W. Black a jeho kol. (2008) v USA přibližují pilotní 20 - ti týdenní program odsouzených žen, který je zaměřený na emoční prediktabilitu a řešení problémů u odsouzených žen s poruchou osobnosti. Implikace pro vyšetření, intervenci, programy a zacházení s odsouzenými pachateli s poruchou osobnosti registruje N. Joseph a N. Benefield (2010) v Anglii. Rovněž filozofickým příspěvkem z této oblasti je příspěvek P. Vandenabeeleho a kol. (2009) o tom, jestli je poskytování péče odsouzeným - dosažením nedosažitelného? V podobném duchu píše M. Morris (2002) a řízení neřiditelného – tedy o psychoterapii v Grendonské věznici. K diskuzi o terapeutických programech nebezpečných a některých dalších poruch osobnosti přispívá i M. Ramsay a kol. (2009). Pilotní projekt dialekticko behaviorální terapie pro hraniční poruchy osobnosti u odsouzených žen zkoumal C. Nee a S. Farman (2005) a konstatují slibné závěry pro účinnost redukce kriminogenní faktorů.

Aktuální příspěvky sledují i konkrétní intervence. Například R. Scott (2008) sleduje intervence adresované na násilí, které je asociované s mentálním onemocněním. Popis všech nefarmakologických intervencí v servisu psychiatrického zdraví u odsouzených kromě programů, které ve věznicích běží z Norska, přináší E. Kjelsberg a kol. (2006). Informují, že 25% odsouzených mělo

k dispozici nějakou psychiatrickou intervencí, z toho šlo v 20% o individuální psychoterapii, v 4% o intervenci ad hoc v průběhu prvního, nástupního týdne do vězení. V 1% šlo o skupinovou psychoterapii, která je v těchto podmínkách méně častá. Psychoterapie byla často podpůrná (62%) nebo šlo o kognitivně behaviorální terapii (26%). Méně často byla poskytována dynamická (na vhled orientovaná) psychoterapie (8%). Naopak konkurence farmakologické léčby byla častá (52%). Většinou šlo o problémy ze spektra závislostí, poruch nálad, nejčastěji šlo o poruchy osobnosti, jen 3% potíží bylo psychotického charakteru.

Recidiva odsouzených a její predikce se ve světě také výzkumně řeší. H. A. Miller (2006) sleduje dynamické hodnocení rizika recidivy a případné stability pachatelů trestných činů použitím metody IORNS (The Inventory of Offender isk, Needs and Strenghts). Ta diferencuje pachatele, kteří se pro nedodržení pravidel opět vrátí do vězení. Vztah mezi recidivou a odezvou pachatelů sexuálních trestných činů u speciální kognitivně behaviorální léčby (použili techniky kognitivní restrukturalizace, modelování, hraní rolí, prevence relapsu apod.) sledovali v Anglii C. M. Langton a kol. (2006). Zkoumali 418 pachatelů a to i po 5 - ti letech. Diskutuje se vliv psychopatie¹³ (měřeno PCL-R) na možnou míru recidivy těchto pachatelů. Na jedné straně nezjistili žádné signifikantní interakce mezi psychopatií a hodnotami léčby, na druhou stranu zjistili, že pachatelé se skóre psychopatie vyšším než 25 reflektovali víc negativních odpovědí na léčbu, recidivovali v sexuálních trestných činech rychleji než ostatní. Specifickému trestnému činu žhářství se věnoval v Anglii G. Dickens a jeho kol. (2009). Konkrétně sledovali nebezpečnost a koncept recidivy u těchto pachatelů. Z výsledků nelze opomenout, že opakované žhářství je asociováno s poruchou osobnosti a předešlým pobytem ve vězení, nebo že použití paliva a akceleratorů se zdá být indikátorem vysoké nebezpečnosti žhářského chování. Celkově ale existuje velice málo proměnných, které by byly schopny predikovat, jestli dotyčný vykoná sérii nebo jeden vážný oheň. U islandských vězňů se zkoumá predikce znovuodsouzení. M. Peersen a kol. (2004) realizovali pětiletou prospektivní studii v podmínkách islandského vězení. Zjistili, že téměř polovina (48%) odsouzených byla v 5 – ti leté periodě znovuodsouzených za jeden nebo vícero trestných činů.

¹³ Termín „psychopatie“ je v této práci převzat z citovaných studií převážně anglosaské, kde je používán.

Uzavírají, že historie trestné činnosti a nízká lživost (v tomto případě spojováno s antisociální osobností) ostatních diskriminuje mezi recidivisty a poprvé odsouzenými. Zajímavé je zjištění, že poprvé trestaní měli signifikantně vyšší skóre na škále sebeklamu a klamu ostatních, co může poukazovat na určité typy iracionálních přesvědčení. Zajímavou studii přináší z Anglie M. Farrell a kol. (2006), který zkoumá prediktory užití servisu mentálního zdraví ve vězení v průběhu jednoho roku. Zjišťuje, že z 3 142 odsouzených pomoc ve svých problémech před uvězněním víc využívají ženy, bílí lidé a starší. Švédští autoři (Sjöstedt a Långström, 2002) zkoumali u násilných sexuálních trestných činů u mužů zhodnocení rizika kriminální recidivy, přičemž je zajímala i mezikulturální validita nástrojů, konstruovaných v severní Americe pro pachatele sexuálních deliktů.

Na Novém Zélandu zkoumají (Simpson a kol., 2006) výsledky rehabilitace pacientů ve forenzně psychiatrickém zařízení. Některé studie se orientují i na vzdělávání (Torre, Fine, 2005) a vzdělávací programy (Kelso, 2000) ve vězení. Specifickým výzkumným problémem ve vězeňském prostředí je simulace psychiatrických symptomů. Toto téma je velice aktuální i v našich podmínkách a do značné míry určuje i specifika zkoumané populace i prostředí našich probandů. V USA zkoumali metodu specifického strukturovaného interview, kterým zjistili prevalenci simulace o odsouzených přibližně na úrovni 66%, což hodnotí autoři studie jako dost vysoko. Zajímavé je, že odsouzení s diagnostikovanou antisociální poruchou osobnosti neměli víc symptomů přetvářky než odsouzení bez této diagnózy a to ani v jednotlivých subškálach této metody. Autoři (McDermott a Sokolov, 2009) uvádějí, že tyto výsledky jsou konzistentní s předešlými výzkumy. Interpretují simulaci psychiatrických symptomů ve vězení jako efektivní strategii, která v tomto specifickém prostředí funguje (tedy vede k určitým výhodám) bez ohledu na antisociální nastavení osobnosti odsouzeného.

Způsoby a možnosti jak zacházet s odsouzenými jsou tedy různé. Zároveň je důležité se obeznámit i s psychodiagnostickými metodami, které se v této oblasti v různých částech světa používají.

2.2 Psychodiagnostické metody výzkumně sledované v penitenciární oblasti

Celosvětově jsou v penitenciární oblasti zkoumány víc dotazníkové metody a méně pozornosti se věnuje projektivním metodám. Otázkou pak ale je, vzhledem k možné simulaci symptomů u odsouzených, jak ji uvádějí McDermott a Sokolov (2009), jestli by to nemělo být spíš naopak. Přesto nabízíme stručný přehled zjištění i v této oblasti.

Z dotazníkových metod je zajímavé zkoumání jednotlivých aspektů mexické verze MMPI (The Minnesota Multiphasic Personality Inventory; Lucio a kol., 1994; in Boscan a kol., 2002) u odsouzených a studentů. D. C. Boscan a kol. (2002) zjistili signifikantní rozdíly mezi těmito soubory. Konkrétně odsouzení vykazovali vyšší skóre: F (škála netypičnosti), Sc (schizofrenie), Fp (málo frekventované odpovědi), VRIN (inkonsistence variabilních odpovědí), MAC-R (MacAndrewova škála alkoholismu - revidovaná), FRS (strachy, obavy), TRT (nízká motivace) a sociální a interpersonální maladjustaci ve srovnání se vzorkem studentů. Naopak studenti vykazovali vyšší skóre ve škále: Do (dominance), GM (gender maskulinita). Statisticky nesignifikantní rozdíl registrovali se škále: Pd (psychopatická odchylka), BIZ (bizarní psychické aktivity), CYN (cynismus), LSE (nízká sebeúcta), které reflektují spíš sociopatii než psychózu u odsouzených. Studenti dále vykazovali lepší obecné mentální zdraví, interpersonální dovednosti, sociální konformitu, osobní spokojenost, pocit sociální a interpersonální adekvátnosti, dovednost převzít odpovědnost za své chování. Klinicky signifikantní byla škála: Re (sociální odpovědnost), Es (síla ega), které poukazují na konvenčnost, motivaci a dobré zvládací dovednosti. Limitem této studie je malý počet respondentů v obou zkoumaných skupinách (N=28 v jedné i druhé skupině), nesrovnatelnost skupin z pohledu věku (VŠ studenti byli v průměru mladší cca o 7 let) nebo odlišnou úroveň vzdělání (odsouzení měli většinou nižší vzdělání).

Validitu MMPI-2 a Harris-Lingoes subškály na forenzní populaci zkoumal T. M. Osberg a D. L. Poland (2001). Tyto výsledky dali do souvislosti se sebeposouzením vlastní kriminální kariéry. S kriminální historií pozitivně korelovala škála Ma (amoralita). Z Harris-Lingoes subškálami signifikantně

korelovali škály Ma1 (amoralita), Pd2 (problém s autoritami), Pd5 (sebeodcizení). Bohužel nebyly sledování rozdíly v druhu trestné činnosti.

Dalším dotazníkem je EPQ (The Eysenck Personality Inventory; Eysenck, Eysenck, 1975; in Gudjonson a kol., 2004), který u odsouzených ve srovnání se studenty zkoumal G. J. Gudjonson a kol. (2004) ve výzkumu o tendenci vyhovět druhým. Zkoumaný soubor byl již větší, ale opět v nepoměru. Například Odsouzených bylo 237, z toho 15,2% žen. Naopak středoškolských studentů bylo 1075 a VŠ studentů 657. Patrný je i věkový rozdíl (odsouzení $M=28,5$, SŠ studenti $M=18$ let, VŠ studenti $M=24,02$ let). Přesto přinášejí zajímavé, i když jen orientační výsledky (jelikož nejde o primární cíl studie, nedá se z ní zjistit, jestli jde o signifikantní rozdíly mezi zkoumanými soubory). Odsouzení vykazují vyšší míru psychoticismu, menší extraverzi, vyšší neuroticismus. Při sledování tendence vyhovět požadavkům a instrukcím, která sytí i tendenci zavděčit se nebo vyhnout se konfrontaci a konfliktu. Jde o formu zacházení se stresem, s tím, jak se člověk vypořádává a zvládá problém, přičemž v Cloningerově psychobiologickém modelu temperamentu je vyhovění konceptualizováno jako vyhýbání se poškození. V této dimenzi skórovali odsouzení víc, tedy může jít také o paralelu s typem iracionálních přesvědčení vyhýbání se problémům u odsouzených. Při zjišťování vztahu těchto dvou komponent se ukazuje, že u odsouzených je signifikantně pozitivní vztah vyhovění kromě neuroticismu a introverzí i s psychoticismem. Tento výsledek autoři interpretují tak, že odsouzený – „psychopat“ je náchylnější k tomu, aby vyhověl druhé osobě, podléhal tlaku autority, měnil výpovědi dle toho, co se od něho očekává. Dále uzavírají, že největší tendenci vyhovět druhému má nestabilní introvert, nejméně naopak stabilní extrovert (výsledek z obou zkoumaných skupin).

V podmínkách českých věznic se v rámci vstupního psychologického posouzení nepoužívají specifické dotazníkové metody pro zachycení psychopatie, ale vychází se z jednotlivých znaků nebo jednotlivých subškál v osobnostních testech a také z pozorování odsouzeného. Ve světě jsou k dispozici přímo metody, které se snaží uchopit a měřit míru tohoto narušení osobnosti, přičemž se v anglosaské literatuře rozlišuje i pojem psychopat a antisociální porucha osobnosti. R. D. Hare a kol. (2000) zjišťovali prediktivní validitu metody PCL-R (The Hare

Psychopathy Checklist – Revised, Hare, 1991) kde je možné se dočíst o stavbě této metody. Vzhledem k nastavení našeho výzkumu jsou zajímavé výsledky z pohledu pachatelů násilné trestné činnosti. Konkrétně M. E. Rice a G. T. Harris (1997; in Hare a kol., 2000) uvádějí, že pro predikci násilné kriminality a znovuosouzení za sexuální trestní čin nejvíc predikuje PCL-R a falometrická evidence deviantního sexuálního vzrušení (například preference dětí, znásilnění, nesexuální násilí). Grann a kol. (1999; in Hare a kol., 2000) zkoumali psychotické pachatele násilných trestních činů a zjistili, že většina z nich měla vyšší skóre i v PCL-R. V případě, že měli skóre v PCL-R větší, tak byli v 66 – ti % znovuvěznění opět za násilnou trestnou činnost. Pokud měli menší skóre v PCL-R, tak byli znovuvěznění za násilnou trestní činnost jen v 18 - ti %. V severní Americe sledovali průměrné skóre v této metodě u jednotlivých druhů trestné činnosti, což je aktuální i směrem k našemu výzkumu. U násilné trestné činnosti bylo průměrné skóre 19,6 (SD=8,2) u krádeže a zpronevěry, tedy majetkové trestné činnosti 16,5 (SD=7,4). Z dalších druhů trestné činnosti lze zmínit sexuální delikty 13,1 (SD=8,6), drogové delikty 11,9 (SD=6,9) a další druhy trestné činnosti 15,6 (SD=8,6). Z toho by se dalo usuzovat, že pachatelé násilné trestné činnosti by mohli mít pravděpodobně vyšší skóre v PCL-R než pachatelé majetkové trestné činnosti. Bohužel nebyl přístup k dalším údajům této studie, jako je počet respondentů nebo jestli jsou tyto rozdíly signifikantně významné. Ve studii Hareho a kol. (2000) jsou zmiňovaná i další zjištění, například srovnání odsouzených, kteří ve vězení spáchali nějaký přečin nebo násilí, měli průměrném skóre v PCL-R 21, naopak odsouzení, kteří se podobného přečinu nedopustili, měli průměrné skóre jen 13,6, přičemž tento rozdíl byl signifikantní. Dále zmiňují recidivu u odsouzených s vysokým skóre v PCL-R na 81,8%, naopak s nízkým skóre na úrovni 39,9%, přičemž tento rozdíl je signifikantní, ale neuvádí, co považují za vysokou nebo nízkou míru skóre. Konkrétně u násilné trestné činnosti v kombinaci s vysokým skóre v PCL-R uvádějí recidivu 38,2%, naopak u nízkého skóre jen na úrovni 2,7%, přičemž jde o signifikantní rozdíl.

Prospektivní studii na německé populaci ve stejné metodě publikují Ch. Huchzermeier a kol. (2006), kdy použili jen zkrácenou německou verzi PCL. Jejich výsledky potvrzují již výše naznačené, že odsouzení s vysokým skóre v PCL měřeným při vstupu do výkonu trestu měli signifikantně víc disciplinárních

problémů v průběhu výkonu trestu a byli i méně příznivější pro personál. Autoři také poukazují na nepřesnou definici násilného trestného činu.

Dalším ve světě výzkumně sledovaným dotazníkem ve forenzní oblasti je PPI (Psychopathic Personality Inventory; Lilienfeld, Andrews, 1996; in Chapman a kol., 2003). A. L. Chapman a kol. (155) zkoumali jeho psychometrické ukazatele u odsouzených žen. Jde o psychometrickou studii, která z pohledu zaměření našeho výzkumu nepřináší další podnětné zjištění.

Prediktivní validitu institucionálních prohřešků u 46 – ti mladých odsouzených této metody (PPI) ve srovnání s PCL-R zkoumali J. F. Edens a kol. (2008). II faktor PPI silněji koreloval s agresivním přečinem ve vězení, I faktor spíš s neagresivní formou prohřešku. Naopak PCL-R nesignifikantně predikovala prohřešky ve vězení. Diskutovat by se dalo nad malým počtem respondentů v této studii.

Osobnostní Cloningerův dotazník temperamentu a charakteru (TCI-r; Cloninger, Svrakic, 1997) zkoumala k popisu osobnosti pachatelů specifického trestného činu vloupání v českých podmínkách V. A. Polišenská (2009). Zjistila, že 10 pachatelů mělo extrémní typ osobnosti, 29 výrazný typ osobnosti, 51 mírný typ a 24 odsouzených bylo flexibilních v typu osobnosti. Celkově zkoumaný soubor obsahoval víc flexibilních a „mírných“ jedinců. Jde v našich podmínkách a jedinečnou studii v kontextu přístupnosti výsledků i pro světovou výzkumnou veřejnost. Diskutovat by se však dalo nad validitou výsledků poskytnutých odsouzenými ve spojení s informací, že tento dotazník nemá k dispozici lži skóre, které je v této specifické populaci dost klíčové.

Specifické dotazníky v poslední době byly zkoumány ve vztahu k agresí nebo disociaci. Psychometrické parametry jsou ve švédských věznicích zkoumány na švédské verzi Novaco škále vzteku (NAS-1998-S - The Novaco Anger Scale; Lidqvist a kol., 2003; in Lidqvist a kol., 2005) konkrétně u odsouzených za násilnou trestnou činnost. J. K. Lindqvist a kol. (2005) zjistili, že pachatelé násilné trestné činnosti nejsou nutně vzteklí, ale většina z nich vykazovala připravenost k vzteku (arousal), distorzní kognice, silnější tendenci k behaviorální

expresi vzteku a nižší kapacitě kontroly. Autor této škály dává nekontrolovaný vztek do souvislosti s dlouhotrvajícími osobními a sociálními problémy (agresivní impulsy, porucha osobnosti, neuropsychiatrické poškození), které mohou spolu interagovat. U odsouzených ve srovnání se studenty zkoumali S. Barker – Collo a A. K. Moskowitz (2005) profil výkonu v DES (Dissociative Experiences Scale; Bernstein, Putnam, 1986; in Barker - Collo a Moskowitz, 2005) a zjistili, že 25% odsouzených demonstruje patologickou míru disociace. Signifikantní rozdíly byly zjištěny ve směru k odsouzeným u plochosti, povrchnosti a paralelismu (podobnost, souběžnost). Studie neposkytuje rozlišení dle druhu trestné činnosti odsouzených.

Psychometrickou studii nástroje na měření osobnosti a neuropsychologických kvalit sebeposuzovacího nástroje (CCI - Coolidge Correctional Inventory; Coolidge, 2004; in Coolidge a kol., 2009) u poměrně rozsáhlého počtu odsouzených zkoumali F. L. Coolidge a kol. (2009).

Dalším dotazníkem z toho ranku je Levensova sebeposuzovací škála psychopatie (LSRP – Levenson's Self-Report Psychopathy scale; Levenson a kol., 1995; in Walter a kol., 2008). G. D. Walters a kol. (2008) zjistili taxometrickou analýzou této metody dimenziální interpretaci latentní struktury psychopatie.

„Bonbónkem“ nakonec je psychometrická studie dotazníku měřícího přímo kriminální styl myšlení, který se z našeho pohledu jeví jako docela zásadní ve vztahu k forenzní populaci. Holandskou verzi dotazníku PICTS (The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles; Walters, 2005; in Bulten, 2009) zkoumal Eric Bulten se svým týmem (2009). Potvrdili validitu a použitelnost této metody na penitenciární populaci. Zjistili silný vztah kriminálního stylu myšlení s antisociální poruchou osobnosti a mentálními nemocemi. Přímo rozdíly v druhu trestné činnosti nebyly zkoumány, ale v obsahovém zaměření dotazníků lze najít různé paralely k iracionálním přesvědčením, které jsou aktuální pro naše výzkumné sledování, proto ho na tomto místě trochu přiblížíme. PICTS měří kognice, které se podílejí a zvyšují tendenci k zabývání se kriminální aktivitou. Obsahuje 80 položek, na které

proband odpovídá na 4 bodové škále. Dotazník má 8 škál myšlení. Mezi položky (otázky) patří například:

„Jsem přesvědčen, že porušení práva není tak velký prohřešek ve srovnání s fyzickým ublížením někomu druhému.“

„Mám problém kontrolovat svůj vztek/hněv.“

„Není nic horšího než, když vás ostatní vidí jako bezmocného a slabého.“

Jednotlivé subškály by se daly popsat následovně:

1. „mollification“ - chlácholení (klamání druhých, vyhýbání se odpovědnosti), která koresponduje se subškálou iracionálních přesvědčení vyhýbání se problémům.
2. „cut-off“ - odříznutí (eliminování odstrašovačů kriminálního chování – například eliminování strachu z uvěznění).
3. „entitlement“ - právo na dělán si nároků (smysl pro privilegia realizovat kriminální cíle), které koresponduje s iracionální subškálou požadování.
4. „power orientation“ - orientace na sílu (získávání kontroly a síly nad okolním světem),
5. „sentimentality“ – citlivost (smysl pro to, aby byl člověk „milým člověkem“ navzdory své vlastní kriminalitě), která koresponduje s iracionální subškálou emocionální neadekvátnosti.
6. „superoptimism“ - nadměrný optimismus (přesvědčení, že usilování o (kriminální) životní styl života možná projde bez vážných důsledků) koresponduje s iracionální subškálou idealizace.
7. „cognitive indolence“ - kognitivní lenost/lhostejnost (myšlení zkratkovité, krátkodobé, nedostatek kritického usuzování, neadekvátní plánování), a
8. „discontinuity“ - diskontinuita (nedostatek konzistence mezi rozumem a konáním), která může korespondovat s iracionální subškálou emocionální neadekvátnosti. E. Bulten a kol. (2009) ji dále charakterizují jako tendenci ztratit pohled na vlastní cíl, být zahlcen podněty z prostředí, něco jako fragmentovaný a nepředvídatelný. To je také znakem iracionálních přesvědčení, kdy iracionální přesvědčení nevedou k cíli.
9. PICTS má i rovinu „aktuální“ (reflektuje aktuální kriminální postoje) a
10. „historickou“ (zkoumá kriminální chování v minulosti) škálu.

Skórování škály je v rozmezí od 8 do 32 bodů. Čím větší skóre, tím víc jsou indikovány kriminální postoje. Jak dále uvádí autor škály (Walters, 2006a; in Bulten, 2009) je většina škál PICTS i dobrým indikátorem změny. PICTS zkoumali i ve vztahu k osobnostním rysům dle NEO-PI-R (Costa a McCrae, 1992; in Bulten, 2009). Ve forenzní oblasti zjistili, že poprvé trestaní vykazovali nižší skóre kriminálního stylu myšlení než recidivisti, což by člověk intuitivně předpokládal. A taky odsouzení s antisociální poruchou osobnosti vykazovali vyšší skóre ve všech škálách PICTS. Dotazník NEO-PI-R se jeví, že má větší prediktivní kvality pro určení antisociální poruchy osobnosti než PICTS. Nejvíce korelovaly z NEO-PI-R neuroticismus a svědomitost s většinou subškál dotazníku na kriminální styl myšlení. Nejvíce šlo o neaktivní styly myšlení.

Autoři dále uvádějí, že kriminální životní styl je podporován systémem kriminálních přesvědčení, ve kterých je možné, podle nás, hledat i paralely s iracionálními přesvědčeními.

Z ranku projektivní metod přináší zajímavý příspěvek Noří (Hartmann a kol., 2006), ve kterém srovnávají metodu ROR (The Rorschach Inkblot Method, Exner, 2003; in Hartmann a kol., 2006) u odsouzených za násilnou trestnou činnost (N=40, z toho 16 psychopatických a 24 nepsychopatických), lidí s diagnostikovanou schizofrenií bez trestné minulosti (N=36) a studenti bez psychiatrické anamnézy (N=42). Podle R. A. Barona (1977; in Hartmann a kol., 2006) a dalších (Gacono a kol., 200; in Hartmann a kol., 2006) je násilné chování velice heterogenní, diverzifikovaný a různorodý fenomén. Může být motivováno například: (a) vlivem psychotických symptomů, (b) úmyslem násilí bez psychotických symptomů, (c) může být výsledkem situačních a kontextuálních proměnných nebo (d) na základě vnitřních dispozic, například porucha osobnosti.

V metodě ROR sledovali Hartmann a kol. (2006) tyto proměnné:

- 4 agresivní proměnné: AG, **AgC**, **AgPot**, **AgPast**
- 5 kognitivních/vnímání proměnných: M+/o/u; P; XA%; X-%; WSum6Lv2
- 4 interpersonální: **M-**, Sum T, Fr+rF, COP
- 1 afektivní: **CF+C-FC**
- 2 interní distres: m, Sum Y (dle Exnerovho systému)

Zjistili signifikantní rozdíl mezi psychopaty a nepsychopaty u násilné trestné činnosti. Psychopati vykazovali víc agresivních proměnných AgC, AgPot, AgPast, M-, CF+C-FC (tlustě označené), naopak méně P a XA% (kurzívou). Tedy psychopati vykazovali víc agresivního narušení, měli víc redukovanou kapacitu myslet a chovat se konvenčně, slabší interpersonální vztahy a větší deficit v emoční modulaci než nepsychopati. AG bylo přibližně stejně nízko u obou skupin. Tedy psychopati indikují dysfunkční procesy a maladaptivní chování. Mají víc nekontrolovatelné chování, více agresivních představ, více agrese proti druhým a sobě, více sadistických a masochistických rysů k druhým lidem, zjevná je u nich slabá kontrola modulace emocí, preferují nekonvenční chování a myšlení vedoucí k emočním problémům a silnější tendence vidět sám sebe jako zraněného, že mu bylo ublíženo, vidět sebe jako oběť ve srovnání s nepsychopaty.

Odsouzení za násilné trestné činy ve srovnání s kontrolní skupinou vykazovali signifikantně vyšší AgC, AgPot, AgPast – jsou víc agresivně narušení, posedlí nebezpečím, masochistickými a sadistickými představami, než kontrolní vzorek nebo lidi s diagnózou schizofrenie. Dále vykazovali signifikantně méně M+/o/u, P, XA% a signifikantně víc X-%; WSum6Lv2 ve srovnání s kontrolní skupinou. Tedy pachatelé násilné trestné činnosti jsou víc kognitivně a percepčně narušení, z toho důvodu by se u nich mohlo vyskytovat i víc iracionálních přesvědčení. Násilníci měli signifikantně víc M-, signifikantně méně Sum T a COP než studenti. Tedy násilníci vykazují víc dysfunkční vztahy. Odsouzení za násilnou trestnou činnost měli signifikantně víc taky CF+C-FC ve srovnání s běžnou populací, tedy jsou více impulsivní a mají deficit v modulaci afektů. Odsouzení měli taky signifikantně méně m a Sum Y, tedy prožívají menší anxieta a interní diskomfort.

Autoři výzkumu přinášejí i zajímavé interpretace těchto výsledků. Například AG se ukazuje jako nedůležitý znak pro antisociální poruchu osobnosti, protože tato proměnná měří ego – dystonní agresi, zatímco kriminálníci jsou charakterističtí ego – syntonní agresi, která je přirozenou součástí osobnosti člověka, je s ní srozuměn a nedělá mu potíže. Ve srovnání s kontrolní skupinou je Sum T u násilníků znakem hrubého narušení vazby (attachement), absence COP znakem narušené dovednosti tvořit úzké, uzavřené vazby a vztahy (attachement), tedy jde o problém ve vztahu k interpersonální intimitě, které je jedním ze základních

zjištění v ROR u násilnických a psychopatických pachatelů. Málo m a Sum Y poukazuje na malou úroveň interního stresu, což také může znamenat málo senzitivity. Limitem této studie je také malý počet respondentů.

Ve věznicí v Kalifornii zkoumal K. W. Franks a kol. (2009) ROR 45 odsouzených mužů – psychopatů (měli skóre v PCL-R 30 a víc) za závažnou násilnou trestnou činnost. ROR byl kódován podle Exnerovho systému. Konzistentně s předchozími studii zjistili, že odsouzení měli slabou emoční modulaci, oslabené testování reality, malý zájem o lidi a pokud, tak spíš fiktivní, nedostatek kapacity k připoutání se (attachement). Hodně používali zjednodušený, vyhýbavý, konkrétní styl, který se objevoval konzistentně s konkrétním myšlením a fragmentací.

Tendenci pro agresivní slova ve forenzní (20 odsouzených žen a 30 odsouzených mužů) a neforenzní (30 studentů) populaci zkoumal P. Smith a M. Waterman (2004). Mezi násilnou trestnou činnost řadili vraždu, únos, zhářství, vloupání a další sexuální trestné činy. Mezi nenásilné trestné činy řadili drogové delikty a majetkové trestné činy. Zjistili, že pachatelé násilné trestné činnosti signifikantně demonstrují odpověďové tendence k agresivnímu chování ve slovech. Výkon v testu doplňování vět u odsouzených v nejpřísnější věznicí v Německém Straubingu zkoumal J. Endres (2004). Zjistil pozitivní korelaci mezi PCL-R a kognitivními a lingvistickými kategoriemi v testu doplňování vět (SCT – A sentence completion test, Endres), především zjistil souvislost s tendencí dominovat a použitím hrubého, surového jazyka a exprese dysforických emocí. Johann Endres poukazuje i na možnost této metody jako validního indikátoru psychopatie.

Psychodiagnostické metody nejsou důležité jen z výzkumného hlediska ale i z praktického při přímé práci s odsouzenými. Stejně tak je důležité pozadí výzkumných zjištění v oblasti psychopatologii odsouzených, kterému se věnuje následující část.

2.3 Psychopatologie zkoumána u odsouzených

Pro bližší seznámení se s forenzní populací odsouzených je důležité zorientovat se i v prevalenci jednotlivých psychických onemocnění. Z USA přináší C. Zlotnick a kol. (2008) informace na souboru 272 odsouzených z 13 - ti různých vězení. Informuje o tom, že odsouzené ženy trpí celoživotně signifikantně víc psychickými symptomy a různými poruchami v této oblasti, uvádějí především depresi, posttraumatickou stresovou poruchu, poruchy stravování nebo hraniční poruchu osobnosti. U mužů zjistili častější antisociální poruchu osobnosti.

V Anglii zkoumal H. Rutherford a P. J. Taylor (2004) přesun odsouzených žen s mentální poruchou z vězení do nemocničního zařízení (v Anglii mají jiný systém než v České republice). Celkově ženy tvoří v populaci odsouzených minoritu. V Anglii celkově zaznamenávají zvyšující se počet odsouzených žen, což kopíruje i stav v českých věznicích. Sebepoškození a pokusy o suicidium vykazuje přes 40% odsouzených žen. Zajímavé zjištění přinášejí i o diagnostikované poruše osobnosti u žen. Odsouzené s touto diagnózou signifikantně déle zůstávají ve vězení v očekávání nemocničního lůžka a v životní historii mají signifikantně víc sebepoškození a sexuálního zneužití v dětství než ženy s jinou mentální poruchou. Psychiatrickou morbiditu u odsouzených žen v Anglii zkoumal i O'Brien a kol. (2003) a potvrzuje velmi vysoké tendence k sebepoškození (bez úmyslu se zabít) a sebevraždě u odsouzených žen.

Psychiatrickou morbiditu (nemocnost) u mladistvých odsouzených (16-20 let) v Anglii zkoumal D. Lader a kol. (2003). Mentální onemocnění u australských odsouzených ve srovnání se souborem z komunity zkoumal T. Butler a kol. (2006). Potvrzují, že mentální fungování bylo horší u odsouzených než v komunitě s výjimkou fyzického zdraví.

Psychiatrickou morbiditou u odsouzených v kontextu uvěznění na samostatnou celu (samotku) výzkumně sledoval v Anglii J. Coid a kol. (2003). Diskutuje o nevhodnosti umístění na samostatnou celu lidí s psychotickými symptomy, suicidiem nebo sebepoškozovacími tendencemi, což je v kontextu krizového oddělení v českých věznicích také aktuální. V tomto případě doporučuje řídit se speciálním psychiatrickým zhodnocením.

Systematickou přehledovou studii z 62 dalších studií o seriózním mentálním onemocnění u 23 000 odsouzených přináší z Anglie S. Fazel a kol. (2002). Informuje o konkrétních procentech u odsouzených mužů i žen z pohledu velké deprese, psychotických onemocnění, poruch osobnosti. Uzavírají, že vícekrát odsouzení byli víc psychotičtí a měli velkou depresi, případně vykazovali 10x častěji antisociální poruchu osobnosti. Z pohledu antisociální poruchy osobnosti deklarují u odsouzených mužů 47%, u odsouzených žen 21%.

Prevalenci psychiatrických onemocnění u odsouzených na Novém Zélandu se zabýval P. M. J. Brinded a kol. (2000), přičemž z výsledků jejich studie v tomto kontextu mají své dominantní postavení Maori. Touto problematikou u francouzských odsouzených mužů se zabýval B., Falissard a kol. (2006). Informuje, že v randomizované studii na 800 odsouzených vykazuje 6,2% odsouzených symptomy schizofrenního onemocnění, 24% velkou depresi, 17,7% generalizovanou úzkostní poruchu a 14,6% závislost na drogách. V podmínkách Austrálie a Nového Zélandu přinášejí informace z tohoto ranku odsouzených žen Ch. S. Tye a P. E. Mullen (2006). Nejčastěji šlo u žen o drogovou závislost (57%), velkou depresi (44%), posttraumatickou stresovou poruchu (36%) a poruchy osobnosti. Jedna čtvrtina (24%) byla identifikována jako případ s psychotickým obrazem.

Výsledky těchto studií jsou zajímavé, poukazují na specifický obraz penitenciární populace z pohledu duševní nemoci, na druhou stranu se dá diskutovat, jestli tato prezentovaná čísla opravdu odpovídají realitě a do jaké míry se na nich podílí simulace, respektive disimulace odsouzených ve směru proměny vlastního psychiatrického obrazu podle aktuálních potřeb. Opustíme teď obecnou prevalenci psychiatrických onemocnění u uvězněných lidí a nahlédneme do konkrétnějších oblastí jako je například ADHD, sebevražednost, závislosti, poruchy osobnosti, agrese a další.

ADHD (poruchy pozornosti a hyperaktivity) a poruchy chování v dětství v kontextu s psychopatií, respektive s její absencí u švédských odsouzených zkoumal P. Johansson a kol. (2005). Délka trestu odsouzených (N=186) byla přibližně 4 roky, převažovaly násilné, nesexuální delikty. Zjistili, že u dospělých

psychopatických násilníků je typická kombinace problémů chování (do 15 - ti let) a ADHD (do 10 - ti let) v dětství 4krát častější než tato kombinace v dětství. Každý 51. odsouzený neměl žádný z těchto problémů v dětství. Nepsychopatičtí násilníci 5x častěji neměli žádný problém v dětství. Jen každý čtvrtý měl oba problémy. Naopak psychopati se jeví jako rezistentní vůči léčbě a autoři studie poukazují na důležitou prevenci hlídat tyto rané signály (problémy chování a ADHD).

O 5 let později ve Švédsku zkoumal Y. Ginsberg a kol. (2010) dlouhovězných odsouzených (N=315) z pohledu ADHD. Zjistili, že 62% odsouzených s ADHD měli koexistující poruchy. Celková prevalence u odsouzených byla 40%, každý druhý z 30 - ti odsouzený potvrdil ADHD v dětství. Všichni odsouzení reportovali v průběhu života užívání drog, nejčastěji šlo o amfetaminy. Polovina odsouzených prezentovala poruchy nálady, každý čtvrtý poruchy z autistického spektra, psychopatii každý desátý. Poruchy osobnosti jsou u této populace časté, ale všichni odsouzení prezentovali poruchy chování před diagnózou antisociální poruchy osobnosti. Odsouzení ve srovnání s ADHD psychiatrickými pacienty prezentovali častěji ADHD symptomy v dětství, i v dospělosti. Ve srovnání s kontrolní skupinou (18 zdravých lidí) vykazovaly obě skupiny lidí s ADHD symptomy slabšího výkonu v pracovní paměti. Druh trestné činnosti v tomto případě autoři studie nezkoumali.

Komorbidity ADHD s dyslexií a dysgrafií zkoumal ve Švédsku M. Lindgren a kol. (2002). 62% odsouzených s ADHD symptomy vykazovalo i dyslexii, 55% hyperaktivitu i v dětství. Z pohledu poruch osobnosti nebyl zachycen rozdíl mezi dyslektickými a nedyslektickými odsouzenými. Druh trestné činnosti nezkoumali. Screenink poruch pozornosti a hyperaktivity v kontextu komorbidity s mentálními poruchami u odsouzených na Islandě zkoumal E. Einarsson a kol. (2009). 10 dní po přijetí do věznice byla sledována psychiatrická kondice a ADHD symptomy u 90 - ti odsouzených. Polovina odsouzených splňovala kritéria pro ADHD v dětství, 60% z nich mělo buď plné symptomy, nebo parciální remisi těchto symptomů. Logistickou regresní analýzou zjistili, že nejlepším prediktorem současných ADHD symptomů byla škála antisociální poruchy osobnosti v MINI (The Mini international neuropsychiatric interview). Odsouzení z tohoto spektra

duševních nemocí měli i komorbidní problémy primárně asociované s antisociální poruchou osobnosti a závislostmi.

ADHD u odsouzených žen v kontextu s psychiatrickou komorbiditou a psychosociálními implikacemi zkoumal v Německu M. Rösler a kol. (2009). U mladých odsouzených ADHD symptomatiku zkoumal W. Retz a kol. (2004) nebo taky M. Rösler a kol. (2004). M. Rösler a kol. (2004) přináší zjištění i ohledně druhu trestné činnosti (N=129), což je zajímavé právě z pohledu našeho výzkumného záběru. Zjistili konkrétně u krádeže (majetková trestná činnost) signifikantní rozdíl mezi skupinami odsouzených s ADHD symptomy v dospělosti (68%), v dětství (59%) a bez symptomů ADHD (35%). Tedy z pohledu majetkového deliktu převažovali odsouzení s ADHD symptomy v dospělosti. U fyzického napadení převažovali ADHD symptomy v dětství, ale rozdíly nebyly signifikantní. U vraždy převažovali odsouzení bez ADHD symptomatiky (11%), ve srovnání s ADHD symptomy v dospělosti (0%), v dětství (2%). Rozdíly byly ale opět nesignifikantní.

Sebevražedné a sebepoškozovací chování je mnohem častější ve vězeňském prostředí. U 66 odsouzených z nejpřísněji střežené věznice v Řecku ve srovnání s kontrolní skupinou (N=33 lidí) přináší zajímavé zjištění N. P. Lekka a kol. (2006). Nezávislým signifikantním rizikovým faktorem suicidálního chování odsouzených označují suicidální chování v rodinné historii, psychiatrickou hospitalizaci v osobní anamnéze a vysoké skóre anxiety (MADRS; Montgomery-Åsberg Rating Scale for Depression; Montgomery, Åsberg, 1979) a deprese (HAMA; Hamilton's Rating Scale for Anxiety; Hamilton, 1959).

Z pohledu našeho výzkumného zaměření nese svou důležitost studie A. E. Daniela aj. Fleminga (2005), kteří zjišťovali i druh trestné činnosti u 112 odsouzených, kteří spáchali 130 seriózních pokusů o sebevraždu. Většina sebevražedných odsouzených byla odsouzena za násilnou nebo sexuální trestní činnost (62% - trestné činy proti člověku), téměř jedna čtvrtina zkoumaného souboru byla odsouzena za majetkové delikty (24,1%), drogové delikty byly zastoupeny v 13,4%. Většina odsouzených byla odsouzena na trest do jednoho roku (58,2%), 9,1% tvořili doživotní tresty.

Této problematice u odsouzených žen se věnoval v USA D. Roe-Sepowitz (2007). Uvádí, že téměř 50% odsouzených žen vykazuje sebepoškozovací chování. Regresní analýzou zjistili u 256 odsouzených žen prediktory sebepoškození, mezi které podle autorů studie patří sebevražedné pokusy v osobní anamnéze, emoční nebo sexuální zneužívání, popudlivost, zvracení a zhoršený sebenáhled.

Rizikové faktory přemýšlení o sebepoškození ve vězeňském prostředí zkoumal v Anglii i A. Made a kol. (2000). Zjistil, že 17% odsouzených mužů se sebepoškodilo aspoň jednou v životě. Víc bělochů a odsouzených ve středním a dlouhém trestu přistoupilo k sebepoškození než odsouzení na krátký trest odnětí svobody. U bělochů převažovalo řezání a sebepoškození celkově bylo asociováno spíš se závislostí na alkoholu než na drogách. Sebepoškozovači víc spadali do spektra neurotických poruch a poruch osobnosti. Autoři studie uvažují o sebepoškození jako o symptomu dlouhodobých problémů osobnosti, které nemůže být jednoduše vztahováno ke krátkodobému stresu z uvěznění nebo vězeňského prostředí.

Nejsilnější vztah k riziku sebevraždy u odsouzených uvádí ve své studii M. Lukasiewicz a kol. (2009) duální diagnózu. Ve vztahu k druhu trestné činnosti uvádí, že u násilných trestných činů (trestné činy proti člověku) převažují neduální diagnózy (63,2%) u odsouzených, pak psychiatrické poruchy na ose I (59,2%), dále drogová závislost (41,6%) a nakonec právě duální diagnóza (37%). U majetkových trestných činů převládala drogová závislost (51,6%), pak duální diagnóza (48,5%), dále psychiatrické poruchy na ose I (32,1%) a nakonec neduální diagnóza (31,4%). Ovšem jde o nesignifikantní rozdíly.

V kontextu implikací pro civilní odpovědnost třetích stran se teoreticky zamýšlí nad suicidiem z pohledu impulzivity versus neimpulzivity, tedy plánovaného jednání v USA A. R. Smith a kol. (2008). Výzkumně sledoval vztah impulzivity a sebevražedného chování u odsouzených v Austrálii Dear (2000). Poukazuje na to, že vztah mezi myšlenkami na sebevraždu a dysfunkční impulzivitou byl silnější než mezi funkční impulzivitou a sebevražednými myšlenkami, ale při kontrolování deprese se tyto vztahy ukázaly jako nesignifikantní. Na základě těchto výsledků proto považuje přímý vztah mezi impulzivitou a myšlenkami na sebevraždu za nepravděpodobný.

Traumatické poškození mozku u australských odsouzených zkoumal v Anglii P. W. Schofield a kol. (2006). 82% reportovaných traumatických poškození mozku v minulosti je asociováno se srážkou v kontaktním sportu, vyloučením ze školy, každodenním nelegálním užíváním drog, depresí nebo psychózou v minulosti. U odsouzených se zdá, že jde o častý fenomén, který byl zároveň asociován se vzrůstajícími hodnotami majoritních mentálních onemocnění.

Výzkumně byla zkoumána i disociativní porucha identity. C. A. Ross (2008) přináší v USA případovou studii odsouzeného pachatele za sexuální delikt, který zároveň trpěl disociativní poruchou identity. Uvádí, že při léčbě správné diagnózy lze snížit potenciální riziko kriminality.

Některé studie se věnují i závislostem, přičemž se jednotlivé podčásti studií obsahově různě proplétají. A. Boys a kol. (2002) ve svém výzkumu v anglických vězeních (N=3142 odsouzených) konstatují, že vězení je vysoce rizikové prostředí pro iniciaci a užívání drog jako je například heroin a další. Užívání drog a psychiatrické proměnné nejsou obecně vztahovány k iniciaci užívání ve vězení. Zajímavé je spojení uživatelů drog ve vězení nejčastěji s antisociální poruchou osobnosti (63%), se symptomy neurotického spektra (12-52%) a paranoidní poruchou osobnosti (37,9%).

Z pohledu druhu trestné činnosti je zajímavý výzkum A. Sacka a kol. (2009), kteří v USA zkoumali pachatele násilné trestné činnosti¹⁴ v souvislosti se závislostí a mentálním zdravím. Se zvýšením násilného chování nesouvisely problémy s mentálním zdravím kromě problému antisociální poruchy osobnosti. Proto by se teoreticky v našem výzkumném případě dalo uvažovat o odsouzených za násilnou trestnou činnost jako o velice podobných i z pohledu antisociální poruchy osobnosti. Autoři studie konstatují, že zneužívání drog je častý problém pachatelů a je spojeno s násilím. Používají argumenty jako, že (a) některé látky zvyšují napětí (úzkost), jiné snižují inhibiční mechanismy a některé zvyšují senzitivitu na bolest, všechny ale zvyšují pravděpodobnost násilí; (b) uvádějí vysokou korelaci zneužívání drog právě s antisociální poruchou osobnosti a (c) zneužívání drog

¹⁴ Mezi násilné trestné činy řadí loupež, napadení, únos, teroristický útok, vraždu, pokus o vraždu, žhářství ale i sexuální delikt. Autoři studie brali do úvahy aktuální trestný čin v čase půl roku před uvězněním. Celkově jich bylo 358, pachatelů nenásilné trestné činnosti bylo 991.

může interagovat s psychiatrickými symptomy (halucinace, paranoia), se zvýšením anxiety, tenze, změněné kognitivní percepce, které se také podílejí na zvýšení pravděpodobnosti násilí. Vzhledem k našemu výzkumnému záměru jsou důležité informace, jako jsou parametry, ve kterých se významně lišili odsouzení za násilnou a naopak nenásilnou trestnou činnost. Násilníci byli častěji mladší ($M=32,6$; nenásilníci $M=35,3$). Což odpovídá i našemu výzkumnému souboru. Ve srovnání s anamnestickými údaji a behaviorálními návyky ohledně užívání drog se ve srovnání s nenásilníky lišili v tom, že vykazovali víc deprese a anxiety v životě, víc problémů s porozuměním a vzpomínáním si, měli víc halucinací za život, více myšlenek na sebevraždu, respektive suicidálních pokusů, častější výskyt psychiatrické léčby, hospitalizací, mentálních problémů, problémů v dětství, vyšší skóre na škále hostility – z toho autoři studie usuzují na antisociální poruchu osobnosti, vyšší frekvenci alkoholu za posledních 6 měsíců, větší kvantitu alkoholu za posledních 30 dnů, vyšší frekvenci drog za posledních 30 dnů, denní užívání alkoholu za posledních 30 dnů, užívání stimulantů za posledních 6 měsíců, vyšší frekvenci psychedelických drog za posledních 6 měsíců, vyšší frekvenci sedativ za posledních 6 měsíců a vyšší frekvenci dalších drog za posledních 6 měsíců. Výjimku tvořili akorát opioidy a speedball.

V USA zkoumali individuální difference v preferenci návykových látek a jejich užívání u odsouzených M. Feldman a kol. (2007).

V Turecku zkoumal M. Copur a kol. (2005) závislost u juvenilních odsouzených v detenčních ústavech. Informují, že poruchy chování byly u mladistvých v detenčních ústavech velmi vysoké. Vyšší ale byly u závislých odsouzených, kteří měli taky vyšší sazbu trestu. Poukazují tedy na uzavřený vztah mezi poruchou chování, závislostí a opakováním trestné činnosti.

U řeckých odsouzených tento problém zkoumal M. Fotiadou a kol. (2004). V jejich souboru 80 mužů z randomizované studie bylo nejvíc uživatelů kanabisu (73,8%), potom opitátů (27,5%), alkoholu (26,3%) a 13,8% tvořili odsouzení, kteří zneužívali alkohol i další zakázané látky. Téměř čtvrtina (26,5%) odsouzených byla pozitivní na hepatitidu typu B. Pokud u odsouzených v historii figurovalo zneužívání návykových látek, tak splňovali u 37,5% kritériá pro antisociální poruchu osobnosti, v 31,2% kritériá pro depresi, v 16 - ti% měli

vysoké riziko sebevraždy a v 15-ti% ve své životní minulosti uvažovali o sebepoškození.

Vztah mezi jistým druhem serotoninového receptoru u různých typů alkoholiků na Tchajvanu zkoumal L. Sheng-Yu a kol. (2009). Zjistili signifikantní rozdíly mezi genotypem a alelickou úrovní v této specifické oblasti mezi anxiózně depresivními a antisociálními alkoholiky, kteří byli vybráni z věznic na Tchajvanu.

Diagnostický profil odsouzených v léčebném programu pro závislé na návykových látkách zkoumal v USA Ch. E. Grella a kol. (2008). Poukazují na značnou heterogenitu diagnostických profilů odsouzených i v situaci, kdy je spojuje zneužívání návykových látek.

Kognitivní očekávání v souvislosti s alkoholem u odsouzených za sexuální delikty zkoumal ve Finsku A. S. Aromäki a kol. (2001). Zjišťují, že těžké pití a anticipace alkoholového efektu (sexuální povznesení, vzrušení, agrese) může facilitovat sexuální agresi u pachatelů s antisociální poruchou osobnosti.

Roli alkoholu a drog jako spouštěcího mechanismu kriminálního násilí ve Švédsku zkoumal U. Haggård-Grann a kol. (2005). Přinášejí výsledky o tom, že alkohol je silnější spouštěč kriminálního násilí než benzodiazepiny v kombinaci s alkoholem, které dále nezpůsobují vzestup rizika násilí. Naopak benzodiazepiny v pravidelných dávkách a antidepresiva mohou násilí potlačovat. Upozorňují, ale na nutnost dalších ověřovacích studií. Z pohledu zařazení mezi násilné delikty řadili i sexuální delikty.

Nad farmakoterapií u odsouzených závislých na návykových látkách se v přehledové studii zamýšlí v USA K. L. Cropsey a kol. (2005), kteří uvádějí, že přibližně polovina odsouzených splňuje podle DSM-IV kritérium pro závislost.

Prevalencí závislosti se v systematické studii zabíral v Anglii S. Fazel a kol. (2006). Uvádějí, že prevalence závislostí je variabilní (různorodá). U odsouzených mužů uvádějí 18-30% alkoholové a jiné závislosti, u odsouzených žen 10-24%.

V amerických vězeních zkoumal potřebu léčby závislostí u příjmu do věznice J. Rounds-Bryant a L. Baker (2007), kteří uvádějí, že 72% nově nastoupivších odsouzených do trestu odnětí svobody splňovali podmínky pro drogovou závislost a 46% splňovali kritérium pro léčbu ve vězení.

Nejvíce výzkumně řešenou problematikou ve vztahu k penitenciární populaci jsou poruchy osobnosti, konkrétně psychopatie anebo antisociální/disociální porucha osobnosti. Zkoumáním autonomní odpovědi (psychofyzilogická odpověď na polygrafu) na utajenou nebo jinak skrytou osobní informaci ve vztahu k znakům psychopatie zkoumali v Belgii B. Verschuere a kol. (2005). Poukazují na sníženou senzitivitu pachatelů s antisociálně nastavenou osobností na test o skrytých informacích. Vězni u jejich zkoumaného souboru (N=40) vykazovali vyšší skóre na škále Impulsivně antisociálního faktoru dotazníku PPI-II (The psychopathic Personality Inventory; Lilienfeld a Andrews, 1996; in Verschuere a kol., 2005) a zároveň projevovali redukovanou elektrodermální odpověď, což je v souladu i s předešlými zjištěními a například i H. J. Eysenckovou teorií (in Verschuere a kol., 2005). Podle této teorie jsou psychopati v chronickém stavu underarousal, proto potřebují stimulaci za účelem optimalizace tohoto stavu, stupně arousal. Tím se může vysvětlit to, proč jsou psychopati rychle znudění, impulsivní a vyhledávají vzrušení.

U nigérijských odsouzených zkoumal E. S. Idemudia (2007) bezdomovectví ve vztahu k osobnosti odsouzených. Zjistil, že bezdomovci signifikantně víc skórovali u obou faktorů psychopatického nastavení osobnosti (PDS; The Psychopathic Deviate Scale; Hathaway and McKinley, 1967 a škála hostility u MAACL; The multiple Affective Adjective Checklist, Zuckerman a Lubin, 1965). Bezdomovci psychopati taky prováděli signifikantně víc přestupků a těžkých zločinů než jednoduchých přestupků. Mezi hostilitou a typem trestné činnosti nenašli signifikantní rozdíly.

Připoutáním neboli vazbou (attachment) se u odsouzených podle stupně psychopatie zabýval ve Švédsku A. Frodi a kol. (2001). Zjistili patologické připoutání, žádnou bezpečnou vazbu a zbytek byl neklasifikovatelný nebo nevyjasněný. Zjistili taky vztah mezi vysokou psychopatologií osobnosti a rodinnou konstelací, konkrétně v podobě odmítajícího otce a emočně velmi teplou, idealizovanou matkou.

Anomálie mozku psychopatických odsouzených¹⁵ zkoumal v Anglii a Irsku R. Howard a P. McCullagh (2007). Zjistili, že psychopati mají deficity v neuroaktivním procesování.

Emoční reaktivitu a obranný systém motivace zkoumali u španělských odsouzených M. C. Pastor a kol. (2003). Potvrdili oslabenou obranu aktivace, která charakterizuje psychopaty. Základním znakem psychopatie je deficit v emoční reaktivitě, jako je například nedostatek empatie, viny, lítosti k druhým. Tyto redukované reakce na události vyvolávají strach a hrozbu, v jejich případě nedostatek úzkosti a jde tedy o fundamentální deficit v obranném systému motivace.

Dekódování obličejového výrazu emocí u kriminálních psychopatů zkoumal v Belgii T. H. Pham a P. Philippot (2010). Vězni vykazovali menší přesnost v dekodování obličejové exprese emocí. Vězni označení jako psychopati (dle PCL-R; the Psychopathy Checklist Revised; Hare, 2003; in Pham a Philippot, 2010) oproti odsouzeným nepsychopatům vykazovali menší přesnost v amygdalových emocích (patří tam emoce jako smutek a strach) než v emocích, které nejsou vázané na činnost amygdaly (radost, hněv, znechucení).

A. D. L. Roberts a J. W. Coid (2007) zkoumali vliv 4 faktorů psychopatie (dle PCL-R; the Psychopathy Checklist Revised; Hare, 2003; in Roberts a Coid, 2007) s vážným problémovým chováním. Zjistili, že první faktor (interpersonální) nebyl asociován se žádnou kategorií vážně problémového chování. Afektivní deficit (2 faktor) byl nezávisle asociován s násilným a zničitelným problematickým chováním u mužů. 3 (životní styl) a 4 (antisociální) faktor spolu silně interkoreloval. Tyto zjištění demonstrují dilema kolinearity třetího a čtvrtého faktoru psychopatie a jejich vztahu ke kriminálnímu chování u mužů.

Antisociální chování u španělských adolescentů (součástí zkoumaného souboru byla i mládež z delikventního rehabilitačního centra při vězení pro mládež) zkoumal E. Romero a kol. (2001). Zjistili, že antisociální chování bylo asociováno s hedonistickými hodnotami, nedostatkem zájmu o konvenční hodnoty a sociální hodnoty. Tento vztah autoři vysvětlují efektem institucionalizace.

¹⁵ Rozlišení dělali dle PCL-R (the Psychopathy Checklist Revised; Hare, 2003; in Howard a McCullagh, 2007). Skóre větší než 18 rozlišovali psychopaty od nepsychopatů (skóre menší než 12). Kromě toho psychopatii posuzovali dva na sobě nezávislí posuzovatelé.

Kriminální chování u antisociálních odsouzených závislých na návykových látkách po 5 a 15 letech zkoumal v longitudinální studii ve Skandinávii M. Fridell a kol. (2007). U drogově závislých lidí po vykonání trestu odnětí svobody s diagnózou antisociální poruchy osobnosti bylo registrováno víc kriminální aktivity – tedy v průběhu 15 - ti let jde o stabilní jev.

Motivací k nebezpečnému chování u odsouzených s poruchou osobnosti se zabýval J. W. Coid a kol. (2002). Zjistil dominující typy motivace jako například: (1) příjemné impulzy vedoucí k uspokojení, (2) hledání úniku, (3) zvýšení sebevědomí, (4) usilování o autonomii, (5) zachovávání zdravé rovnováhy.

Vliv uvěznění rodiče na klíčící antisociální chování a delikvenci v průběhu života zkoumal v prospektivní longitudinální studii v Anglii J. Murray a D. P. Farrington (2005). Zjistili, že separace dětí od rodičů způsobena uvězněním rodičů byla silně asociována s dalšími rizikovými prodelikventními faktory v dětství a i po 32. roku věku. Autoři ale poukazují na nutnost dalšího zkoumání moderujících a mediujících faktorů.

Úzkostné poruchy u odsouzených s antisociální poruchou osobnosti zkoumal v Kanadě S. Hodgins a kol. (2010). Zjišťují, že přibližně polovina odsouzených s antisociální poruchou osobnosti prezentuje komorbiditu s úzkostnými poruchami. Historicky se ale úzkost považovala jako limitující pro kriminální aktivity a vývoj antisociální poruchy osobnosti. V současnosti se potvrzuje zvyšující se citlivost vůči ohrožení, která vede k persistentnímu násilnému chování. Autoři studie dále zjistili, že u 2/3 odsouzených s antisociální poruchou osobnosti se prezentuje celoživotní výskyt úzkostných poruch. Kromě toho i jedné poloviny tohoto souboru propukla úzkostná porucha před 16 - tím rokem. Odsouzení s antisociální poruchou osobnosti v kombinaci s úzkostnou poruchou signifikantně dřív začínali svou kriminální kariéru před 15 - tím rokem, měli diagnostikovanou alkoholovou nebo drogovou závislost nebo zkušenosti se suicidálními myšlenkami nebo pokusy. Z pohledu druhu trestné činnosti vykazovali odsouzení s úzkostnými poruchami vážnější trestnou činnost, jako je například interpersonální násilí a to bez ohledu, jestli byla zároveň diagnostikována antisociální porucha osobnosti nebo ne. Z pohledu naznačené komorbidity lze tedy uvažovat o rozdílných mechanismech, které se podepisují na násilném chování a zároveň signalizují potřebu specifické léčby.

S. Ullrich a kol. (2008) v Anglii zkoumali meziinstrumentální validitu mezi dvěma metodami pro diagnostikování antisociální poruchy osobnosti u odsouzených. Zjistili, že SCID-II screen (structured clinical interview; First a kol., 1997; in Ullrich a kol., 2008) je validní sebezposuzovací nástroj, který může být preferován u vězeňské populace. Zároveň poukazují na to, že nemůže nahradit strukturované klinické interview.

S cílem vytvořit model léčby podle specifických potřeb lidí závislých na návykových látkách. R. Sefānssoon a M. Hesse (2008) potvrdili vysokou prevalenci poruch osobnosti u závislých lidí na návykových látkách. Speciálně u odsouzených zjistili, že 95% lidí zároveň vykazuje antisociální poruchu osobnosti. U závislých mimo vězeňskou populaci dominovala masochistická porucha osobnosti.

Agrese a násilí přímo ve věznicích je ve vězeňské praxi běžným fenoménem. R. H. J. Hornsveld a kol. (2008) zkoumali v Holandsku násilné trestné činy s délkou trestu odnětí svobody 4 a víc let. Zjistili, že odsouzení se lišili od běžné populace v osobnostních proměnných. Konkrétně násilníci vykazovali signifikantně menší míru příjemnosti (NEO-FFI; The NEO Five Factor Inventory; Costa a McCrae, 1992; in Hornsveld a kol., 2008), signifikantně menší sociální anxieta a větší sociální dovednosti v situaci podání kritiky a víc sociální anxiety a méně dovedností v situacích ocenění.

Konkrétně násilím ve vězení a vazbě se zabýval J. Endrass a kol. (2009) ve Švýcarsku. Rozlišují násilné chování podle: (a) způsobu vykonání na verbální (například vydírání) nebo fyzické (bitka), (b) podle cíle směřuje proti věci (nábytek v cele) nebo proti osobě (spoluodsouzený nebo zaměstnanec věznice), (c) podle působení násilného chování na to, jak těžké následky mohly být nebo jsou pro oběť, (d) podle motivu na reaktivní (vedeno emocionálně, spontánně, impulsivně, může jít o výraz nezprostředkovatelné reakce na provokaci nebo vydírání) nebo instrumentální (nepředchází mu provokace, jde o cílenou, strategickou, plánovanou akci, která vede k nějakému cíli, například materiálnímu obohacení nebo nějakým výhodám). Dále popisují, že většinou jde v penitenciálních podmínkách o situační a reaktivní násilí. Dále poukazují na skutečnost, že rizikem pro násilné chování ve vězení je mladší věk, krátký trest

odnětí svobody, předcházející narušování pravidel ve vězení, předešlé výkony trestu odnětí svobody, ale taky psychické onemocnění, obzvláště antisociální porucha osobnosti, která je dále diskutována jako rizikový faktor násilí.

Šikanováním mezi odsouzenými s poruchami osobnosti v nemocnici s vysokým stupněm zabezpečení výzkumně sledoval J. L. Ireland (2004). Popisuje mechanismy šikanování, typy oběti, motivy, místa i možnou prevenci před tímto fenoménem. Zajímavý je i pohled percepce a zkušenosti odsouzených s nějakou formou šikanování. Jedna pětina odsouzených v Anglii přiznává, že něco takového viděla, jedna pětina tvrdí, že se jim něco podobného stalo v průběhu minulého týdne a jedna pětina čelila sexuálnímu nátlaku. Jako nejfrekventovanější v těchto podmínkách popisují odsouzení krádeže, verbální útoky, posluhování, fyzické útoky a zastrašování. V kontextu s podmínkami v českých věznicích je zajímavá skutečnost i mladé pasivní a parazitující generace, která považuje za šikanování už i to, že jim někdo dá za úkol umýt toalety nebo nějakým jiným způsobem zrealizovat úklid společných prostor. Tedy verbální prezentace odsouzených může někdy podstatně zkreslovat situaci.

V Řecku zkoumal O. Giotakos a kol. (2003) vztah mezi biologickými nálezy, impulsivní agresí a sebevražedným profilem pachatelů sexuálních deliktů. Přišli na to, že pachatelé znásilnění měli vyšší úroveň testosteronu, ale ten nebyl ve vztahu k agresí a impulsivitě. Naopak vztah mezi agresí a impulsivitou asocioval luteinizační hormon, který může indikovat hyperaktivitu hypotalamicko gonadální osy, která může být výsledkem redukované serotoergické aktivity.

Týrání dětí v kontextu možného vztahu k pozdějšímu násilnému chování zkoumal v Německu D. Hosser a kol. (2007). Zjistili, že u zneužívaných dětí se zdvojnásobovalo riziko pozdějšího násilného chování.

H. Belfrage a kol. (2004) ve Švédsku zkoumal možnosti jak předcházet institucionalizovanému násilí ve věznicích s maximálním střežením. Zjistili, že použití souhrnného hodnocení rizik a následného adekvátního manažmentu rizik (HCR-20Risk Assessment Scheme; Webster a kol., 1997; in Belfrage, 2004) nedošlo k signifikantnímu poklesu rizikových faktorů pro násilí, i když počet násilných incidentů v průběhu sledovaného období klesl.

Nad agresí u mentálně nemocných odsouzených se teoreticky zamýšlí v USA C. F. Lewis (2000). Poukazuje také na skutečnost koincidence mentálního

onemocnění u odsouzených i ve vztahu k další patologii, například závislosti na návykových látkách, psychózách, afektivních poruchách, poruchách osobnosti, fyzických nemocí.

Vliv psychiatrických symptomů a interpersonálních stresorů na kriminální chování sledoval ve Švédsku U. Haggård-Grann a kol. (2006). Riziko násilného chování zvyšují akutní interpersonální konflikty, odmítnutí psychiatrické péče, halucinace (zvyšují riziko násilí 4 - násobně). Paradoxně i suicidální myšlenky nebo parasuicidální stav 24 hodin před násilným incidentem 9 - násobně zvyšují riziko násilného chování. Naproti tomu násilné myšlenky se neprokázaly jako spouštěče násilného kriminálního chování a paranoidní myšlenky se podílely jen nesignifikantně na malém vzestupu rizika násilí.

Vnímání řidičské agrese odsouzených zkoumal P. Smith a kol. (2006).

Antecedenty v dětství u vážného násilného chování u dospělých zkoumal v Anglii J. Hill a R. Nathan (2008). Zjistili, že na silnou predikci násilí v dospělosti poukazovali poruchy chování a poruchy osobnosti v dětství. Partnerské násilí bylo predikováno retrospektivní výpovědí o projevovaném mezirodičovském násilí v průběhu dětství, nebylo ale spojováno s poruchami chování nebo poruchami osobnosti.

Osobnost odsouzených lze ve výzkumné oblasti sledovat již v zmíněné rovině zacházení s odsouzenými, z pohledu psychodiagnostických metod nebo psychopatologie u odsouzených. Zajímavé jsou ale i jiné oblasti, které se v těchto intencích zkoumaly. Jejich přehled nabízí další podkapitola.

2.4 Jiné oblasti zkoumané v penitenciálních podmínkách

Vliv samostatného uvěznění z důvodu administrativní segregace na 60 dnů u odsouzených zkoumali v Kanadě I. Zinger a kol. (2001). Zjistili, že odsouzení měli pak chudší mentální zdraví, psychické fungování a byli signifikantně detekováni.

Pohlavím a atraktivitou v soudním procesu se zabývali A. S. Ahola a kol. (2009). Zjistili, že soudci mají tendenci hodnotit atraktivní ženy shovívavěji než muže.

Vlivem věku a zdraví v situaci rozhodování o uvěznění se experimentálně zabýval K. Mueller-Johnson a M. K. Dhama (2010). Zjistili, že pokud měl obviněný horší zdravotní stav, přikláněli se fiktivní soudci k menšímu trestu. Důležitý vliv tedy na trest uvěznění mělo zdraví, závažnost trestné činnosti a důležitost odsouzení.

Výzkumy v penitenciární oblasti se zabývají i problematikou zaměstnanců těchto zařízení. Postoje a myšlenky zaměstnanců k odsouzeným, kteří jsou s nimi v každodenním kontaktu. Například postoje k odsouzeným s poruchou osobnosti zkoumal L. Bowers a kol. (2005) nebo P. Carr-Walker a kol. (2004). Syndrom vyhoření u zaměstnanců různých institucí v Dánsku zkoumal M. Borritz a kol. (2006). Zkoumali oblasti jako sociálně zabezpečovací systém, psychiatrické věznice, nemocnice nebo domácí servis. Zjistili, že zaměstnanci věznic vykazovali vysokou úroveň vyhoření orientovanou na klienta, tedy odsouzeného.

Nepravdivou výpověď podanou policii výzkumně zachytil J. F. Sigurdsson a G. H. Gudjonsson (2001). Uvádějí, že nejlepším prediktorem falešné výpovědi u odsouzených je antisociální porucha osobnosti, rozsáhlost a častost kriminálního chování jako i počet předešlých pobytů ve výkonu trestu. Tedy falešná výpověď je jakoby částí kriminálního stylu života.

Podváděním sebe nebo druhých se výzkumně zabýval u islandských odsouzených i G. H. Gudjonsson aj. F. Sigurdsson (2004). Zjistili, že klamání sebe nebo druhých signifikantně nekoreluje se sugestibilitou nebo tendencí vyhovět druhým, ale signifikantně koreluje u odsouzených se škálou psychoticismu, neuroticismu a lži skóre v EPQ (The Eysenck Personality Inventory; Eysenck, Eysenck, 1975; in Gudjonsson a Sigurdsson, 2004).

Většina odsouzených v Českých věznicích prezentuje navenek svou nevinu, z toho důvodu je aktuální i zkoumání neoprávněného uvěznění v Kanadě (Campbell a Denov, 2004). Autoři poukazují na fakt, že se tato otázka v Kanadě ignoruje, nejinak tomu je i v českých podmínkách. Popisují příběhy 5 -ti odsouzených, kteří jsou silně přesvědčeni o své nevině a o jejich zvládacích mechanismech, mezi které patří například kooperace, odstup, zaměření se na zproštění viny, odmítnutí označení „kriminálník“. Zajímavé je zjištění, že i vězeňský personál je vnímal jako lidi s vysokým rizikem recidivy a jejich

problémy přetrvávali i po propuštění. Celkově je hodně těžké pracovat s tímto parametrem i přímo ve věznici, když se oficiálně respektuje nezávislost soudců rozhodujících o vině, respektive nevině člověka. Na druhé straně se ale veřejnosti prezentují i případy institucionálního zneužití moci. Celou situaci také komplikují vyjádření odsouzených, respektive jejich přesvědčení a projevovaná nevina, která kromě zmíněného může být jen formou obranného mechanismu (převážně u sexuálních deliktů, především na dětech, nebo u násilné trestné činnosti odsouzení často tuto formu svého chování zřídka přiznávají).

Výše uvedený přehled výzkumných zjištění z oblasti osobnosti odsouzených má sloužit jako základna pro vytvoření si představy o osobnosti odsouzených a specifických podmínkách ve vězení. Snažili jsme se přiblížit vědecký celosvětový pohled na tuto problematiku. Sice i v našich podmínkách vznikají různé práce, které mají ambice popsat aspoň některé aspekty tohoto zajímavého a běžnou společností tabuizovaného světa, světa vězení. Jelikož nejde o studie publikované v karentovaných periodikách, nebrali jsme je v potaz. Tím zároveň poukazujeme na potřebu rigoróznějšího a seriózního přístupu k vědeckému uchopení této problematiky v českých podmínkách i směrem k zahraničí.

EMPIRICKÁ ČÁST

3. Metodologické východisko

3.1 Problémy výzkumu

Empirické zkoumání penitenciární problematiky má v českých podmínkách svou historii převážně vázanou na bývalý Výzkumný ústav penologický¹⁶. V aktuální době produkuje studie v této oblasti i Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Přes tyto snahy nemá aktuálně penitenciární výzkum v českých podmínkách nějaké zásadnější místo z pozice světově uznávaných periodik zprostředkujících seriózní výsledky aktuálního výzkumného bádání. Tento stav pak negativně dopadá na zastaralost a případnou neefektivitu práce s odsouzenými přímo ve věznicích, což zpětně negativně ovlivňuje i stav společnosti. Z pohledu studií v karentovaných časopisech je světlou výjimkou paní V. A. Polišínská a její studie (2009) o osobnosti pachatelů trestného činu vloupání a ve spolupráci se S. Koubalíkovou a M. Borovanskou (2012) o inteligenci a agresivitě pachatelů majetkové trestné činnosti. Jelikož autorka této disertační práce aktivně pracuje s touto klientelou ve věznici jako vězeňská psycholožka, měla také osobní potřebu více poznat tento vzorek populace a pokusit se tak pracovat účelněji. Z těchto důvodů jsme se rozhodli navázat zkoumáním právě penitenciálních klientů. Jde sice v naší laické i odborné společnosti o dost tabuizovanou problematiku, ale ve své podstatě dost důležitou pro efektivní a bezpečné fungování společnosti.

Jelikož výzkum iracionálních kognicí je ohniskem empirického sledování autorky této studie, proto je podnětné přenést získané dovednosti z této oblasti na podmínky penitenciárního prostředí. Z těchto důvodů je sledování iracionálních kognicí u odsouzených i hlavním cílem předkládané studie. Ohniskem pozornosti se stává míra iracionálních kognicí u odsouzených, ale i jejich provázání s osobnostními charakteristikami, které mohou tvořit pozadí iracionality Ellisovho typu. Naše výzkumné směřování se pohybuje i v rovině odlišností u odsouzených

¹⁶ Na tu dobu produkoval tento ústav velice pokrokové studie jako například Penitenciárně psychologickou klasifikaci odsouzených (Urbanová, Netík, 1984), Psychologickou charakteristiku osobnosti odsouzených prvovězněných a recidivistů (Urbanová, Netík, 1986) a další.

podle druhu jejich trestné činnosti, konkrétně u majetkové a násilné trestné činnosti.

3.2 Cíle výzkumu

Domníváme se, že zodpovězením níže stanovených výzkumných otázek může tato studie přispět z (1) teoretického hlediska k vyplnění mezery ve zkoumání iracionálních přesvědčení v Čechách a v souvislosti s osobnostními proměnnými u specifického vzorku lidí, může přispět k vývoji REBT teorie jakož i k rozšíření poznatků z penitenciární oblasti a možnosti jejich uplatnění přímo ve vězeňské praxi a tak přispívat k prevenci kriminality.

Z (2) praktického hlediska může studie sloužit k posílení důrazu a potřeby realizace a vytváření programů s odsouzenými, které reflektují práci s jejich kognicemi a přesvědčeními, případně k vytváření relevantních studií sledujících jejich efektivitu.

Výzkumná zjištění tohoto druhu mohou být podnětem k dalšímu (3) zkoumání naznačených souvislostí jako i k vytvoření si přehledu o tom, jestli je vhodné používat námi vybrané metodiky pro další výzkumy, případně vytvářet implicitní metodiky na zachycení iracionality Ellisova typu, ale i zkoumání tak specifického souboru jako jsou odsouzení.

Informace o bližším obrazu osobnosti odsouzeného za majetkovou a násilnou trestnou činnost může být (4) východiskem pro vytváření speciálních programů pro prevenci těchto negativních společenských jevů a může tak přispívat ke zkvalitnění života ostatních i nekriminálně narušených občanů.

3.3 Výzkumné otázky

Dosavadní empirická zjištění ohledně míry iracionality u zlodějů ve srovnání s běžnou populací (Ray a kol., 1983) poukazují na nevýznamné rozdíly v těchto zkoumaných souborech. Na druhé straně stojí Ellisova tvrzení o tom, že

iracionální přesvědčení vedou k dysfunkčním emocím a chování a k nedosažení stanovených cílů. Jelikož odsouzení překročili hranici zákona a dostali se do vězení, je jejich chování dysfunkční (maladaptivní) a proto by v jejich prožívání mohla přece sehrávat svou roli právě i vyšší míra iracionality tohoto typu. Proto si v této výzkumné sondě klademe otázku.

VO1: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru iracionálních přesvědčení ve srovnání s běžnou populací?

Iracionální přesvědčení jsou v tomto výzkumu zkoumány dvěma metodikami a zároveň každá z nich je tvořena dalšími subškálami, proto považujeme za vhodné ptát se i na difference v těchto subškálách. Jelikož srovnání v běžné populaci za použití škály IBI nemáme k dispozici, budeme v tomto bodu zkoumat jen škálu IPA a její subškály. Proto rozdělujeme první výzkumnou otázku na další podotázky.

VO1.1: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru bezmocnosti ve srovnání s běžnou populací?

VO1.2: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru idealizace ve srovnání s běžnou populací?

VO1.3: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru perfekcionismu ve srovnání s běžnou populací?

VO1.4: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru externální vulnerability ve srovnání s běžnou populací?

VO1.5: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru negativních očekávání ve srovnání s běžnou populací?

Některé výzkumy dle Netíka a Netíkové (1994) poukazují na fakt, že neexistuje specifická osobnostní struktura pachatele určitého trestného činu. Na druhé straně stojí výzkumná zjištění o pohotovosti k agresivitě (Neumann, Dobešová, 1986; in Netík, Netíková, 1994), o dominanci (Novotná, 2002), vyšší míře schizofrenie, mánie, F-škály měřené MMPI (Carroll a Fuller, 1971; in Netík, Netíková, 1994), nižší osobní adekvátnosti (Rokach, 2001) u pachatelů majetkových trestných činů. Naopak u pachatelů násilných trestných činů se prokázala závislost na skupině, schizoidní rysy, podezřívavost, sklon k fyzické agresii, submisivní agresivita,

psychopatie, emocionální oploštělost, nezávislost, nedostatek pocitů viny (Neumann, Dobešová, 1986; in Netík, Netíková, 1994) anebo nekritičnost (Novotná, 2002). Na tyto naznačené rozpory reagujeme a klademe si další výzkumnou otázku.

VO2: Existují signifikantně významné difference v osobnostních proměnných nebo iracionalitě u odsouzených dle jednotlivých druhů trestné činnosti, konkrétně u majetkových a násilných trestných činů?

Jelikož byla iracionální přesvědčení dosud definovaná jen na obsahové úrovni (například způsobují extrémní emoce anebo blokují dosahování cílů, a tak dále...) proto se ptáme, zda lze definovat Ellisovy iracionální přesvědčení i z jiného pohledu a přispět tak k objasnění hlubšího teoretického pozadí konstruktů iracionality Ellisova typu právě u skupiny lidí s dysfunkčním chováním, kteří svým chováním překročili hranici zákona. Zároveň navazujeme na zjištění M. Ivanovičové (2004) o souvislostech iracionality u psychiatrických pacientů a vysokoškolských studentů s osobnostními styly měřenými dotazníkem PSSI (sebekritický – sebenejistý, kritický - negativistický, loajální – závislý, impulsivní – hraniční, pokojný – depresivní). Proto si klademe další výzkumnou otázku.

VO3: K jakým osobnostním proměnným se váže iracionalita Ellisova typu u odsouzených?

3.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří 208 odsouzených mužů v českých věznicích (Praha Ruzyně a Kynšperk nad Ohří). 108 probandů je odsouzených za majetkovou trestnou činnost a 100 za násilnou trestnou činnost. Jde o odsouzené, kteří vyplňovali testovou baterii jako součást vstupního psychologického vyšetření, byli kognitivně zdatní vyplnit dotazníkovou baterii a prokázali validní výsledky v dotazníku SPARO.

Celý výzkumný soubor má průměrný **věk** 30,71 let ($SD=8,94$) v rozmezí od 18 do 59 let. V jednotlivých skupinách to vypadá následovně. Pachatelé násilné trestné činnosti jsou v průměru mladší, je jim průměrně 30,16 let ($SD=8,72$) a to v rozmezí od 19 do 59 let. Na druhou stranu pachatelé majetkové trestné činnosti mají v průměru 31,22 let ($SD=9,15$) a přitom nejmladšímu odsouzenému je 18 let a nejstaršímu 52 let. Statistický rozdíl mezi oběma zkoumanými skupinami je nesignifikantní¹⁷ ($U=2647$; $p=0,439$), tedy z tohoto parametru jsme zamezili možnému zkreslení výsledků. Ve studiích, které jsou nám známé, celkově převládá u násilných trestných činů mladší věk. Vychází se z hypotézy, že čím je člověk starší a stárne, tím ho víc opouštějí síly a méně si troufá na přímé násilí a raději volí ze spektra majetkové trestné činnosti. Samozřejmě jednotlivé případy trestných činů jsou velice různorodé a tato hypotéza se může vztahovat jen na některé jedince. Další demografické proměnné jsme z pohledu statistických rozdílů mezi násilnou a majetkovou trestnou činností nezkoumali.

U odsouzených je většina svobodných (71,2%), pak rozvedených (22,1%), nejméně jich je ženatých (6,7%). Tyto výsledky potvrzují i celkovou statistiku odsouzených v různých zemích, kde odsouzení vykazují z pohledu **stavu** nejčastější variantu jako svobodní a nejméně jich končí v manželském stavu. I z pohledu druhu trestné činnosti se kopíruje podobný poměr.

Z pohledu **vzdělání** v našem souboru jsou nejvíc zastoupeni vyučení odsouzení (47,1%) a osoby se základním vzděláním (45,2%). Celkově jde o populaci s nižším vzděláním, často nemají motivaci setrvat ve studijních povinnostech a to i přesto, že jejich intelektový výkon může být někdy i lehce nadprůměrný. Vzdělání s ukončenou maturitou mělo 6,3% odsouzených a vysokoškolské vzdělání ukončilo 1,4% odsouzených. U násilných trestných činů převládali odsouzení vyučení (52,0%), následovalo základní vzdělání (41%) a 7% odsouzených mělo ukončeno maturitní vzdělání. Jemné diference byly zachyceny u majetkové trestné činnosti, kde na jednu stranu o něco málo převládalo základní vzdělání (49,1%) nad vyučením (42,6%), na druhou stranu tato skupina obsahovala i vysokoškolsky

¹⁷ Zkoumáno neparametrickým Man Whitneovým U testem z důvodu asymetrické normality zkoumaných skupin.

vzdělané lidi (2,8%), kde jim vyšší vzdělání mohlo pomoci k vykonání sofistikovanější majetkové trestné činnosti.

Ve zkoumaném souboru byl přibližně stejný počet odsouzených, kteří **mají děti** (50,5%) a kteří je nemají (49,5%). U násilné trestné činnosti mírně převládali odsouzení **bezdětní** (52%). U majetkové trestné činnosti tomu bylo zase naopak. Velice mírně převládali odsouzení s dětmi (50,9%). Nutno podotknout, že do souboru nebyli přímo zahrnuti odsouzení za nedbalostní trestné činy, jako je například nedodržování vyživovací povinnosti.

Ve vězeňském argotu se často říká, že polovina odsouzených je odsouzena **nevinně neboli neprávem**, přesto jsme přímo **pocit viny** nebo nevinu do hloubky nezkoumali, i když jde o velice zajímavé téma. Jen okrajově nás zajímalo, kolik odsouzených svou trestnou činnost přiznává a kolik ne – tedy se cítí odsouzení neprávem a de facto jako nevinní. Ve zkoumaném souboru převládali odsouzení, kteří svou trestnou činnost přiznávali (83,2%), podobný poměr byl zachycen i v jednotlivých skupinách podle druhu trestné činnosti. Zajímavé je, že víc odsouzených, kteří svou trestnou činnost přiznávají, jsou z ranku majetkových deliktů (90,7%). Z násilné trestné činnosti svou vinu přiznává jen 75% odsouzených. I přesto, že jde o docela vysoké číslo, je tady prostor pro zamyšlení, jestli u zbytku těch, kteří svou trestnou činnost nepřiznávají, jde skutečně o jejich nevinu a tedy selhání soudního aparátu nebo jde jen o obranný mechanismus, kdy člověk brání své vlastní já před přiznáním, že on je ten viník a on za to může. U odsouzených je z pohledu jejich postoje k trestné činnosti totiž docela častá racionalizace, bagatelizace své trestné činnosti, případně mají tendenci přenést vinu na ostatní účastníky trestního řízení, například na oběti, které danou skutečnost nahlásili. V některých případech odsouzení tvrdí, že daný trestný čin vzali na sebe, buď proto, aby ochránili skutečného pachatele nebo byli k tomu druhými donuceni. To je dost podstatný faktor, který hraje roli v jakékoliv psychologické práci v penitenciárních podmínkách a je potřeba naň minimálně v periferní rovině myslet.

Zkoumaní odsouzení byli nejčastěji české **národnosti** (84,6%) a jen menší část tvořili romští (11,5%), slovenští odsouzení (2,9%) nebo odsouzení s jinou národností (1%). Podobný poměr se ukazuje i u skupin podle druhu trestné činnosti. Z pohledu „solistikovanosti“ tohoto výzkumu a zvolené výzkumné, převážně dotazníkové baterie je nutností, aby probandi porozuměli otázkám a mohli se k nim validně vyjádřit. Ve vězeních často převládají odsouzení z romského etnika, ale u nich je problém někdy s gramotností, někdy s porozuměním psanému textu, někdy s ochotou spolupracovat na něčem, z čeho nevidí na první dojem žádný prospěch. Problémem je často i dovednost koncentrovat se na poměrně časově náročné vyplňování dotazníkových metod a případná validnost jejich výpovědí je pak diskutabilní. Stejně tak vězeňskou populaci zahrnují i odsouzení z jiných etnických skupin (Vietnam, rusky mluvící země, Balkánské a Africké země, atd.), kteří z tohoto důvodu nejsou v tomto výzkumu sledováni.

Z pohledu **kriminální zátěže** převládají v našem souboru odsouzení poprvé ve výkonu trestu (55,3%), což může být dáno i mírnějším typem věznic, ve kterých byli odsouzení zkoumáni. Po druhé až po čtvrté trestaných bylo 36,5% odsouzených a víc než pětkrát ve výkonu trestu bylo 8,2% odsouzených. Přibližně podobný poměr lze najít i ve zkoumaných skupinách dle druhu trestné činnosti. Zajímavou informací je pouze vyšší zastoupení vícekrát trestaných (recidivistů) ve skupině majetkové trestné činnosti (12%) než u násilné trestné činnosti (4%).

Co se týče **délky trestu**, převládají v tomto souboru odsouzení v délce trestu od jednoho do dvou let (27,4%) a od půl roku do jednoho roku (26,4%). Další skupinou byli odsouzení v rozmezí trestu od tří měsíců do půl roku (18,3%), od dvou do tří let (14,4%). Nejméně zastoupeni byli odsouzení k dlouhým trestům, konkrétně od tří do pěti let (5,8%), nad pět let (4,3%), ale také na velice krátké tresty, tedy do tří měsíců (3,4%). U násilných trestných činů převládaly pochopitelně delší tresty, konkrétně od jednoho do dvou let (28%), u majetkových trestných činů tresty od půl roku do jednoho roku (33,3%). Tento demografický

parametr kopíruje zároveň složení odsouzených ve zkoumaném typu věznice¹⁸, který se považuje za lehčí. Závažnější a opakované trestné činy zpravidla dostávají vyšší sazby trestů a také přísnější typ věznice. Odsouzení k trestům na víc než pět let se mohli do mírnějšího typu věznice dostat i po dlouhodobě bezproblémovém průběhu výkonu trestu ve věznici s přísnějším režimem, tedy „za odměnu“.

Pro představu uvádíme i počty lidí, kteří byli zařazeni do jednotlivých skupin podle **druhu trestné činnosti** a také podle konkrétních trestných činů.

Násilná trestná činnost:

- § (202) 358¹⁹ – výtržnictví (43)
- § (215) 198 – týrání svěřené osoby (9)
- § (219) 140 – vražda (1)
- § (221) 146 – ublížení na zdraví, úmyslné (37)
- § (222) 145 – ublížení na zdraví, úmyslná těžká újma (8)
- § (225) 158 – rvačka (1)
- § (231) 171 – omezování osobní svobody - většinou v kombinaci s jinou trestnou činností (2)
- § (234) 173 – loupež (38)
- § (235) 175 – vydírání (16)
- § (238) 178 – porušování domovní svobody (11)
- § (155) 325 – útok na veřejného činitele (7)

Majetková trestná činnost:

- § (121) 253 – poškozování spotřebitele (1)
- § (140) 233 – padělání a pozměňování peněz (1)

¹⁸ V České republice jsou věznice rozděleny dle typu věznic na věznice s dohledem (A), s dozorem (B), s ostrahou (C) a se zvýšenou ostrahou (D). Námi zkoumaní odsouzení vykonávali výkon trestu ve věznicích typu B.

¹⁹ V závorce jsou uvedeny čísla paragrafů dle zákona č. 140/1961 Sb., za závorkou jsou čísla paragrafů dle nového Zákona č. 40/2009 Sb.

§ (148) 240 – zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (2)

§ (152) 270 – porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi (1)

§ (176) 348 – padělání a pozměňování veřejné listiny (1)

§ (247) 205 – krádež (83)

§ (248) 206 – zpronevěra (18)

§ (249) 207 – neoprávněné užívání cizí věci (18)

§ (250) 209 – podvod (33)

§ (251) 214 – podílnictví (2)

§ (257) 228 – poškozování cizí věci (14)

tedy byly tady zařazené i trestné činy hospodářské.

3.5 Výzkumné metodiky

Informace o trestné činnosti, o kriminální kariéře, délce trestu, ale také o osobní nebo rodinné anamnéze odsouzeného jsme získali z osobního spisu dotyčného, jehož součástí je rozsudek o jeho vině nebo rejstřík trestů. Další informace byly získány z anamnestického rozhovoru, který je součástí psychologického vstupního vyšetření ve věznici.

Inventář iracionálních přesvědčení

K zachycení míry iracionálních přesvědčení byly použity dvě metodiky. Jednak šlo o (1) Inventář iracionálních přesvědčení (IBI – holandské provenience; Koopmans a kol., 1994). Obsahuje 50 položek 5 - ti bodového Likertovho typu (1=silný nesouhlas, 5=silný souhlas). Jednotlivé položky se koncentrují do 5 subškál. Pro ilustraci lze uvést:

- (1) *obavy* („Hodně si dělám starosti kvůli určitým věcem v budoucnosti“),
- (2) *rigidita* („Člověk by se měl přísně vinit za všechny chyby a zlé činy.“),
- (3) *vyhýbání se problémům* („Stáhnou se, když mám čelit krizi nebo těžkostem“),
- (4) *potřeba schválení* („Často mě znepokojuje, co si o mě lidé myslí a jak mě přijímají“) a

(5) *emoční neadekvátnost – emoční misatribuce* (opak tvrzení – „Lidé, kteří jsou nešťastní, si za to obvykle mohou sami“).

Reliabilita, podle autorů dotazníku, je dostatečná ($\alpha=.83$ pro hrubé skóre, pro jednotlivé škály je Cronbachov koeficient v rozmezí od $\alpha=.71$ do $\alpha=.84$) a subškály jsou dostatečně nezávislé na sobě. Ve validizačních studiích byl dotazník IBI korelován s General Health Questionnaire, Eysenck Personality Questionnaire a Scale for Interpersonal Behaviour.

V předvýzkumu ve slovenských podmínkách (Ivanovičová, 2004; Ivanovičová, Kordačová, 2007) byla potvrzena dobrá míra celkové vnitřní konzistence ($\alpha=.77$) i přesto, že byla o něco nižší než údaje autorů dotazníku. V každém případě se Cronbachova alfa jednotlivých subškál jen přibližovala dobré míře (rozmezí od $\alpha=.52$ až po $\alpha=.69$). Bylo zjištěno pět položek výrazně snižujících reliabilitu jednotlivých subškál. Přesto hrubé skóre signifikantně korelovalo s jednotlivými subškálami. Dotazník měl stejně dobrou validitu. Byly zjištěny signifikantní korelace jednotlivých subškál se subškálami a hrubým skóre dalšího dotazníku, který zjišťuje míru iracionality, konkrétně se Škálou IPA – viz níže, které se pohybovaly v rozmezí od $r=.30^{**}$ až do $r=.53^{**}$. Bylo poukázáno na drobné odlišnosti a specifika těchto dvou dotazníků, která zřejmě souvisí s rozdílným teoretickým pozadím těchto dotazníků. Právě díky těmto specifickým byly zařazeny do výzkumné baterie oba.

Škála IPA

Ke zjišťování míry iracionality posloužil i dotazník (2) Škála IPA (Kondáš, Kordačová, 2000; slovenské provenience). Obsahuje 40 položek a 5 volných otázek sloužících ke kvalitativní analýze. Míra souhlasu probandů se vyjadřuje na 5 - stupňové likertové škále a obsahuje 5 následovných faktorů:

- (1) *faktor bezmocnosti* (všechno závisí na osudu a okolnostech);
- (2) *faktor idealizace* (absolutizace potřeby kladných emocí a úplné vyhnutí se citové nepohodě);
- (3) *faktor perfekcionismu* (měli bychom být dokonalí);

(4) *faktor externální vulnerability* (citlivost na mínění jiných lidí, na vnější vlivy, kterým dotyčná osoba podléhá, na svou „vhodnost“ a adekvátnost) a

(5) *faktor negativních očekávání* (nelze podcenit negativní vliv vlastní minulosti, citlivého svědomí nebo hrozbu, například nebezpečných nemocí).

Reliabilita, podle O. Kondáše a J. Kordačové (2000), je na dobré úrovni (Cronbachov koeficient alfa je $\alpha=.89$, split-half reliabilita je v rozmezí hodnot 0.79 až 0.72, test retest reliabilita po 4-6 týdnech $r_{tt}=.73$). Faktorovou analýzou bylo zjištěno 37,4% variance sycené 5 - ti faktory této škály.

V předvýzkumu (Ivanovičová, 2004; Ivanovičová – Kordačová, 2007) byla potvrzena celková reliabilita škály ($\alpha=.88$), dvě ze subškál měly stejně vyhovující reliabilitu, zbylé se pohybovaly v rozmezí od $\alpha=.61$ až do $\alpha=.66$ a dvě položky přispívaly ke snižování reliability jednotlivých IPA subškál. Potvrzením o dobré reliabilitě posloužily i signifikantní korelace všech subškál s celkovým skóre dotazníku (od $r=.77$ po $r=.85$). Validita byla ověřována v souladu s dotazníkem IBI (viz výše), přičemž lze konstatovat, že oba dotazníky (IBI i IPA) měří jeden společný konstrukt, kterým je iracionalita a zároveň poukazuje na specifičnost subškály emoční misatribuce v dotazníku IBI, kterou neobsahuje dotazník IPA.

Inventář stylů a poruch osobnosti

Osobnostní proměnné jsme zjišťovali (3) *Inventářem stylů a poruch osobnosti* (PSSI; Kuhl, Kazén, 2002; německé provenience – český překlad a úprava J. Švancara). Skládá se ze 140 - ti položek, které respondent posuzuje svým souhlasem nebo nesouhlasem v rozmezí 4 možností. Tvoří ji 14 osobnostních stylů, které ve své krajní poloze odpovídají diagnostickým kritériím poruch osobnosti dle DSM-III-R, případně DSM-IV. Patří mezi ně: (1) sebejistý, sebestrosazující se osobnostní styl a disociální porucha osobnosti, (2) nedůvěřivý styl a paranoidní porucha osobnosti, (3) rezervovaný styl a schizoidní porucha osobnosti, (4) sebejistý styl a úzkostná („vyhýbavá“) porucha osobnosti, (5) pečlivý styl a nutkavá porucha osobnosti, (6) intuitivní styl a schizotypní porucha osobnosti, (7) optimistický styl a rapsodická porucha osobnosti, (8) ctižádostivý styl a narcistická porucha osobnosti, (9) kritický styl a pasivně agresivní, případně

negativistická porucha osobnosti, (10) loajální styl a porucha osobnosti vyznačující se závislostí, (11) impulzivní styl a hraniční porucha osobnosti, (12) příjemný styl a histriónská porucha osobnosti, (13) pasivní (klidný) styl a depresivní porucha osobnosti, (14) altruistický styl a porucha osobnosti vyznačující se sebeobětováním. Dotazník vychází ze systémovo interakční teorie osobnosti J. Kuhla.

Pro statistické účely jsme použili normy uvedené v manuálu pro muže, s věkovým rozpětím 26 a víc let, protože byly nejbližší dostupné zkoumanému vzorku.

Dotazník SPARO

Dalším dotazníkem pro zachycení osobnostních proměnných sloužil (4) Dotazník SPARO (Mikšík, 2001), který také nabízí interakční koncept osobnosti jako dotazník PSSI, je ale postaven na jiném teoretickém pozadí. Tvoří ho 300 položek, na které respondent odpovídá jen v rovině souhlas – nesouhlas. Základní komponenty bazální psychické integrovanosti tvoří KO (kognitivní variabilnost), EM (emocionální variabilnost), RE (regulační variabilnost), AD (adjustační variabilnost). Bazálnější škály obecné variability tvoří jednak PV (obecná hladina psychické/vnitřní vzrušivosti) a jednak MH (motorická, resp. vnější hybnost). Jejich vzájemnou kombinací je pak možné mluvit v zátěžových situacích o různých osobnostních typech a sice:

(A) o klidném, vyrovnaném typu, který se dále člení na: A1 – adjustativní typ, A2 – odolný (stabilní) typ, A3 – cílesměrný (vyžadující a prosazující se) typ osobnosti, A4 – rigidní, resp. „stažený“ typ osobnosti.

(B) o vzrušivém, resp. spontánním typu, který se rozděluje na: B1 – hybný, „bohémský“, nevázaný typ, B2 – bezprostřední, B3 – vznětlivý, resp. situačně disinhibovaný a B4 – iregulovaně impulzivní typ.

(C) o prožívajícím, resp. utlumeném typu, konkrétně v podobě: C1 – předvídatvého, C2 – obezřetného, C3 – úzkostného a C4 – depresivního typu osobnosti.

(D) o reaktivním, resp. dynamickém typu, který členíme na: D1 – situačně improvizující, D2 – pragmatický, D3 – sebeprosazující se a D4 – nevariabilní typ osobnosti.

Dotazník SPARO měří i další dimenze osobnosti jako například:

- dimenze N – rysy normality osobnosti, která je posuzována na škálách: VZ – vztahovačnost, LS – psychická labilita versus stabilita, AN – anomálie osobnosti, EX – extremita.
- dimenze S – optimální hladina stimulace na škálách: SI – smyslová imprese, IP – intenzita vnitřního prožívání, PN – pohybový neklid, DI – dynamičnost interakce s prostředím, SD – sociální disinhibice, OS – obecná stimulační hladina.
- dimenze R – individuální tendence riskovat na škálách: AS – úroveň aspirace, AC – hladina anticipace, TN – tendence spoléhat na náhodu, SE – sociální exhibicionismus a OR – obecná hladina přijetí (zamítání) rizikových aktivit.
- dimenze I – účinná integrovanost osobnosti na škálách: UZ – úzkostnost, EC – emocionalita, UR – účinná kapacita rozumu, RR – hladina resistance vůči rušivým podnětům a OI – obecná hladina účinné integrovanosti osobnosti.
- dimenze V – interpersonální vztahy a vazby na škálách: KT – uzavřenost versus kontaktivnost, BE – hladina benevolence a tolerance, KN – konformita, NE – tendence k nezávislosti.
- dimenze K – vnitřní korekce, regulovanost interakcí na škálách: RF – rigidita versus flexibilita, LO – lehkomyšlnost versus odpovědnost, NU – nevázanost versus usedlost, FC – frustrovanost versus cílesměrnost, KI – korigovanost versus impulsivnost.
- dimenze P – sebeprosazování ve škálách: US – potlačená versus vysoká sebejistota, TO – trudnomyslnost versus optimismus, PR – prožitkový versus reagující přístup, NS – nenápadnost versus sebeprosazování, FM – femininní versus maskulinní typ interakce.

Normy byly použity pro muže ve věku mezi 31 a 40 - ti lety. U obou dotazníků sloužících k měření osobnostních proměnných neuvádíme další jejich parametry z důvodu, že jsou psychologické veřejnosti v českých podmínkách k dispozici.

3.6 Výzkumně metodologický postup

Výzkumná data byly sbírané jako součást vstupního vyšetření odsouzených při jejich nástupu do konkrétní věznice, která jsou odsouzení povinni absolvovat při

nástupu do věznice na oddělení výkonu trestu. Dotazníkové metody byly administrované skupinově (skupina obsahovala maximálně 12 odsouzených), anamnestický rozhovor probíhal individuálně. Sběr údajů byl realizován od dubna 2006 do srpna 2010 ve Věznici Kynšperk nad Ohří a Věznici Praha - Ruzyně. Pro zajištění vnitřní validity výzkumu bylo nutné, aby probandi splňovaly jistá kritéria. Například nesměli postrádat dovednost vyplňovat dotazníky, dostačivý intelekt, odpovídající motivaci, přiměřenou míru koncentrace, nepřekročení stanovené hranice lži skóre v dotazníku SPARO, absenci jazykové bariéry a podobně. Informace z nich byly vyhodnocované podle instrukcí autorů dotazníků. Data byla statisticky analyzovaná programem SPSS pro Windows 11.0.

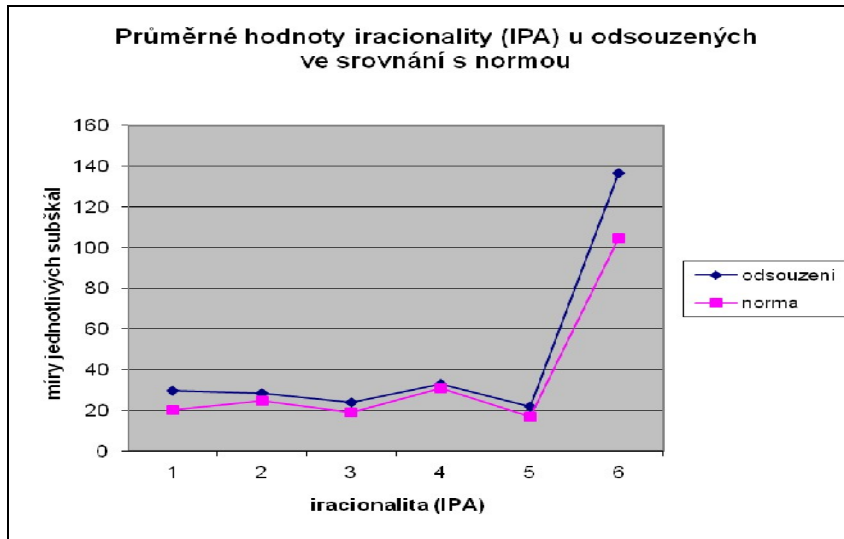
Po statistické stránce byly rozdíly v jednotlivých proměnných při zachování podmínky normality, která byla měřena Kolmogorov-Smirnovovým testem, dané proměnné nebo proměnných byly měřené Studentovým t-testem jednak jednosměrným (v případě první výzkumné otázky) a jednak Studentovým t-testem pro dva nezávislé výběry (v případě druhé výzkumné otázky). Pokud nebyla splněna podmínka symetrického rozložení proměnných, použili jsme neparametrický Mann-Whitneyův U-test pro dva nezávislé výběry. Na zjištění existence a povahy vztahu mezi iracionálními přesvědčeními a osobnostními proměnnými byl za podmínky normality proměnných a linearity vztahu použit Pearsonův korelační koeficient.

4. Výsledky výzkumu

4.1. Zodpovězení první výzkumné otázky

VO1: Mají odsouzení signifikantně vyšší míru iracionálních přesvědčení ve srovnání s běžnou populací?

Graf č. 1: Průměrné hodnoty iracionality dle IPA u odsouzených ve srovnání s normou

Legenda: 1 – bezmocnost, 2 – idealizace, 3 – perfekcionismus, 4 – externální vulnerabilita, 5 – negativní očekávání, 6 – hrubé skóre dotazníku IPA

Jak je vidět z grafu č. 1 lze na první výzkumnou otázku odpovědět, že odsouzení mají vyšší míru iracionálních přesvědčení Ellisovho typu ve srovnání s běžnou populací a to v hrubém skóre i v jednotlivých subškálách Škály IPA. Statisticky signifikantní vztah se prokázal ale jen u hrubého skóre iracionality ($t=22,78$; $p=0,000$). Odsouzení měli celkově průměrně vyšší míru „iracionality“ o 33,83 bodu ($M=136,75$; $SD=20,69$; norma $M=104,6$; $SD=14$).

Tedy první výzkumnou otázku lze potvrdit, odsouzení mají signifikantně vyšší míru iracionálních přesvědčení (hrubé skóre v dotazníku IPA) ve srovnání s běžnou populací.

Z pohledu jednotlivých výzkumných podotázek první výzkumné otázky lze konstatovat signifikantní vztah u subškály perfekcionismu ($t=14,51$; $p=0,000$). Opět víc skórovali odsouzení ($M=24,22$; $SD=5,28$) ve srovnání s běžnou populací ($M=18,9$; $SD=4,3$).

Ostatní „iracionální“ subškály neměly symetrické rozložení proměnných, tedy nesplňovaly podmínky pro použití Studentovho t-testu nebo jeho neparametrické verze.

Tedy potvrdit lze jen třetí podotázku o signifikantním rozdílu perfekcionismu u odsouzených ve srovnání s běžnou populací a to ve prospěch odsouzených.

Ostatní čtyři výzkumné podotázky nepotvrdily signifikanci rozdílu v daných iracionálních subškálách mezi odsouzenými a běžnou populací, i když míra iracionálních přesvědčení i v těchto subškálách je vyšší u odsouzených než u běžné populace.

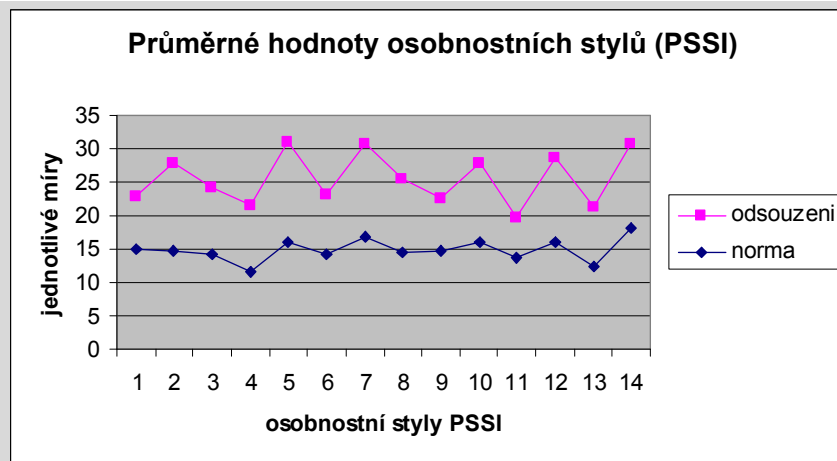
Druhá použita metodika ke zjišťování míry iracionality IBI nemá k dispozici použitelné normy pro naši populaci. Její předešlé použití pro výzkumné účely nesloužilo ke stanovení norem v naší populaci, protože byla zkoumána na souboru studentů a psychiatrických pacientů (Ivanovičová, 2004)

U odsouzených jsou kognitivní iracionální procesy jako bezmocnost, perfekcionismus, idealizace, anticipace negativních událostí, nebo senzitivita k mínění druhých zastoupena ve větší míře. Z pohledu poznávání tohoto zkoumaného vzorku by také bylo zajímavé zkoumat, jak se odsouzení liší i v jednotlivých osobnostních proměnných ve srovnání s běžnou populací. V našich podmínkách jsme použili srovnání s normou dotazníků uváděných jejich autory. Jde sice o „vedlejší produkt“ našich analýz, je ale zároveň nositelem důležité informace. Proto tyto analýzy uvádíme níže v rámečku.

Z pohledu statistické analýzy byl zjištěn signifikantní rozdíl u intuitivního až schizotypního stylu osobnosti měřeným dotazníkem PSSI ($t=15,31$; $p=0,000$) a úzkostného prožívání v zátěži měřeným dotazníkem SPARO ($t=15,09$; $p=0,000$) u odsouzených. Tedy odsouzení jsou signifikantně víc úzkostní v zátěžové situaci a jejich styl osobnosti je signifikantně víc schizotypní ve srovnání s běžnou populací.

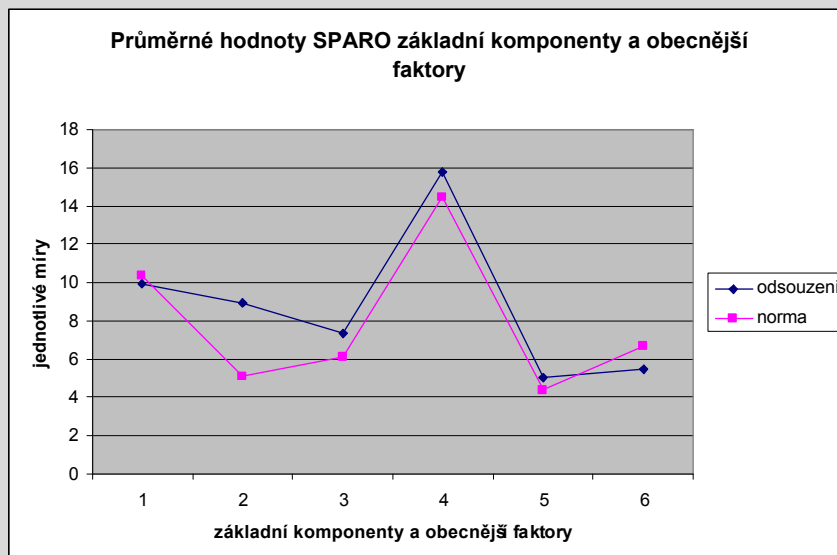
Rámeček: Osobnostní proměnné u odsouzených ve srovnání s normou

Jde jen o ilustraci odlišností odsouzených z pohledu osobnosti ve srovnání s běžnou populací, proto na tomto místě neuvádíme všechny kompletní statistické údaje a výpočty. V legendě jsou tučně označeny osobnostní proměnné, které vykazují signifikantní rozdíly a byla u nich splněna podmínka normality.

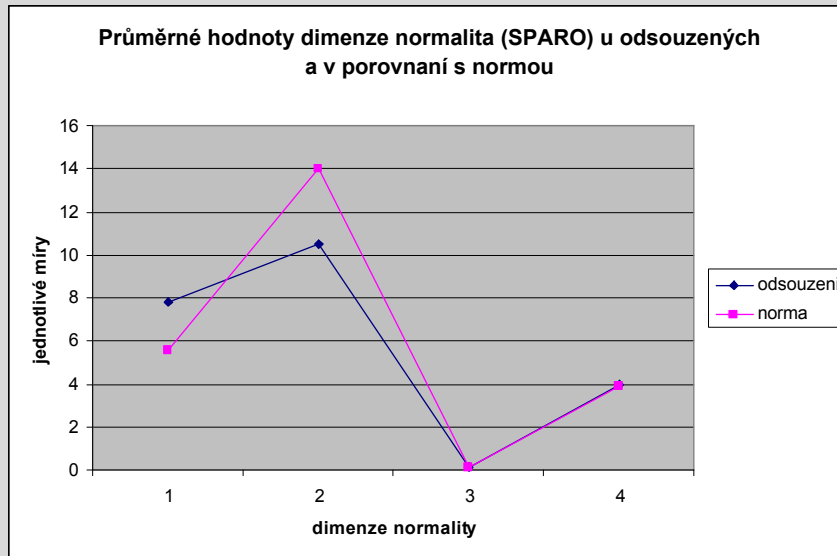
Legenda: 1 – sebejistý, sebezpracující styl a disociální porucha osobnosti, 2 – nedůvěřivý styl a paranoidní porucha osobnosti, 3 – rezervovaný styl a schizoidní porucha osobnosti, 4 – sebenejistý styl a úzkostná porucha osobnosti, 5 – pečlivý styl a nutkávací porucha osobnosti, 6 – intuitivní styl a schizotypní porucha osobnosti, 7 – optimistický styl a rapsodická porucha osobnosti, 8 – ctižádostivý styl a narcistická porucha osobnosti, 9 – kritický styl a pasivně agresivní, případně negativistická porucha osobnosti, 10 – loajální styl a porucha osobnosti vyznačující se závislostí, 11 – impulzivní styl a porucha osobnosti hraničního typu, 12 – příjemný styl a histriónská porucha osobnosti, 13 – pasivní (klidný) styl a depresivní porucha osobnosti, 14 – altruistický styl a porucha osobnosti vyznačující se sebeobětováním

Odsouzení mají ve všech osobnostních stylech dle dotazníku PSSI vyšší hodnoty než běžná populace. Signifikantně významný rozdíl se prokázal ale jen u intuitivního stylu osobnosti, který je reprezentován ve vystupňované podobě podle autorů dotazníku jako schizotypní porucha osobnosti.

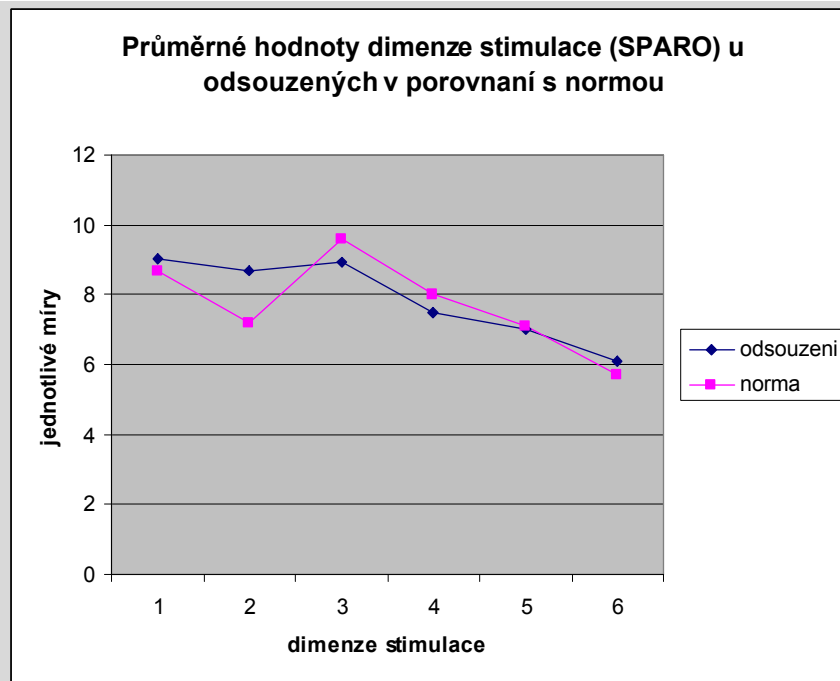
Legenda: 1 – KO – kognitivní variabilnost, 2 – EM – emocionální variabilnost, 3 – RE – regulativní variabilnost, 4 – adjustační variabilnost, 5 – PV – obecná psychická (vnitřní) vzrušivost, 6 – MH – motorická (vnější) hybnost.

Odsouzení jsou víc emocionálně vzrušiví, mají větší rezervy v sebeovládání, jsou víc přizpůsobiví novým podmínkám, mají vyšší situační vzrušivost (ve smyslu „arousal“) a naopak při vysoké emocionální vzrušivosti víc vyhledávají klid ve srovnání s běžnou populací.

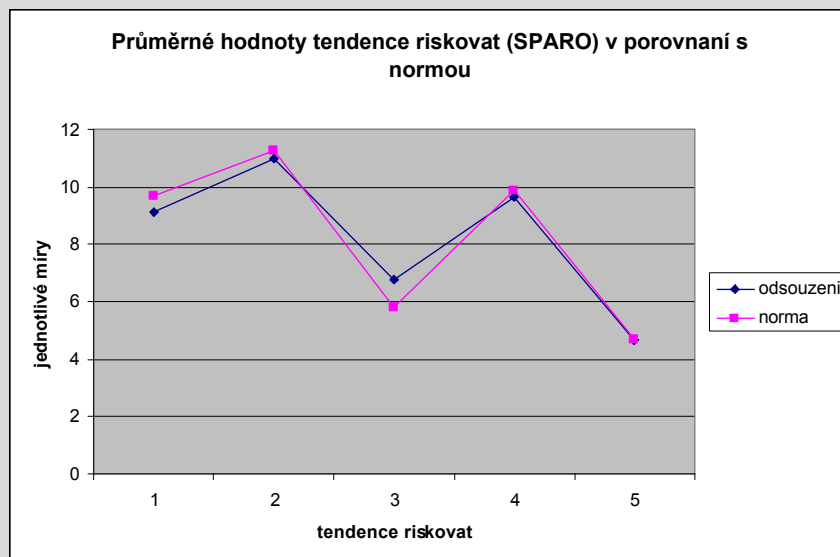
Legenda: 1 – vztahovačnost, podezřívavost, 2 – psychická labilita versus stabilita, 3 – úroveň anomálie, 4 – extremita výpovědi

Odsouzení v našem výzkumném souboru jsou víc vztahovační, podezřívaví a víc psychicky labilní (citliví na desintegraci intelektových a volních procesů v zátěži).

Legenda: 1 – SI - smyslová imprese, 2 – IP - intenzita vnitřního prožívání, 3 – PN - pohybový neklid, 4 – DI - dynamičnost interakcí s prostředím, 5 – SD - sociální disinhibovanost, 6 – OS - obecná stimulační hladina

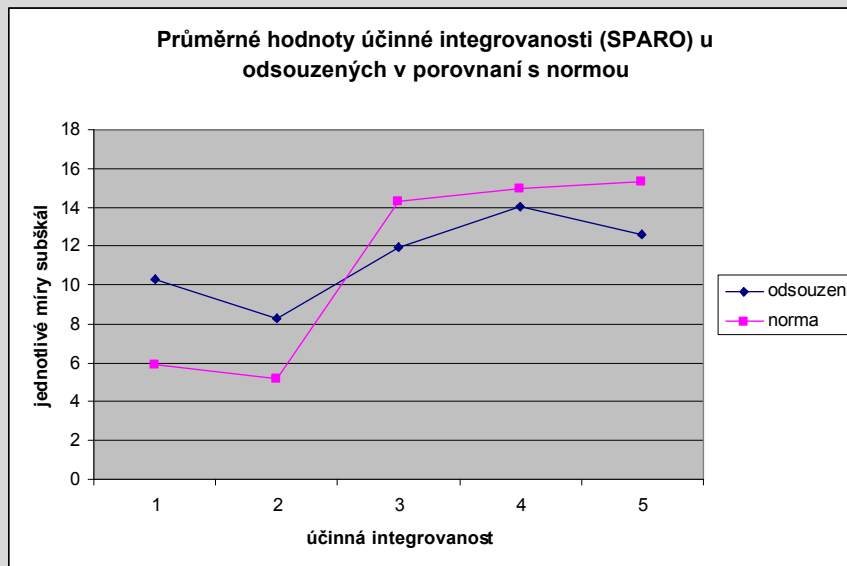
Odsouzení v zátěži preferují stereotypní, neměnicí se, průhledné prostředí před změnou neočekávaností a neobvyklostí ve srovnání s běžnou populací.

Legenda: 1 – AS – úroveň aspirací, 2 – AC – hladina anticipace, 3 – TN – tendence spoléhat na náhodu, 4 – SE – sociální exhibitovanost, 5 – OR – obecný trend riskovat

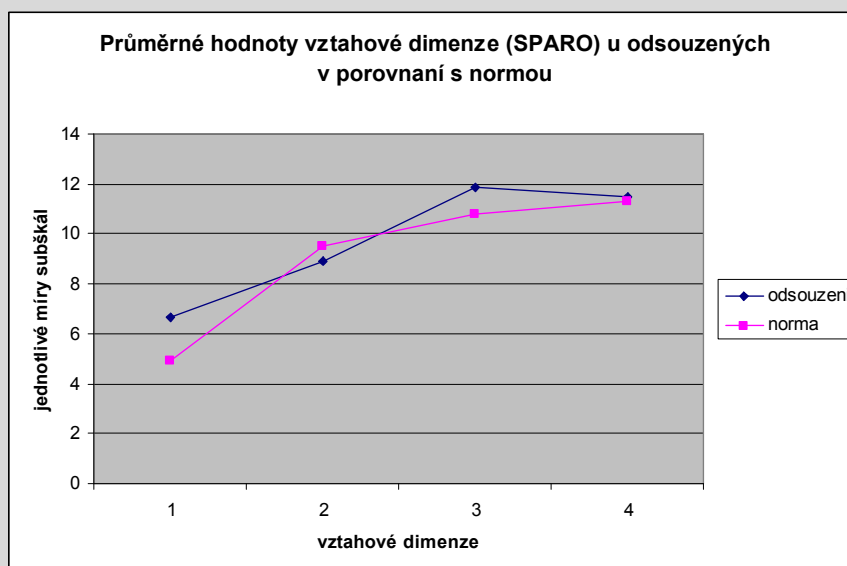
Odsouzení vykazují méně ambicióznosti; méně zvažují důsledky svého chování a více spoléhají na náhodu (víra v osud, „naději“, konec konců nějak se to vyřeší,

sklon k lehkomyšlnosti v rizikových situacích, kde nemožno předvídat výsledek) než běžná populace..

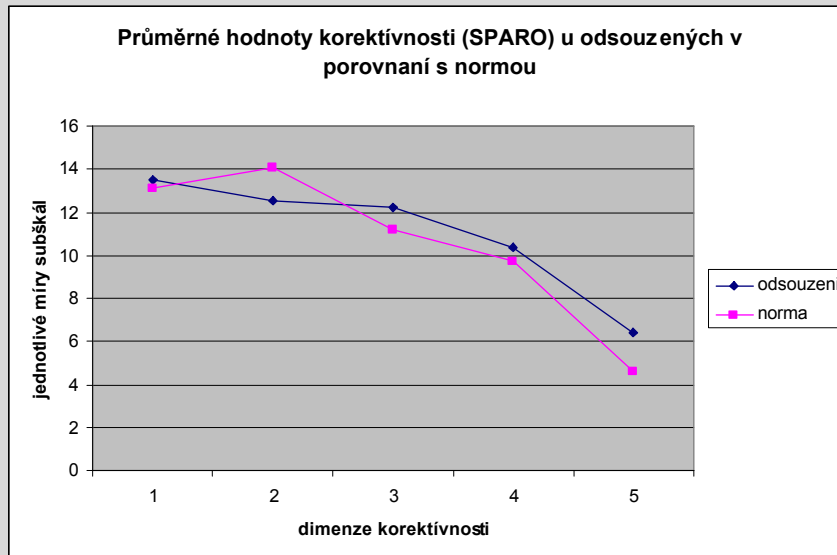
Legenda: 1 – UZ – úzkostnost, 2 – EC – emotivita, 3 – UR – účinná kapacita rozumu, 4 – RR – resilience vůči rušení, 5 – OI – obecná úroveň integrovanosti

Odsouzení víc prožívají intenzivní emoční situace převážně v úzkostném ladění, vůči emociogenním účinkům jsou méně psychicky odolní, jsou méně resistantní vůči rušivým podnětům, celkově jsou méně psychicky integrovaní než norma, kterou uvádějí autoři dotazníku SPARO. Signifikantní vztah byl potvrzen akorát u úzkostnosti.

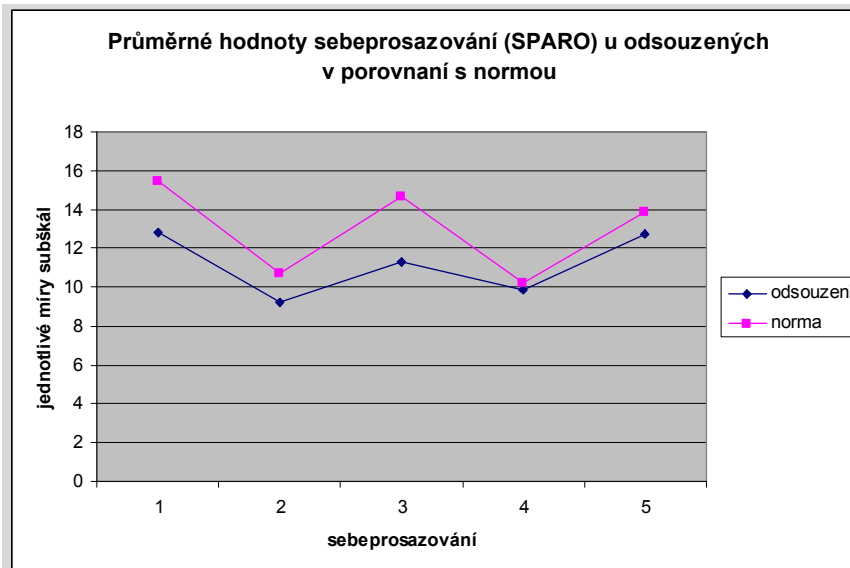
Legenda: 1 – KT – uzavřenost versus kontaktivnost, 2 – BE – hladina benevolence a tolerance, 3 – KN – konformita, 4 – NE – tendence k nezávislosti

Odsouzení jsou ve srovnání s běžnou populací víc kontaktivní; víc netolerantní, neochotní angažovat se v cizí prospěch; víc konformní se sociální skupinou, ve které se realizují.

Legenda: 1 – RF – rigidita versus flexibilita, 2 – LO – lehkomyšlnost versus odpovědnost, 3 – NU – nevázanost versus usedlost, 4 – FC – frustrovanost versus cílesměrnost, 5 – KI – korigovanost versus impulsivnost

Odsouzení jsou víc lehkomyšlní (méně odpovědní, spolehliví), víc bezstarostní, zároveň víc cílesměrní a taky emocionálně impulsivní (ve smyslu cholerickeho, neurotického, neklidného chování) ve srovnání s běžnou populací.

Legenda: 1 – US – potlačená versus vysoká sebejistota, 2 – TO – trudnomyslnost versus sebedůvěra, 3 – PR – prožitkový versus činnostní přístup, 4 – NS – nenápadnost versus sebeprosazování, 5 – FM – femininní versus maskulinní interakce

Odsouzení jsou méně sebejistí (mají menší sebedůvěru); jsou víc trudnomyslní, pesimističtější; v interakci s konkrétní životní realitou mají spíš prožitkový přístup a je u nich víc manifestovaná feminita.

4.2. Zodpovězení druhé výzkumné otázky

VO2: Existují signifikantně významné diference v osobnostních proměnných nebo iracionalitě u odsouzených dle jednotlivých druhů trestné činnosti, konkrétně u majetkových a násilných trestných činů?

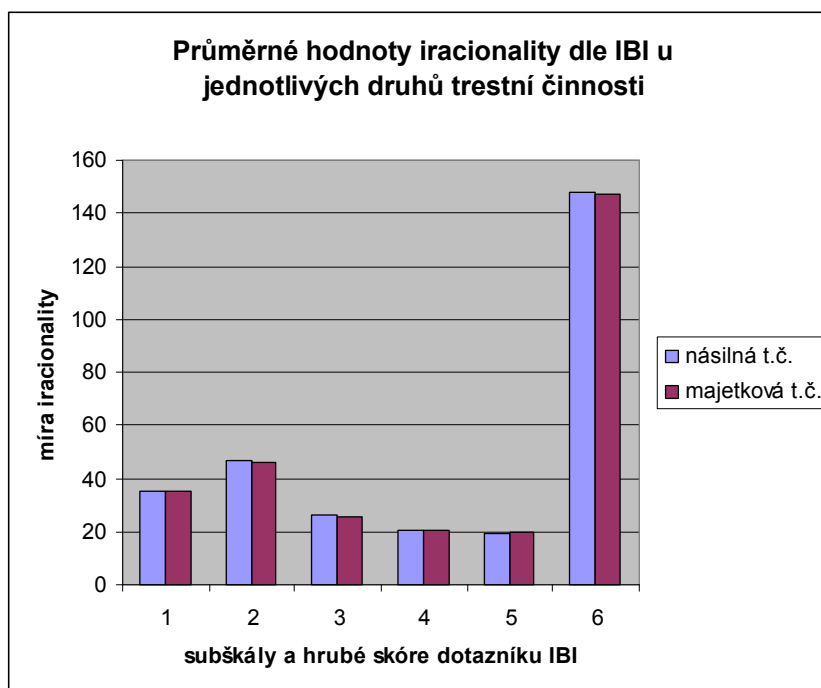
Statistickou analýzou byl zjištěn signifikantní rozdíl ve skupinách odsouzených dle druhu trestné činnosti jen v „iracionální“ subškále emoční neadekvátnosti (dotazník IBI). Tuto skutečnost přibližuje graf č. 2, kde tento rozdíl ale není dobře viditelný.

Signifikantní rozdíl u proměnné emoční neadekvátnost mezi pachateli podle druhu jejich trestné činnosti je signifikantní ($U=4532$; $p=0,045$) a tímto zároveň zamítáme nulovou hypotézu o neexistenci rozdílu u emoční neadekvátnosti u odsouzených dle druhu trestné činnosti. Přičemž pachatelé majetkové trestné

činnosti ($M=20,70$; $SD=4,35$) vykazují větší míru iracionality tohoto typu než pachatelé násilné trestné činnosti ($M=19,79$ $SD=4,34$).

Na druhou výzkumnou otázku z pohledu iracionality lze odpovědět, že se prokázala signifikantně významná diference u odsouzených dle druhu trestné činnosti jen v jediné subškále iracionálních přesvědčení, a sice v emoční neadekvátnosti.

Graf č. 2: Průměrné hodnoty iracionality dle IBI u jednotlivých druhů trestné činnosti

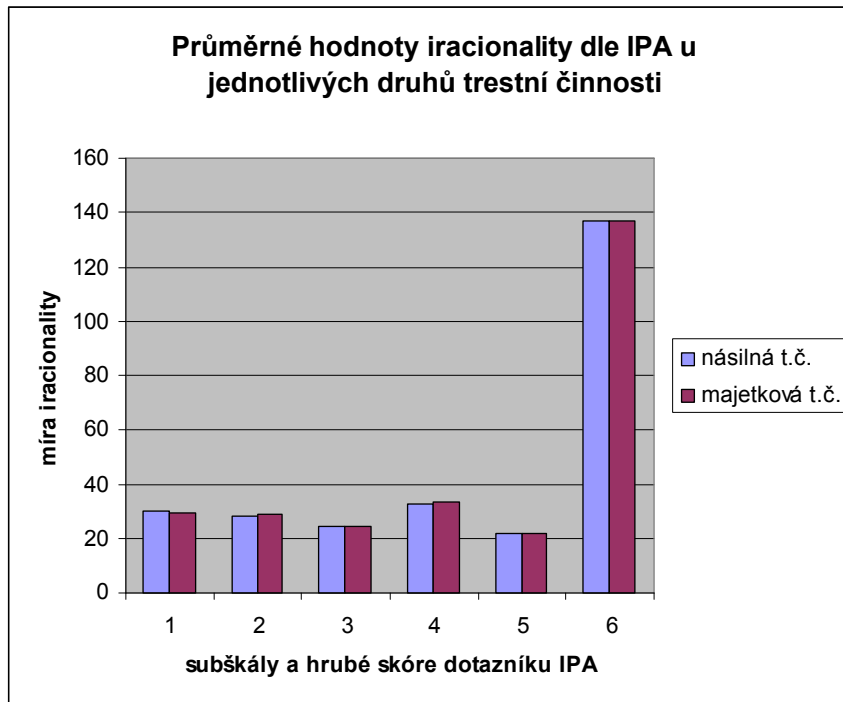
Legenda: 1 – strachování se, 2 – rigidita, 3 – vyhýbání se problémům, 4 – schválení druhými, 5 – emoční neadekvátnost, 6 – hrubé skóre dotazníku IBI

Z pohledu dalších subškál iracionality a jednotlivých osobnostních proměnných nebyly zjištěny žádné statisticky signifikantní rozdíly mezi odsouzenými v kontextu druhu jejich trestné činnosti.

Tedy z pohledu osobnostních proměnných se neprokázala signifikantně významná diference u odsouzených dle druhu jejich trestné činnosti.

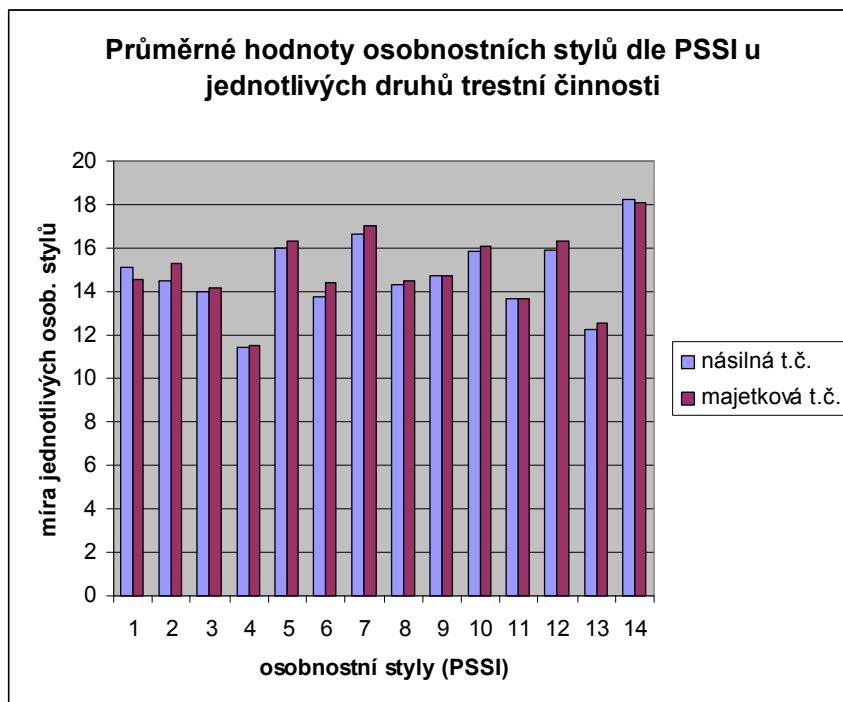
Přesto v dalším textu nabízíme pro ilustraci grafické znázornění této skutečnosti (viz graf č. 3 až 13)

Graf č. 3: Průměrné hodnoty iracionality dle IPA u jednotlivých druhů trestné činnosti

Legenda: 1 – bezmocnost, 2 – idealizace, 3 – perfekcionismus, 4 – externální vulnerabilita, 5 – negativní očekávání, 6 – hrubé skóre dotazníku IPA

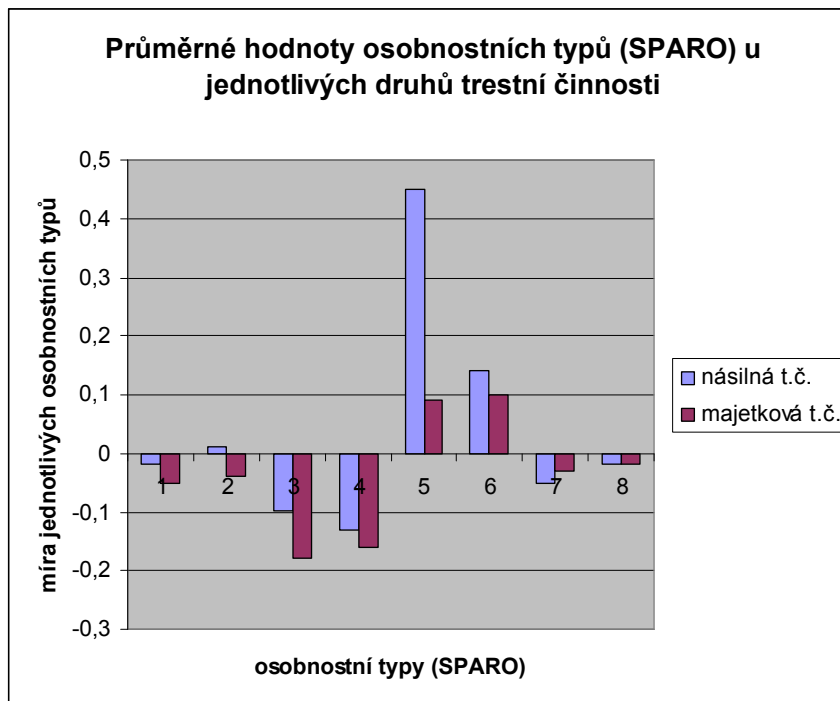
Graf č. 4: Průměrné hodnoty osobnostních stylů dle PSSI u jednotlivých druhů trestné činnosti

Legenda: 1 – sebejistý, sebeprosazující styl a disociální porucha osobnosti, 2 – nedůvěřivý styl a paranoidní porucha osobnosti, 3 – rezervovaný styl a schizoidní porucha osobnosti, 4 – sebenejistý styl a úzkostná porucha osobnosti, 5 – pečlivý styl a nutková porucha osobnosti, 6 – intuitivní styl a schizotypní porucha osobnosti, 7 – optimistický styl a rapsodická porucha osobnosti, 8 – ctižádostivý styl a narcistická porucha osobnosti, 9 – kritický styl a pasivně agresivní, případně negativistická porucha osobnosti, 10 – loajální styl a porucha osobnosti

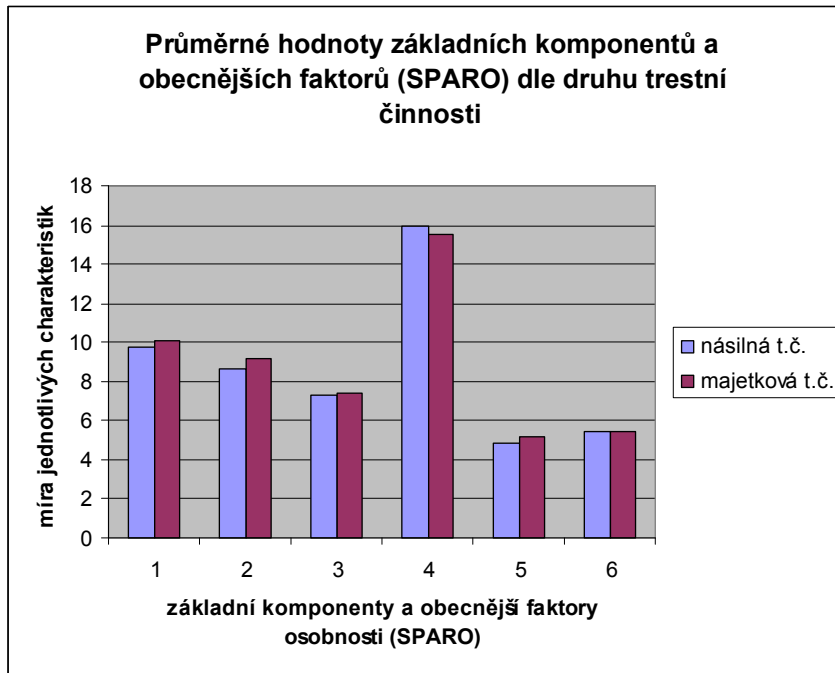
vyznačující se závislostí, 11 – impulzivní styl a porucha osobnosti hraničního typu, 12 – příjemný styl a histriónská porucha osobnosti, 13 – pasivní (klidný) styl a depresivní porucha osobnosti, 14 – altruistický styl a porucha osobnosti vyznačující se sebeobětováním.

Graf č. 5: Průměrné hodnoty osobnostních typů (SPARO) u jednotlivých druhů trestné činnosti

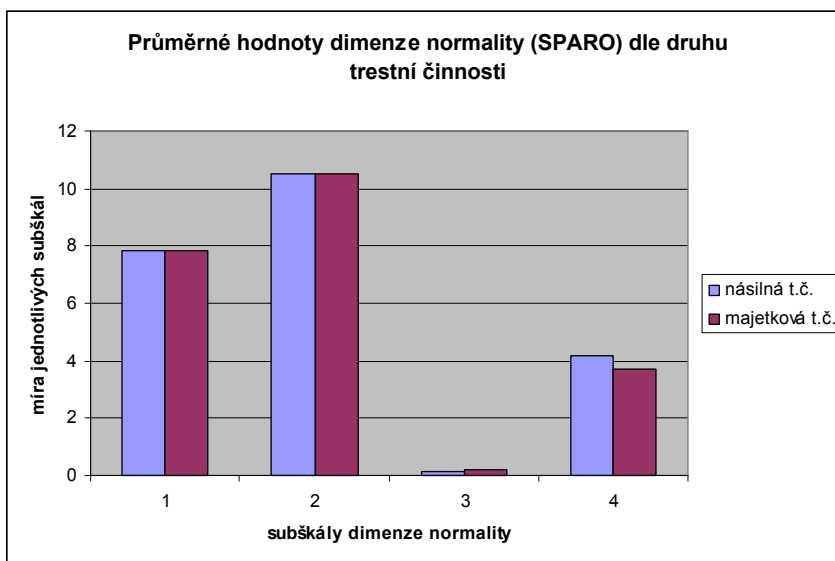
Legenda (osobnostní profily): 1 – adjustativní versus neregulovaný, 2 – odolný versus vznětlivý, 3 – cílesměrný versus bezprostřední, 4 – rigidní versus hybný, 5 – předvídavý versus nevariabilní, 6 – obezřetný versus sebeprosazující, 7 – úzkostný versus pragmatický, 8 – depresivní versus improvizující.

Graf č. 6: Průměrné hodnoty základních komponentů a obecnějších faktorů (SPARO) dle druhu trestné činnosti

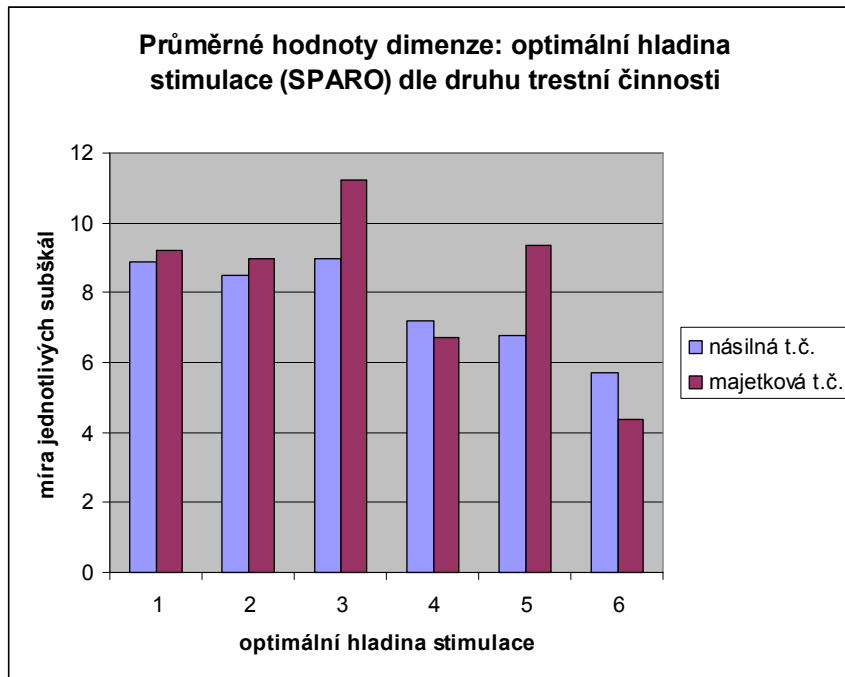
Legenda: 1 – KO – kognitivní variabilnost, 2 – EM – emocionální variabilnost, 3 – RE – regulativní variabilnost, 4 – adjustační variabilnost, 5 – PV – obecná psychická (vnitřní) vzrušivost, 6 – MH – motorická (vnější) hybnost.

Graf č. 7: Průměrné hodnoty dimenze normality (SPARO) dle druhu trestné činnosti.

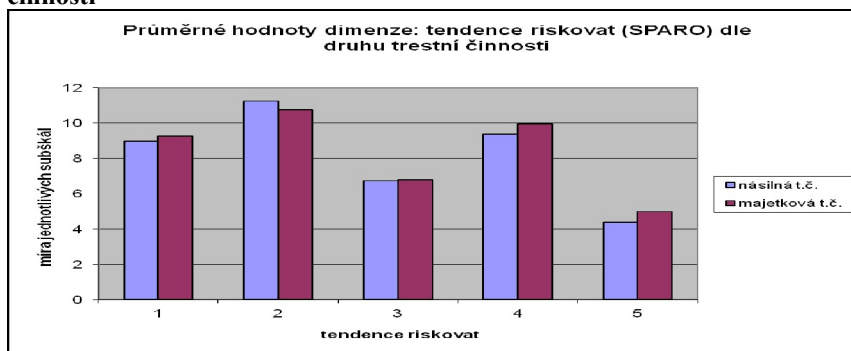
Legenda: 1 – vztahovačnost, podezřivost, 2 – psychická labilita versus stabilita, 3 – úroveň anomálie, 4 – extremita výpovědí

Graf č. 8: Průměrné hodnoty dimenze: optimální hladina stimulace (SPARO) dle druhu trestné činnosti.

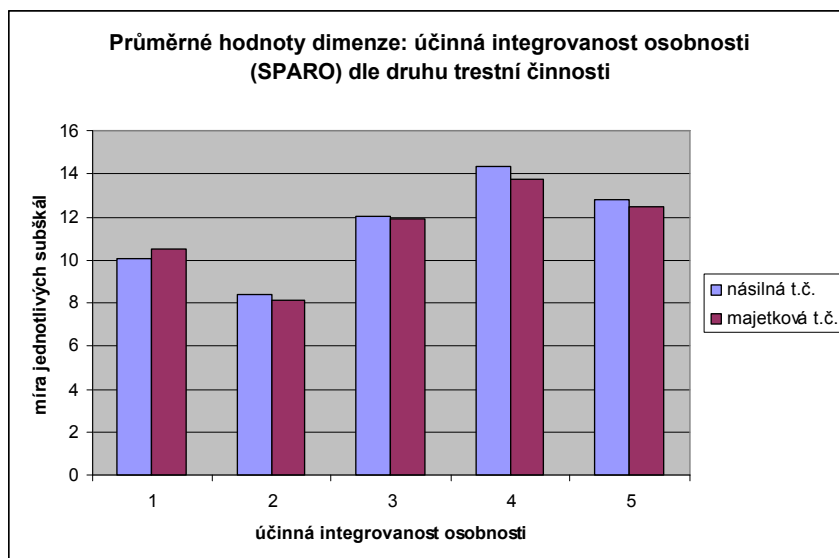
Legenda: 1 – smyslová impresie, 2 – intenzita vnitřního prožívání, 3 – pohybový neklid, 4 – dynamičnost interakcí s prostředím, 5 – sociální disinhibovanost, 6 – obecná stimulační hladina

Graf č.: 9: Průměrné hodnoty dimenze: tendence riskovat (SPARO) dle druhu trestné činnosti

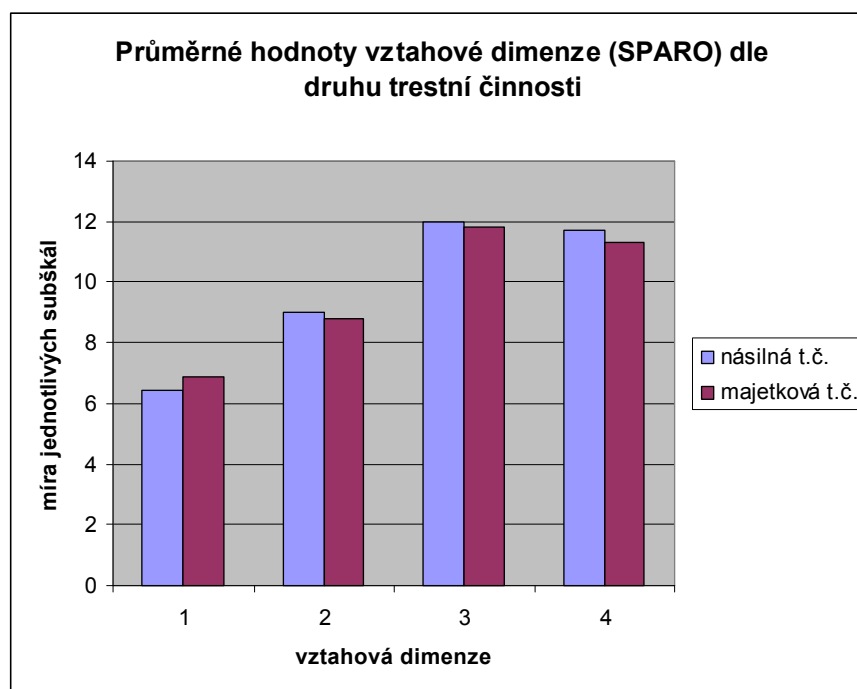
Legenda: 1 – AS – úroveň aspirací, 2 – AC – hladina anticipace, 3 – TN – tendence spoléhat na náhodu, 4 – SE – sociální exhibitovanost, 5 – OR – obecný trend riskovat

Graf č. 10: Průměrné hodnoty dimenze: účinná integrovanost osobnosti (SPARO) dle druhu trestné činnosti

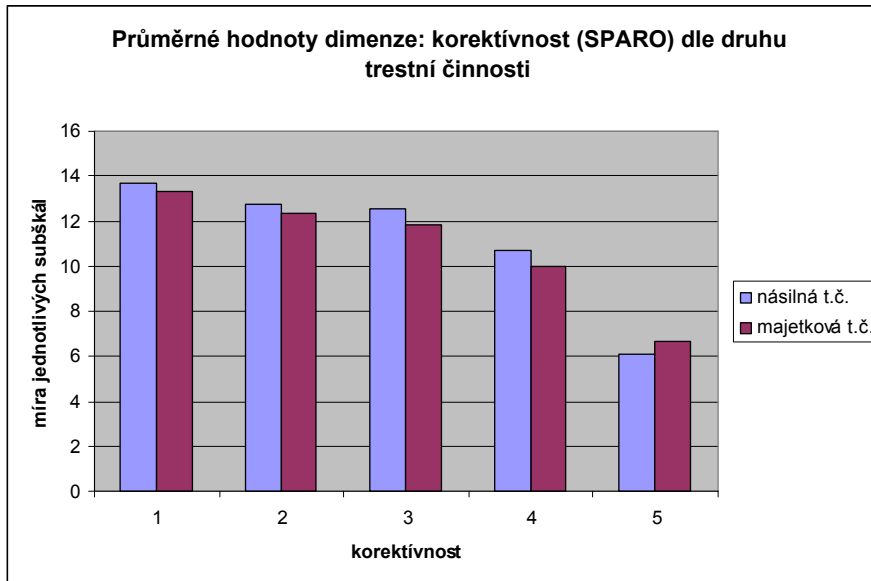
Legenda: 1 – UZ – úzkostnost, 2 – EC – emotivita, 3 – UR – účinná kapacita rozumu, 4 – RR – resilience vůči rušení, 5 – OI – obecná úroveň integrovanosti

Graf č. 11: Průměrné hodnoty vztahové dimenze (SPARO) dle druhu trestné činnosti

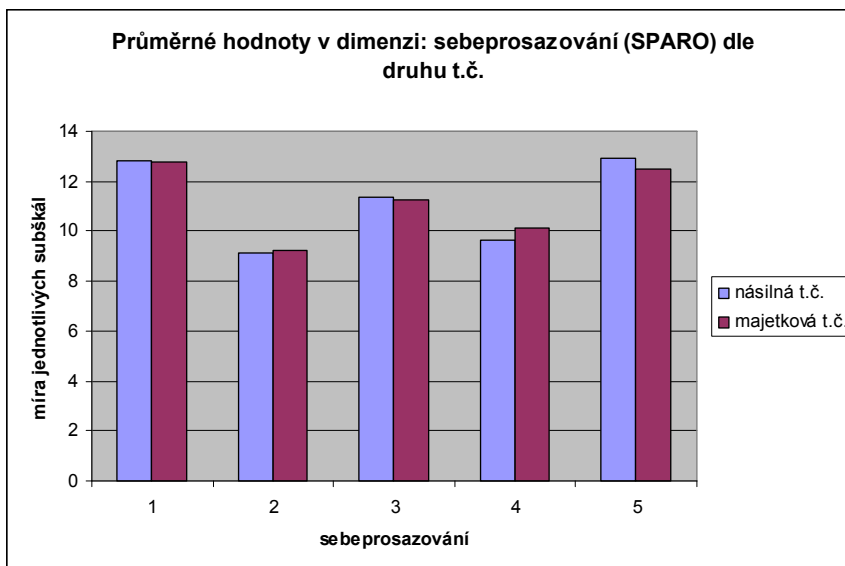
Legenda: 1 – KT – uzavřenost versus kontaktivnost, 2 – BE – hladina benevolence a tolerance, 3 – KN – konformita, 4 – NE – tendence k nezávislosti

Graf č. 12: Průměrné hodnoty dimenze: korektivnost (SPARO) dle druhu trestné činnosti

Legenda: 1 – RF – rigidita versus flexibilita, 2 – LO – lehkomyšlnost versus odpovědnost, 3 – NU – nevázanost versus usedlost, 4 – FC – frustrovanost versus cílesměrnost, 5 – KI – korigovanost versus impulsivnost

Graf č. 13: Průměrné hodnoty v dimenzi: sebezprosazování (SPARO) dle druhu trestné činnosti

Legenda: 1 – US – potlačená versus vysoká sebejistota, 2 – TO – trdnomyšlnost versus sebedůvěra, 3 – PR – prožitkový versus činnostní přístup, 4 – NS – nenápadnost versus sebezprosazování, 5 – FM – femininní versus maskulinní interakce

Na druhou výzkumnou otázku lze tedy odpovědět, že z pohledu druhu páchané trestné činnosti se odsouzení v psychologických proměnných liší jen z pohledu emoční neadekvátnosti a to ve prospěch pachatelů majetkových deliktů. Z pohledu osobnostních proměnných není u odsouzených z pozice druhu trestné činnosti registrován žádný signifikantně významný rozdíl.

4.3. Zodpovězení třetí výzkumné otázky

VO3: K jakým osobnostním proměnným se váže iracionalita Ellisova typu u odsouzených?

Osobnostní pozadí iracionality Ellisovho typu u lidí páchajících kriminální činnost lze vyjádřit pomocí vztahů mezi těmito proměnnými. Pro tyto účely, za podmínek normality a lineárního vztahu proměnných, byl použit Pearsonův korelační koeficient. Na třetí výzkumnou otázku lze odpovědět, že u námi zkoumaného souboru odsouzených lidí za trestné činy se míra iracionálních kognicí, která je u nich vyšší (viz první výzkumná otázka) než v běžné populaci, signifikantně vázala na osobnostní proměnné (viz tab. č. 1) jako je úzkostné prožívání v zátěži; spontánní, bezprostřední (B2) nebo spontánní, „bohémské“, nevázané (B1) chování v zátěži; dále na spontánně, iregulovaně impulsivní typ chování (B4) v zátěži a schizotypní styl osobnosti. Vztah iracionality Ellisova typu se prokázal u odsouzených i v souvislosti s prožívajícím obezřetným (C2) nebo prožívajícím depresivním (C4) chováním v zátěžové situaci. Vztahy iracionality Ellisovho typu s ostatními osobnostními proměnnými měřenými dotazníkem SPARO a PSSI se u zkoumaného souboru neprokázali jako signifikantně významné.

Na třetí výzkumnou otázku lze tedy odpovědět tím, že iracionalita Ellisovho typu se u odsouzených významně váže na některé osobnostní proměnné.

Tabulka č. 1: Pearsonův korelační koeficient iracionality s osobnostními proměnnými

Osobnostní proměnné	HS IPA	perfekcionismus	HS IBI
Schizotypní styl osobnosti (PSSI)	,328 P=0,000	,207 P=0,003	,236 P=0,001
SPARO-úzkostnost	,499 P=0,000	,324 P=0,000	,291 P=0,000
A1-B4	-,298 P=0,000	-	-,265 P=0,000
A3-B2	-,448 P=0,000	-,235 P=0,001	-,224 P=0,001

A4-B1	-,422 P=0,000	-,328 P=0,000	-,143 P=0,040
C2-D3	,178 P=0,010	-	,146 P=0,036
C4-D1	-	-	,186 P=0,007

Legenda: HS IPA – hrubé skóre dotazníku IPA; HS IBI – hrubé skóre dotazníku IBI; A1-B4 – v záporné hodnotě převládající iregulovaně impulsivní typ chování v zátěži; A3-B2 – v záporné hodnotě převládající spontánní, bezprostřední chování v zátěži; A4-B1 – v záporné hodnotě spontánní, „bohémské“, nevázané chování v zátěži; C2-D3 - kladné hodnotě prožívající obezřetné chování v zátěži; C4-D1 – v kladné hodnotě prožívající depresivní chování v zátěžové situaci.

5. Diskuze

Odsouzení v této studii vykazovali vyšší míru iracionálních kognicí než běžná populace, přičemž některé subškály iracionality vykazovali signifikantně významné rozdíly. Lze uvést hrubé skóre dotazníku IPA a jeho subškálu perfekcionismu. Tedy odsouzení pachatelé trestných činů, jejichž chování se vymyká od běžné společensky a právně uznávané normy, zároveň vykazují jinou míru a kvalitu kognitivních obsahů ve smyslu iracionálních přesvědčení. Z pohledu perfekcionismu se jedná o „sklon podávat bezchybný, dokonalý výkon, posuzovat se nadměrně přísně“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 405). Míra zkoumané iracionality dokonce značně převyšuje i míru iracionálních přesvědčení u dříve zkoumaného souboru psychiatrických pacientů (Ivanovičová, 2006). Toto zjištění přiznává specifickou pozici penitenciálním klientům a klade důraz na práci s jejich kognicemi, přesvědčeními a postoji, pokud chceme kvalitně a efektivně dostát účelu výkonu trestu. Na tuto skutečnost reflektují i některé programy pro odsouzené, například program „Zastav se, zamysli se, změň se“, které používají prvky kognitivně behaviorální terapie a mají za cíl změnu postojů odsouzených k jejich trestné činnosti. Bohužel zatím v našich podmínkách neexistuje seriózní studie o případné efektivnosti tohoto, případně dalších podobně konstruovaných programů pro odsouzené, čímž se dostáváme do výrazného skluzu oproti zahraničním výzkumným a aplikačním snahám v penitenciární oblasti. Celkově lze ale uvést, že v péči o odsouzené v České republice, aktivity nebo specifikované programy zaměřené právě na tuto kognitivní složku jsou spíš okrajové než preferované. Z toho důvodu, tato práce přináší podnět k vývoji a

praktickému začlenění těchto aktivit do běžného vězeňského prostředí s apelem o zvětšení rozsahu právě zaměřením se na kognitivní proměnné a práci s nimi u odsouzených. Nakonec informace o struktuře iracionálních přesvědčení u konkrétního jedince lze využít při individuální terapii třeba jako podnět k práci s kognitivními schémata nebo dalšími psychoterapeutickými technikami. Samozřejmě jen v případě, že věznice zajišťuje prostor a podmínky pro práci s odsouzenými v tak intenzivním rozměru.

Naše výsledky tedy nekorespondují s dosud zatím, podle našich informací, jedinou studií (Ray a kol., 1982; in Lamontagne, 2000), která by reflektovala podobné směřování a poukazuje na to, že nebyly zjištěny významné rozdíly v míře iracionality u zlodějů, tedy pachatelů jen majetkové trestné činnosti, ve srovnání s běžnou populací. Na druhou stranu nebyly srovnávané výsledky s pachateli za jinou trestnou činnost.

Perfekcionismus je podle Alberta Ellise vázán k úsilí po dosažení respektu, po oceňování od jiných lidí. Úspěch je pak nerealisticky a neoprávněně postaven na vysokou příčku a „pokud ho člověk nedosáhne, je to katastrofa“. Subškálu perfekcionismu v dotazníku IPA sytí položky jako:

„Nestojí za mnoho ten, kdo nevěnuje náležitou pozornost našim problémům a těžkostem.“

„Člověk by měl být v každé situaci perfektní.“

„Je žádoucí, aby každý oceňoval všechny mé klady.“

„Většina lidí – kdyby mohla – by se chtěla úplně předělat.“

„Člověk k vlastní spokojenosti bezpodmínečně potřebuje pocit, že to, co udělal, se už lépe udělat nedá.“

„Náš životní partner by nám měl splnit všechny naše přání a touhy.“

„Každý člověk by měl všechno dělat dokonale.“

„Rodiče nic neospravedlňuje, když ze svých dětí nevychovejí co nejdokonalejší lidi.“

Námi zkoumaní odsouzení vykazovali vyšší míru perfekcionismu než běžná populace. Perfekcionismus sám o sobě je atributem neurotického spektra

duševních nemocí a tento „neurotický“ základ podporuje i vyšší míra úzkostnosti u odsouzených (viz níže).

Pravdou je, že jsme nezkoumali míru iracionality u odsouzených ve srovnání s běžnou populací i v souvislosti s druhou použitou metodikou pro zachycení míry iracionality, jelikož normy pro tuto metodiku v našich podmínkách zatím nejsou k dispozici, což by mohlo být podnětem k dalšímu zkoumání.

Vedlejším produktem této výzkumné studie bylo zaměření se na odlišnosti osobnostních proměnných u odsouzených ve srovnání s normou, kterou uvádějí autoři použitých osobnostních dotazníků. Výsledky potvrzují, že odsouzení jsou specifickou skupinou, která stojí za to, aby byla výzkumně sledována. Některé osobnostní parametry, jsou u nich zvýšené ve srovnání s normou a některé rozdíly jsou dokonce signifikantně významné, konkrétně schizotypní styl osobnosti nebo úzkostnost v prožívané zátěži. Tyto dvě osobnostní proměnné zároveň vykazují signifikantně významný vztah zkoumaných iracionálních přesvědčení s měřenými osobnostními proměnnými.

Z pohledu (ne)existence specifické osobnostní struktury pachatelů podle druhu jejich trestné činnosti podporují naše zjištění tvrzení Netíka a Netíkové (1994) o neexistenci těchto specifík. Co se týče osobnostních proměnných, které jsme zjišťovali dvěma osobnostními dotazníky, se neprokázaly žádné signifikantně významné rozdíly mezi pachateli majetkové a násilné trestné činnosti. Toto zjištění lze jednak vysvětlit velkou různorodostí realizace samotného kriminálního deliktu, ale také velkou variabilitou samotných motivů a pohnutek, které vedou člověka k delikventní situaci. Na jedné straně může stát chladnokrevný jedinec s antisociální poruchou osobnosti, který si libuje v cizí bolesti na druhé straně jinak nenápadný člověk, který se dostal do situace ohrožení vlastního života, případně života někoho blízkého. Z pohledu majetkové trestné činnosti může jít od krádeže kovu a jeho následné zpeněžení jako formy „práce a obživy“ a běžné aktivity v daném společenství až například po mnohamilionové daňové úniky, které si vyžadují úplně jiné osobnostní pozadí. Druhý argument, který stojí za zmínku a může vysvětlovat neprokázání signifikantních vztahů mezi pachateli

násilné a majetkové trestné činnosti může být ten, že kritériem pro určení skupiny násilná nebo majetková trestná činnost byl v našem případě aktuální trestný čin, za který byl člověk odsouzený. Je možné, že člověk aktuálně odsouzený za majetkový trestný čin má ve své minulosti i násilnou trestnou činnost a naopak. Taky nepočítáme s variantou neodhalených a neprokázaných trestných činů, kterou mohou mít odsouzení za sebou.

Jako dalším možným vysvětlením může být rozdílné pojmání násilného trestného činu v právní terminologii, která definuje trestní zákoník a psychologickým pozadím násilného chování. Například Volavka (2002; in Žukov a kol., 2007) rozlišuje agresivní chování na (a) predatorní (například profesionální vrahové), (b) ideologické (etnické vraždění), (c) agrese pod vlivem psychotropních látek (alkoholu, drog), jeho podtypem je impulsivní agrese (bez plánování, bez hmotného zisku, afektivně motivované, bez předchozí přípravy, zcela neplánované, bez adekvátního kognitivního dopadu na jednotlivce či společnost, kde jde často o zcela bezúhonné a vzdělané jedince) a (d) agrese pod vlivem halucinací, bludů a jiných psychotických příznaků. V našem výzkumu jsme tyto psychologické parametry trestného činu nezohledňovali.

Za zmínku stojí pouze emoční neadekvátnost, jako subškála iracionality, která jako jediná proměnná z ranku „iracionality“ signifikantně odlišovala odsouzené podle druhu trestné činnosti. Je sycena položkami jako:

„Člověk nezůstane dlouho nahněvaný nebo rozladěný, když se sám v takovém stavu neudrží.“

„Nic není zlé samo o sobě – jenom když si to člověk sám tak vyloží.“

„Když člověk chce, může být šťasten téměř za všech okolností.“

„Člověka neznepokojí samotné věci, nýbrž to, jak je posuzuje.“

„Nikdy neexistuje žádný důvod, aby se člověk dlouho trápil“

„Člověk si tvoří peklo sám ve svém nitru.“

„Lidé, kteří jsou nešťastní, si to obvykle zavínili sami.“

Tedy odsouzení za majetkové trestné činy vykazují signifikantně vyšší míru emoční neadekvátnosti než pachatelé násilné trestné činnosti. V tomto smyslu by se dalo uvažovat o spojení emoční neadekvátnosti s nereálným sebeobrazem,

který by mohl vést člověka k neadekvátnímu prožívání a reagování na situace vzhledem k jeho kontextu, které pramení z neadekvátního vyhodnocování jednotlivých signálů zvenku. Z vlastní penitenciární praxe lze potvrdit, že odsouzení často vykazují zkreslený sebeobraz, ale také značné tendence k obranným mechanismům, alespoň pokud jde o vysvětlování průběhu konkrétní deliktivní události. Zajímavostí je větší míra emoční neadekvátnosti právě u odsouzených za majetkové delikty, což může být podnětem pro další zkoumání v této oblasti.

Iracionální kognice Ellisova typu se u penitenciálních klientů vázaly na několik osobnostních proměnných. Tedy, iracionální kognice souvisí v naší studii mimo jiné, s úzkostností. V kontextu dotazníku SPARO je pojímána jako (Mikšík, 2001, s. 45) „tendence prožívat úzkost určité míry a kvality, pojímána ve specifickém vztahu k anticipačnímu prožívání zátěže, tj. jako jedna ze specifických kvalit mobilizace psychiky. V tomto smyslu jde o postihování aktualizace prožitků úzkosti v situačních kontextech, v jejich dvou rozdílných „signalizačních“ funkcích:

- (1) jednak jako ukazatele intenzity rozvoje difúzního stavu rozvoje očekávání a s ním spojené mobilizace a organizace obranných či adjustačních procesů v psychice a organismu (v souladu s anticipovaným vývojem nejednoznačné situace),
- (2) jednak jako symptomu dezintegrace psychiky, destrukce těchto obranných a adjustačních procesů, narušení psychické rovnováhy obsahem a intenzitou působících podnětů – v závislosti na vykazované intenzitě“.

Autoři dotazníku upozorňují na její interakční posuzování. Pod optimální úrovní jde o narušení vhledu, postihování implicitně ohrožujících situací se sníženou anticipační mobilizací psychiky, nad ní dochází k dezintegraci autoregulačních mechanismů nepřiměřenou intenzitou tohoto prožitku. Iracionalita Ellisovho typu je u odsouzených vázaná tedy na úzkostnost a její výše popsané jednak mobilizační a jednak desintegrační funkce. Z pohledu námi zkoumaných odsouzených může jít také o symptom jejich adaptace na nové podmínky zdejší věznice, případně celkově na podmínky výkonu trestu u poprvé uvězněných. Z penitenciární praxe lze u některých odsouzených v průběhu času potvrdit pokles míry této osobnostní proměnné. Paralelu lze vidět i v historickém pozadí

vytváření konceptu iracionálních přesvědčení, které její autor Albert Ellis zkoumal na pacientech tehdy právě spadajících do neurotického spektra. Tento poznatek by se dal prakticky využít ve vězeňském prostředí, minimálně na nástupním oddělení k práci s odsouzenými na zmírnění symptomů úzkosti například edukací, relaxační terapií nebo dalšími technikami, které nám psychologická intervence a psychoterapie nabízejí.

Iracionalita se dále statisticky významně váže na vzrušivé, spontánní typy osobnosti jako i na prožívající a utlumené typy, měřené dotazníkem SPARO.

Pro vzrušivý, spontánní typ je „příznačná vnitřní psychická vzrušivost. Základem je spojení vysoké emocionální nabuditelnosti s iregulovaností, spontánní situační reagencí“ (Mikšík, 2001, s. 16). Tento vzrušivý typ se podle autora dotazníku, dále rozděluje na čtyři typy. Pro naše účely jsou důležité tři z nich, které nejvíc souvisely s námi zkoumaným typem iracionálních kognicí. B1 je označen typ osobnosti, který v zátěži ve vazbě na kognitivní variabilnost (zálibu ve změně, zvědavosti) se prosazuje typ hybný, „bohémský“, nevázaný, exhibovaný a vysoce kontaktní, který se pro spontaneitu ve všech komponentách vyžívá v dynamických podmínkách a tam, kde nejsou, je sám stimuluje.

Ve spojení s nízkou kognitivní dynamičností (s neschopností postihovat a zpracovávat dynamičtější komplexy proměnných) lze hovořit o bezprostředním, submisivně jednajícím, resp. bezprostředně se situačním podnětům a tlakům přizpůsobujícím typu, který je označován jako B2. Tento typ osobnosti také souvisí u odsouzených s iracionalitou.

Vysoká emocionální nabuditelnost a kombinace s iregulovaností, spontánní situační reagencí, adjustační rigiditou a nižším kognitivním dynamismem ústí do B4 iregulovaně impulsivního typu osobnosti, který se pro nízkou dovednost postihovat a adekvátně zpracovávat působící proměnné dynamičtější povahy při silném emocionálním prožívání a tíhnutí k bezprostřednímu uvolňování napětí projevuje tendenci k volbě zkratkovitých schémat úniku ze situačních tlaků a nepřehledných situací, jak uvádí autor dotazníku. Tento typ se také významně váže na námi zkoumanou iracionalitu u odsouzených.

Pro prožívající, resp. utlumený typ je příznačná snížená motorická hybnost, odezva. Nejcharakterističtější je spojení vysoké emocionální citlivosti s anticipační regulací chování či vůbec zbrzděnou akční odezvou. Obezřetný, resp. opatrnický, typ osobnosti (C2) je charakteristický tendencí k situačnímu a podnětovému klidu s menším vhladem do dynamických momentů a kontextů a promítá se do ústřední tendence „nenarazit“, vyhnout se konfliktnímu, stresogennímu či jinému vyhocení vztahů s okolím.

Depresivní typ je podle Mikšíka (2001) spíše vázán na tendenci ke stálejšímu životnímu prostředí při nižší schopnosti postihovat všechny situační proměnné a adekvátně je zpracovávat, což více otevírá pole pro tendenci k depresivním prožitkům a přístupům, což může vyústit i v emocionálně blokové cesty kognice.

Iracionální přesvědčení Ellisova typu se v souvislosti s dotazníkem osobnostních stylů PSSI signifikantně vázal na schizotypní styl osobnosti. Ve své běžné míře je označován jako intuitivní styl osobnosti, ve své vyhocené, patologické rovině jako schizotypní. Jde o „zvláštní senzitivitu pro vytušení jevů a možností jednání, ke kterým nelze dospět logickým myšlením ani na základě intuitivní zkušenosti. Mnoho zkušeností, předmětů a osob nabývá emocionálního významu, daleko přesahujícího jejich racionálně zdůvodnitelný obsah. Jedinci s patologickým vystupňováním tohoto stylu často věří neobvyklým jevům, jako je například jasnovidecství, telepatie nebo „šestý smysl“ Tito jedinci působí svým chováním a vnějším zjevem často zvláštně nebo excentricky. V sociálních situacích jsou krajně úzkostliví.“ (Kuhl, Kazén, 2002, s. 16) Zajímavým je zjištění, že psychiatricky hospitalizovaní pacienti a vysokoškolští studenti (Ivanovičová, 2004) vykazovali propojenost iracionálních přesvědčení s úplně jinými osobnostními styly, což potvrzuje specifikum penitenciární populace.

Na základě naznačených signifikantních vztahů iracionálních přesvědčení a osobnostních proměnných samozřejmě nelze vyvozovat příčinné závěry, i když z pohledu teorie KBT lze uvažovat o zpětnovazebním vztahu těchto proměnných. Teorie systémů zase nabízí povzbuzení k práci aspoň s jedním prvkem, kterého změna může způsobit změnu v jiných prvcích nebo dokonce v celém systému.

Předkládána studie má samozřejmě své limity, které zohledňují i zobecnění těchto výsledků. Na tomto místě lze uvést (a) malý zkoumaný vzorek odsouzených ze dvou věznic jako i nenáhodný výzkumný výběr.

Do zkoumaného vzorku nebyli také zahrnutí (b) negramotní odsouzení, ti, co neměli validní výsledky v osobnostním dotazníku i přesto, že v těchto případech jde o docela zajímavou část vězeňské populace. Vyplňování testů se taky neúčastnili odsouzení, kteří se neuměli soustředit na dotazníkovou baterii, měli lhostejný přístup k vyplňování nebo měli tendenci výsledky zkreslovat. Výzkumný vzorek neobsáhl ani cizince z různých koutů světa, kteří jsou také součástí této populace. Z toho pohledu lze výsledky studie zobecnit jen na jistou „lepší“ výseč vězeňské populace.

Z pohledu zkoumání odsouzených lze polemizovat i nad (c) statusem odsouzený, protože jistá část odsouzených právě o této skutečnosti diskutuje, případně prezentuje svou nevinu v konkrétních deliktálních událostech. V případě nespravedlivého odsouzení by tito jedinci nespádali do populace odsouzených, tím by se údaje značně zkreslovaly a výrazně by narušovaly ekologickou validitu výzkumu. V tomto případě jsme se drželi objektivního, tedy tvrdými daty z rozsudku, a předpokládali jsme, že rozhodnutí soudu je spravedlivé.

Z výzkumného hlediska by do budoucna mohl výzkum v penitenciární oblasti mapovat osobnostní pozadí odsouzených za konkrétní trestné činy, což je důležité k profilování pachatelů a třeba další cesty, jak případně potvrdit nebo vyvrátit hypotézu o neexistenci specifického osobnostního profilu u jednotlivých druhů trestné činnosti. Dalším podnětem by mohlo být i zkoumání jednak iracionality a jednak penitenciálních klientů spíše za použití kvalitativní metodologie. Tím by se mohly víc odbourat jejich obranné mechanismy a tento typ výzkumu by mohl nabídnout doplnění komplexnějšího obrazu o specifičnosti iracionálních kognicí u odsouzených a to třeba i těch méně gramotných.

Pro praxi a prevenci kriminálního chování tato výzkumná sonda nabízí výzvu zohledňovat specifika myšlení kriminální populace a na ně přímo navázat programy pracující právě i s touto kognitivní složkou osobnosti, která má u penitenciálních klientů podstatné zastoupení. Případně v souladu se zjištěními

lze v konkrétní situaci zmapovat, jestli u dotyčného odsouzeného nebude účelnější stavět psychoterapeutické cíle na práci s naznačenými iracionálními přesvědčeními, postojem k sobě, k trestné činnosti, na relaxační, KBT terapii nebo na dalších přínosných psychoterapeutických prvcích. Samozřejmě jen v případě, že to konkrétní podmínky věznice umožňují.

6. Závěr

Záměrem této studie bylo prozkoumání iracionálních kognicí Ellisova typu na pozadí osobnostních proměnných u vězeňské populace a tím usilovat o navázání na někdejší seriózní výzkumné snahy bývalého Výzkumného ústavu penologického, jehož zrušením poznání v oblasti vězeňství v české kotlině stagnuje a z pozice západních členských států Evropské unie vrhá na nás v tomto směru nepříznivé světlo.

Výsledky této studie poukazují na zjištění o signifikantně vysoké míře iracionálních přesvědčení a značných rozdílech v osobnostních proměnných u osob odsouzených za trestné činy ve srovnání s běžnou populací. Z toho vyplývá, že vězeňská populace není nápadná jenom svým chováním, ale i stylem myšlení, postojem k životu, k světu kolem, k druhým lidem i k sobě, ale i jednotlivými složkami osobnosti. Na toto zjištění by bylo vhodné navázat v praktické práci s odsouzenými a zaměřit se na změnu právě v těchto naznačených oblastech.

Z dalších zjištění tato studie nabízí potvrzení, že podle druhu trestné činnosti se odsouzení mezi sebou statisticky výrazně neliší, pokud bereme v potaz jejich osobnost a osobnostní proměnné. Z pohledu iracionálních kognicí byl zachycen signifikantní rozdíl jen v emoční neadekvátnosti a to ve prospěch pachatelů majetkových deliktů.

K závěrům patří i zjištění, že iracionalita Ellisova typu je u odsouzených specificky vázána na osobnostní proměnné projevující se chováním v zátěži jako je úzkostné prožívání, spontánní, bezprostřední nebo spontánní, „bohémské“, nevázané chování, dále spontánně, iregulovaně impulsivní typ chování, nebo prožívající obezřetné ale také depresivní chování v zátěžové situaci. Z pohledu

osobnostních stylů se iracionální kognice u odsouzených vážou na schizotypní styl osobnosti.

Výsledky této studie lze brát jako inspiraci pro konkrétní práci s odsouzenými, ale také jako podnět pro rozvíjení programů a projektů, které budou zohledňovat tato zjištění a směřovat nebo podporovat změnu jednak osobnostního nastavení, postojů a přesvědčení u odsouzených a tak směřovat k nižší recidivě, prázdnějším věznicím, spokojenější a bezpečnější společnosti. Také jde o inspiraci pro další výzkumníky, aby nadále pokračovali ve zkoumání penitenciární populace, protože je to nejslabší článek společnosti a síla společnosti se určuje právě silou toho nejslabšího v ní. Je jasné, že bez podmínek k této práci – výzkumné a praktické – lze jen těžko dosáhnout efektivity v tomto tabuizovaném a přehlíženém sektoru české společnosti a dohnat zpoždění ve srovnání s vyspělými členskými státy EU. Proto by si penitenciární oblast zasloužila větší zájem i legislativně tvorných orgánů a politické veřejnosti směrem k obnově činnosti výzkumného ústavu v penitenciární oblasti a vzájemné propojenosti univerzitní a výzkumné sféry, propojení výsledků jejich činnosti s praktickou aplikací těchto zjištění v přímé práci s kriminální populací, což se neobejde ani bez vytvoření kvalitních podmínek pro účelné a efektivní zacházení s odsouzenými osobami.

Literatura

Ahola, A. S., Christianson, S. Å., Hellström, Å. (2009). Justice Leeds a blindfold: Effects of gender and attractiveness on prison sentences and attributions of personal characteristics in a judicial process. *Psychiatry, psychology and law*, 16, 90-100.

Amutio, A., Smith, J., C. (2008). Stress and irrational beliefs in college students. *Ansiedad y Estrés*. 14, 2-3, 211-220.

Aromäki, A. S., Lindman, R. E. (2001). Alcohol expectancies in convicted rapists and child molesters. *Criminal behavior and mental health*, 11, 94-101.

Barker-Collo, S., Moskowitz, A. K. (2005). Profiles of DES performance in inmates and student samples. *Journal of trauma & dissociation*, 6, 1, 113-124.

Barrett, B., Byford, S., Seivewright, H., Cooper, S., Duggan, C., Tyrer, P. (2009). The assessment of dangerous and severe personality disorder: service use, cost, and consequences. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 20, 1, 120-131.

Beech, A. R., Hamilton-Giachritsis, C. E. (2005). Relationship between therapeutic climate and treatment outcome in group-based sexual offender treatment programs. *Sexual abuse: A journal of research and treatment*, 17, 2, 127-140.

Bernard, M. (1993). The child and adolescent scale of irrationality (CASI), Unpublished paper. University of Melbourne, Melbourne, Victoria, Australia.

Bernard, M. E., DiGiuseppe, R. (2000). Advances in the theory and practice of rational-emotive behavioral consultation. *Journal of educational and psychological consultation*. 11, 3/4, 333-356.

Black, D. W., Blum, N., Eichinger, L., McCormick, B., Allen, J., Sieleni, B. (2008). STEPPS: Systems training for emotional predictability and problem solving in women offenders with borderline personality disorder in prison – A pilot study. *The international journal of neuropsychiatric medicine*, 13, 10, 881-886.

Blitz, C. L., Wolff, N., Pan, K. Y., Pogorzelski, W. (2005). Gender-specific behavioral health and community release patterns among New Jersey prison inmates: Implications for treatment and community reentry. *American journal of public health*, 95, 10, 1741-1746.

Bora, C., Bernard, M. E., Trip, S., Descesei-Radu, A., Chereji, S. (2009). The teacher irrational beliefs scale – preliminary norms for Romanian population. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 9, 2, 211-220.

Borritz, M., Rugulies, R., Bjorner, J. B., Villadsen, E., Mikkelsen, O. A., Kristensen, T. S. (2006). Burnout among employees in human service work: design and baseline findings of the PUMA study. *Scandinavian journal of public health*, 34, 49-58.

Boscan, D. C., Penn, N. E., Velasquez, R. J., Savino, A. V., Maness, P., Guzman, M., Reimann, J. (2002). MMPI-2 performance of Mexican male university students and prison inmates. *Journal of clinical psychology*, 58, 4, 465-470.

Bowers, L., Carr-Walker, P., Paton, J., Nijman, H., Callaghan, P., Allan, T., Alexander, J. (2005). Changes in attitudes to personality disorder on a DSPD unit. *Criminal behaviour and mental health*, 15, 3, 171-183.

Boys, A., Farrell, M., Bebbington, P., Brugha, T., Coid, J., Jenkins, R., Lewis, G., Marsden, J., Meltzer, H., Singleton, N., Taylor, C. (2002). Drug use and initiation in prison: results from a national prison survey in England and Wales. *Addiction*, 97, 1551-1560.

Brinded, P. M. J., Simpson, A. I. F., Laidlaw, T. M., Fariley, N., Malcolm, F. (2001). Prevalence of psychiatric disorders in new Zealand prisons: a national study. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 35, 166-173.

Bulten, E., Nijman, H., van der Staak, C. (2009). Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample. *Legal and criminological psychology*, 14, 35-49.

Butler, T., Andrews, G., Allnutt, S., Sakashita, Ch., Smith, N. E., Basson, J. (2006). Mental disorders in Australian prisoners: a comparison with a community sample. *Australian & New Zealand journal of psychiatry*, 40, 272-276.

Campbell, K. Denov, M. (2004). The burden of innocence: Coping with a wrongful imprisonment. *Revue canadienne de criminologie et de justice pénale*, 139-163.

Campbell, B. (1988). The psychology of homosexuality. In A. Ellis, M. E. Bernard (Eds.). *Clinical application of rational-emotive therapy*, New York: Plenum, 153-180.

Carr-Walker, P., Bowers, L., Callaghan, P., Nijman, H., Paton, J. (2004). Attitudes towards personality disorders: Comparison between prison officers and psychiatric nurses. *Legal and criminological psychology*, 9, 265-277.

Coid, J. W. (2002). Personality disorders in prisoners and their motivation for dangerous and disruptive behaviour. *Criminal behaviour and mental health*, 12, 209-226.

Coid, J., Petrukevitch, A., Bebbington, P., Jenkins, R., Brugha, T., Lewis, G., Farrell, M., Singleton, N. (2003). Psychiatric morbidity in prisoners and solitary cellular confinement, II: special (,strip‘) cells. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 14, 2, 320-340.

Coolidge, F. L., Segal, D. L., Klebe, K. J., Cahill, B. S., Whitcomb, J. M. (2009). Psychometric properties of the Coolidge Correctional Inventory in a sample of 3.962 prison inmates. *Behavioral sciences and the law*, 27, 713-726.

Copur, M., Turkcan, A., Erdogmus, M. (2005). Substance use, conduct disorder and crime: Assessment in a juvenile detention house in Istanbul, Turkey. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 59, 151-154.

Cramer, D. (2001). Effect of the destructive disagreement Belief on satisfaction with one's closest friend. *The journal of psychology*. 139, 1, 57-66.

Cropsey, K. L., Villalobos, G. C., Clair, Ch. S. St. (2005). Pharmacotherapy treatment in substance dependent correctional populations: A review. *Substance use & misuse*, 40, 1983-1999.

Daniel, A., E., Fleming, J. (2005). Serious suicide attempts in a state correctional system and strategies to prevent suicide. *The journal of psychiatry & law*, 33, 227-247.

Darjee, R. (2003). The reports of the Millan and MacLean committees: new proposals for mental health legislation and for high-riks offenders in Scotland. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 14, 7-25.

David, A., Ghinea, C., Macavei, B., Kallay, E. (2005). A search for „hot“ cognitions in a clinical and a non-clinical context: appraisal, attributions, core relations Themis, irrational beliefs, and their relations to emotion. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 5, 1, 1-42.

David, D., Montgomery, G. H., Macavei, B., Bovbjerg, D. (2005). An empirici investigation of Albert Ellis' binary model of distress. *Journal of clinical psychology*. 61, 4, 4999-516.

Day, L., Maltby, J. (2003). Belief in good luck and psychological well-being: The mediating role of optimism and irrational beliefs. *Journal of psychology*. 137, 1, 99-115.

Dear, G. E. (2000). Functional and dysfunctional impulziviti, depression, and suicidal ideation in a prison population. *The journal of psychology*, 134, 1, 77-80.

Delfabbro, P., H., Winefield, A., H. (2000). Predictors of irrational thinking in regular slot machine gamblers. *The journal of psychology*. 134, 2, 117-128.

Davies, M. F. (2006). Irrational beliefs and unconditional self-acceptance. 1. Correlational evidence linking two key feature of REBT. *Journal of Rational-Emotive and cognitive-behavior therapy*, 24, 2, 113-124.

Dickens G., Sugarman, P., Edgar, S., Hofberg, K., Tewari, S., Ahmad, F. (2009). Recidivism and dangeousness in arsonists. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 20, 5, 621-639.

DiGiuseppe, R. (1996). The nature of irrational and rational beliefs: progress in rational emotive behavior theory. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*. 4, 5-28.

DiGiuseppe, R., Leaf, R., Exner, T., Robin, M.(1988). The development of a measure of irrational/rational thinking. Paper presented at the World Congress of Behavior Therapy. Edinburg, Scotland.

Edens, J. F., Poythress, N. G., Lilienfeld, S. O., Patrick, Ch. J. (2008). A prospective comparison of two measure of psychopathy in the prediction of institutional misconduct. *Behavioral sciences and the law*, 26, 529-541.

Einarsson, E., Sigurdsson, J. F., Gudjonsson, G. H., Newton, A. K., Bragason, O. O. (2009). Screening for attention-deficit hyperactivity disorder and co-morbid mental disorders among prison inmates. *Nordic journal of psychiatry*, 63, 5, 361-367.

Ellis, A. (1957). Outcome of employing three techniques of psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 13, 334-350.

Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy*. New York: Lyle Stuart.

Ellis, A. (1964). Rational psychotherapy. In: Eysenck, H. J. (Ed.), *Experiments in behaviour therapy*. New York: Pergamon Press.

Ellis, A. (1973). *Humanistic psychotherapy. The rational-emotive approach*. New York: McGraw-Hill.

Ellis, A. (1984). Expanding the ABCs of RET. *Journal of RET*, 2, 20-25.

Ellis, A. (1993, leto). RET becomes REBT. *IRETletter*, 1, 4.

Ellis, A. (1994). *Reason and emotion in psychotherapy*. Secaucus, New York: Carol.

Ellis, A. (2002). *Tréning emocí. Práce s emocemi na základě racionálně emoční terapie*. Praha: Portál.

Ellis, A., Greiger, R. (1977). *Handbook of rational-emotive therapy*. New York: Springer.

Endres, J. (2004). The language of the psychopath: characteristics of prisoners' performance in a sentence completion test. *Criminal behaviour and mental health*, 14, 214-226.

Erdem, A. Y., Bilge, F. (2008). The scale for irrational beliefs in career choices of high school students. *Turkish psychological counseling and guidance journal*, 3, 29, 111-114.

Falissard, B., Loze, J. Y., Gasquet, I., Duburc, A., de Beaurepaire, Ch., Fagnani, F., Rouillon, F. (2006). Prevalence of mental disorders in French prisons for men. *BMC psychiatry*, 6, 33-39.

Farrel, M., Boys, A., Singleton, N., Meltzer, H., Brugha, T., Bebbigton, P., Jenkins, R., Coid, J., Lewis, G., Marsden, J. (2006). Predictors of mental health service utilization in the 12 months before imprisonment: analysis of results from a national prisons survey. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 40, 548-553.

Fazel, S., Bains, P., Doll, H. (2005). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*, 101, 181-191.

Fazel, S., Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23 000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *The Lancet*, 359, 545-550.

Feldman, M., Kumar, V. K., Angelini, F., Pekala, R. J., Porter, J. (2007). Individual differences in substance preference and substance use. *Journal of addictions & offender counseling*, 27, 82-101.

Fotiadou, M., Livaditis, M., Manou, I., Kaniotou, E., Samakouri, M., Tzavaras, N., Xenitidis, K. (2004). Self-reported substance misuse in greek male prisoners. *European addiction research*, 10, 56-60.

Franks, K. W., Sreenivasan, S., Spray, B. J., Kirkish, P. (2009). The mangled butterfly: Rorschach results from 4 violent psychopaths. *Behavioral sciences and the law*, 27, 491-506.

Fridell, M., Hesse, M., Billsten, J. (2007). Criminal behavior in antisocial substance abusers between five and fifteen years follow-up. *The american journal on addictions*, 16, 10-14.

Frodi, A., Dernevik, M., Sepa, A., Philipson, J., Bragesjö, M. (2001). Current attachment representations of incarcerated offenders varying in degree of psychopathy. *Attachment & human development*, 3, 3, 269-283.

Fülöp, I., E. (2007). A confirmatory factor analysis of the attitudes and belief scale 2. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*, 7, 2, 159-170.

Ginsberg, Y., Hirvikoski, T., Lindefors, N. (2010). Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. *BMC Psychiatry*, 10, 112-123.

Grella, Ch. E., Greenwell, L., Prendergast, M., Sacks, S., Melnick, G. (2008). Diagnostic profiles of offenders in substance abuse treatment programs. *Behavioral sciences and the law*, 26, 369-388.

Gudjonsson, G. H., Sigurdsson, J. F. (2004). The relationship of suggestibility and compliance with self-deception and other-deception. *Psychology, crime & law*, 10, 4, 447-453.

Gudjonsson, G. H., Sigurdsson, J. F., Bragason, O. O., Einarsson, E., Valdimarsdottir, E. B. (2004). Compliance and personality: The vulnerability of the unstable introvert. *European journal of personality*, 18, 435-443.

Haggård-Grann, U., Hallqvist, J., Långström, N., Möller, J. (2006). The role of alcohol and drugs in triggering criminal violence: a case-crossover study. *Addiction*, 101, 100-108.

Haggård-Grann, U., Hallqvist, J., Långström, N., Möller, J. (2006). Short-term effects of psychiatric symptoms and interpersonal stressors on criminal violence. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 41, 532-540.

Hare, R. D. (1991). *Manual for the Hare Psychopathy Checklist – Revised*. Toronto: Multi-Health Systems.

Hare, R. D., Clark, D., Grann, M., Thornton, D. (2000). Psychopathy and the predictive validity of the PCL-R: An international perspective. *Behavioral sciences and the law*, 18, 623-645.

Hartl, Hartlová. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Hartmann, E., Nørbech, P. B., Grønnerød, C. (2006). Psychopathic and nnp psychopathic violent offenders on the rorschach: Discriminative features and comparisons with schizophrenic inpatient and university student samples. *Journal of personality assessment*, 86, 3, 291-305.

Hodgins, S., A De Brito, S., Chcabra, P., Côté, G. (2010). Anxiety disorders among offenders with antisocial personality disorders: A distinct subtype? *The canadian journal of psychiatry*, 55, 12, 784-791.

Hogue, T. E., Jones, L., Talkes, K., Tennant, A. (2007). The Peaks: A clinical service for those with dangerous and severe personality disorder. *Psychology, Crime & Law*, 13, 1, 57-68.

Howard, R., McCullagh, P. (2007). Neuroaffective processing in criminal psychopaths: Brain event. - related potentials reveal task-specific anomalies. *Journal of Personality Disorders*, 21, 3, 322-339.

Huchzermeier, Ch., Bruß E., Geiger, F., Godt, N., von Nettelblatt, F., Aldenhoff, J. (2006). Psychopathy checklist score predicts negative events during the sentences of prisoners with Hare Psychopathy: A prospective study at a german prison. *Canadian journal of psychiatry*, 51, 11, 692-697.

Chapman, A. L., Gremore, T. M., Farmer, R. F. (2003). Psychometric analysis of the psychopathic personality inventory (PPI) with female inmates. *Journal of personality assessment*, 80, 2, 164-172.

Idemudia, E. S. (2007). Personality and criminal outcome of homeless youth in a Nigerian jali population: results of PDS and MAACL-H assessments. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 19, 2, 137-145.

Ivanovičová, M. (2004). Iracionálne presvedčenia a teória interakcií osobnostných systémov: Komparačno-korelačná štúdia. Diplomová práca. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.

Ivanovičová m. (2006). Miera iracionálnych presvedčení v súvislosti s osobnostnými premennými. Rigorózná práca. Praha: Katedra psychológie Filozofická fakulta UK Praha.

Ivanovičová, M. Gröpel, P. (2009). Iracionálne presvedčenia a spokojnosť so životom: Korelačná štúdia. *Československá psychologie*. 1, 84-91.

Ivanovičová, M., Kordačová, J. (2007). Zisťovanie miery iracionality škálou IPA a škálou IBI: overovanie ich reliability a súbežnej validity. *Československá psychologie*, 5, 517-529.

Johansson, P., Kerr, M., Andershed, H. (2005). Linking adult psychopathy with childhood hyperactivity-impulsivity-attention problems and conduct problems through retrospective self-reports. *Journal of personality disorders*, 19, 1, 94-101.

Jones, R. G. (1968). A factorial measure of Ellis' irrational belief system with personality and maladjustment correlates. Unpublished Doctoral Dissertation, Texas Technological College.

Joseph, N. Benefield N. (2010). The development of an offender personality disorder strategy. *Mental health review journal*, 15, 4, 10-15.

Kalkan, M. (2006). The relationship of psychological birth order to irrational relationship beliefs. *Social behavior and personality*. 36, 4, 455-466.

Källmén, H., Andersson, P., Andren, A. (2008). Are irrational beliefs and depressive mood more common among problem gamblers than non-gamblers? A survey study of Swedish problem gamblers and controls. *Journal of gambling studies*. 24, 4, 441-450.

Kitchin, H. A. (2005). Needing treatment: A snapshot of provincially incarcerated adult offenders in Nova Scotia with a view towards substance abuse and population health. *Canadian journal of criminology & criminal justice*, 501- 525.

Kjelsberg, E., Hartvig, P., Bowitz, H., Kuisma, I., Norbech, P., Rustand, A. B., Seem, M., Vik, T. G. (2006). Mental health consultation in a prison population: a descriptive study. *BMC psychiatry*, 6, 27-34.

Kondáš, O., Kordačová, J. (1998). Iracionalita – stručný prehľad doterajších metodík. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 33, 2, 143-150.

Kondáš, O., Kordačová, J. (2000). Iracionalita a jej hodnotenie. Bratislava: Stimul.

Kondáš, O. a kol. (2002). *State z klinickej psychológie*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.

Koopmans, P. C., Sanderman, R., Timmerman, I., Emmelkamp, M. G. (1994). The Irrational Beliefs Inventory (IBI): Development and Psychometric Evaluation. *European Journal of Psychological Assessment*, 10, 1, 15-27.

Kordačová J. (1989). Iracionálne prvky v myslení vysokoškolákov a neurotizmus. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 24, 6, 503-517.

Kordačová, J. (1994a). Poznávanie, iracionálne kognície a možnosť využitia racionálne – emočného prístupu v stratégii zvládania. In: Ruiselová, Z., Ficková, M., (Ed.). *Poznávanie a zvládanie záťažových situácií*. Bratislava: ÚEPs SAV, 49 – 67.

Kordačová J. (1994b). Irrational beliefs, logical thinking and reasoning. *Studia psychologica*. 36, 3, 1967-174.

Kordačová J. (1995). Coping strategies in internal dialogue. *Studia psychologica*. 37, 3, 202-204.

Kordačová J, (1997). The qualitative side of the relationships between irrational and creative thinking. *Studia psychologica*. 39, 2, 159-1965.

Kordačová J. (2001). Irrational idealization and symptoms of maladjustment in adolescents. *Studia psychologica*. 43, 4, 331-337.

Kordačová J. (2003). Irrationality and manifestations of fear and anxiety in a sample of slovak adolescents. *Studia psychologica*. 45, 4, 345-355.

Kuhl, J. & Kazén M. (2002). PSSI-Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti. (Manuál). Preložil a upravil J. Švancara, Praha: Testcentrum.

Lader, D., Singleton, N., Meltzer, H. (2003). Psychiatric morbidity among young offenders in England and Wales. *International review of psychiatry*, 15, 144-147.

Lambert, M. J. (2003). *Bergin and Garfield's handbook of psychotherapy and behavior change*. (piate vydanie), New York: John Wiley and Sons.

Lamontagne, Y., Boyer, R., Héту, C., Lacerte-Lamontagne, C. (2000). Anxiety, signifiant losos, depression, and irrational beliefs in first-offence shoplifters. *Canadian journal of psychiatry*. 45, 1, 63-66.

Langton, C., M. (2007). Assessment implications of „What works“ research for dangerous and severe personality disorder (DSPD) service evaluation. *Psychology, Crime & Law*, 13, 1, 97-111.

Lekka, N. P., Argyriou, A. A., Beratis, S. (2006). Suicidal ideation in prisoners: risk factors and relevance to suicidal behaviour. A prospective case-control study. *European archive sof psychiatry & clinical neuroscience*, 256, 87-92.

Lindgren, M., Jensen, J., Dalteg, A., Meurling, A. W., Ingvar, D. H., Levander, S. (2002). Dyslexia and AD/HD among Swedish prison inmates. *Journal of scandinavian studies in criminology and crime prevention*, 3, 84-95.

Lindner, H., Kirkby, R., Wertheim, E., Birch, P. (1999). A brief assessment of irrational thinking: The shortened general attitude and belief scale. *Cognitive therapy and research*. 23, 6, 651-663.

Lindqvist J. K., Dåderman, A. M., Hellström, Å. (2005). Internal reliability and construct validity of the Novaco Anger Scale – 1998 – S in a sample of violent prison inmates in Sweden. *Psychology, crime &law*, 11, 2, 223-237.

Lorcher, P., S. (2003). Worry and irrational beliefs: A preliminary investigation. *Individual differences research*. 1, 1, 73-76.

Lukasiewicz, M., Blecha, L., Falissard, B., Neveu, X., Benyamina, A., Reynaud, M., Gasquet, I. (2009). Dual diagnosis: Prevalence risk factors, and relationship with suicide risk in a nationwide sample of french prisoners. *Alcoholism: Clinical & experimental research*, 33, 1, 160-168.

Macavei, B. (2005). The role of irrational beliefs in the rational emotive behavior theory of depression. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 5, 1, 73-81.

Macavei, B., Miclea, M. (2008). An empirici investigation of the relationship between religion beliefs, irrational beliefs, and negative emotions. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 8, 1, 1-16.

MacDonald, A. P., Games, R. G. (1972). Ellis' irrational views. *Rational Living*, 7, 25-28.

MacInnes, D. (2003). Evaluating an assessment scale of irrational beliefs for people with mental health problems. *Nurse Researcher*. 10, 4, 53-68.

Macková, Z. (1988). Racionálno-emozívne prežívanie žiakov III. ročníka ZŠ vo vzťahu k čítaniu. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 23, 3, 227-238.

MacInnes, D. (2003). Evaluating an assessment scale of irrational beliefs for people with mental health problems. *Nurse Researcher*. 10, 4, 53-68.

Made, A., Chamberlain, S., Gunn, J. (2000). Deliberate self-harm in sentenced male prisoners in England and Wales: some ethnic factors. *Criminal behaviour and mental health*, 10, 199-204.

Maden, A., Williams, J., Wong, S. C. P., Leis, T. A. (2004). Treating dangerous and severe personality disorder in high security: lessons from the regional psychiatric centre, Saskatoon, Canada. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 15, 3, 375-390.

Mahoney, J. M. (1997). Faktor structure of Ellis' irrational beliefs in a nonclinical college population. *Psychological Reports*, 80, 511-514.

Maltby, J., Day, L. (2001). The Irrational Beliefs Survey, one factor or four? A replication of Mahoney's (1997) findings. *The Journal of Psychology*, 135, 462-464.

Malouff, J., Schutte, N. (1986). Development and measure of irrational belief. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 54, 860-862.

Mann, R. E., Webster, S. D., Schofield, C., Marshall, W. L. (2004). Approach versus avoidance goals in relapse prevention with sexual offenders. *Sexual abuse: A journal of research and treatment*, 16, 1, 65-75.

McDermott, B. E., Sokolov, G. (2009). Malingering in a correctional setting: The use of the structured symptoms in a jail sample. *Behavioral sciences and the law*, 27, 753-765.

Miclea, M., Macavei, B. (2006). An empiric investigation of the relationship between religion beliefs and negative emotions. *Cognition, brain, behavior*. 10, 4, 625-635.

Mikšík, O. (2001). Zjišťování bazální struktury a dynamiky autoregulace, integrovanosti a psychické odolnosti osobnosti dotazníky SPARO, BAROM, IHATRNAS. Manuál. Praha: Diaros.

Miller, H. A. (2006). A dynamic assessment of offender risk, needs, and strenghts in a sample of pre-release general offenders. *Behavioral sciences and the law*, 2, 767-782.

Moldovan, R. (2009). An analysis of the impal of irrational beliefs and illness representation in predicting distress in cancer and type II diabetes patiens. *Cognition, brain and behavior. An interdisciplinary journal*. XIII, 2, 179-193.

Morey, L. C. (1991). *The personality assessment inventory: Professional manual*. Odessa, FL: Psychological assessment resouces.

Morris, M. (2002). Managing the unmanageable: psychotherapy in Grendon Prison. *Criminal beaviour and mental health*, 12, 54-67.

Možný, P. (2002). Racionálně emoční behaviorální terapie Alberta Ellise. Re: <http://www.tigis.cz/PSYCHIAT/SUPL0401/19.html> (2002-05-02).

Mueller-Johnson, K., Dhami, M. K. (2010). Effects of offenders' age and health on sentencing decisions. *The journal of social psychology*, 150, 1, 77-97.

Murray, J., Farrington, D. P. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of child psychology and psychiatry*, 46, 12, 1269-1278.

Nee, C., Farman, S. (2005). Female prisoners with borderline personality disorder: some promising treatment developments. *Criminal behaviour and mental health*, 15, 2-16.

Nee, C., Farman, S. (2007). Dialectical behaviour therapy as a treatment for borderline personality disorder in prisons: Three illustrative case studies. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 18, 2, 160-180.

Netík, K., Netíková, D. (1994). *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha: Karolinum.

Novotná, V. (2002). *Vybrané osobnostní charakteristiky odsouzených pro trestné činy*. Rigorózní práce. Praha: Katedra psychologie Filosofická fakulta UK Praha.

Opris, D., Macavei, B. (2007). The profile of emotional distress; norms for the romanian population. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 7, 2, 139-158.

Osberg, T. M., Poland, D. L. (2001). Validity of the MMPI-2 Basic and Harris-Lingoues subsales in a forensic sample. *Journal of clinical psychology*, 57, 12, 1369-1380.

O'brien, M., Mortimer, L., Singleton, N., Meltzer, H. (2003). Psychiatric morbidity among women prisoners in England and Wales. *International review of psychiatry*, 15, 153-157.

Pastor, M. C., Moltó, J., Vila J., Lang, P. J. (2003). Startle reflex modulation, affective ratings and autonomic reactivity in incarcerated Spanish psychopaths. *Psychophysiology*, 40, 934-938.

Peersen, M., Sigurdsson, J. F., Gudjonsson, G. H., Gretarddon, S. J. (2004). Predicting re-offending: A 5 - year prospective study of icelandic prison inmates. *Psychology, Crime & Law*, 10, 2, 197-204.

Pham, T. H., Philippot, P. (2010). Decoding of facial expression of emotion in criminal psychopaths. *Journal of personality disorders*, 24, 4, 445-459.

Pluge-Foust, C. (2000). Homophobia, irrationality, and christian ideology: does a relationship exist? *Journal of sex education and therapy*. 25, 4, 240-245.

Polišenská, V. A. (2009). Popis osobnosti pachatele trestného činu vloupání dle Cloningerova dotazníku temperamentu a charakteru. *Československá psychologie*, 53, 6, 545-555.

Polišenská, V. A., Koubalíková, S., Borovanská, M. (2012). Inteligence a agresivita pachatelů majetkové trestné činnosti. *Československá psychologie*, 56, 6, 574-583.

Praško, J., Možný, P. Šlepecký, M. a kol. (2007). Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch. Triton, Praha/Kroměříž.

Ramsay, M., Saradjian, J., Murphy, N. Freestone, M. (2009). Commentary on the article by Peter Tyrer and others about the assessment phase of the dangerous and severe personality disorder programme. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 20, 1, 147-150.

Ray, J. B., Solomon, G. S., Doncaster, M. G. & Mellina, R. (1983). First offender adult shoplifters: A preliminary profile. *Journal of Clinical Psychology*, 39 (5) 769-770.

Retz, W., Retz-Junginger, P., Hengesch, G., Schneider, M., Thome, J., Pajonk, F. G., Salahi-Disfan, A., Rees, O., Wender, P. H., Rösler, M. (2004). Psychometric and psychopathological characterizaion of young male prison inmates with and without attention deficit/hyperactivity disorder. *European archives of psychiatry & clinical neuroscience*, 254, 201-208.

Roberts, A. D. L., Coid, J. W. (2007). Psychopathy and offending behavior: Findings from the national survey of prisoners in England and Wales. *The journal of forensic psychiatry and psychology*, 18, 1, 23-43.

- Roe-Sepowitz, D. (2007). Characteristics and predictors of self-mutilation: a study of incarcerated women. *Criminal behaviour and mental health*, 17, 312-321.
- Rokach, A. (2001). Criminal Offense Type and the Causes of Loneliness. *The Journal of Psychology*, 135 (3) 277-291.
- Romero, E., Sobral, J., Luengo, M. A., Marzoa, J. A. (2001). The journal of genetic psychology, 162, 1, 20-40.
- Ross, C. A. (2008). Case report: A convicted sex offender with dissociative identity disorder. *Journal of trauma & dissociation*, 9, 4, 551-562.
- Rounds-Bryant, J., Baker, L. (2007). Substance dependence and level of treatment need among recently-incarcerated prisoners. *The american journal of drug and alcohol abuse*, 33, 557-561.
- Rösler, M., Retz, W., Yaqoobi, K., Burg, E., Retz-Junginger, P. (2009). Attention deficit/hyperactivity disorder in female offenders: prevalence, psychiatric comorbidity and psychosocial implication. *European archives of psychiatry & clinical neuroscience*, 259, 98-105.
- Rutherford, H. Taylor, P. J. (2004). The transfer of women offenders with mental disorder from prison to hospital. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 15, 1, 108-123.
- Sava, F., A. (2009). Maladaptive schlas, irrational beliefs, and their relationship with the five-factor personality model. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 9, 2, 135-147.
- Sacks, A., Cleland, Ch. M., Melnick, G., Flynn, P. M., Knight, K., Friedmann, P. D., Prendergast, M. L., Coen, C. (2009). Violent offenses associated with co-occurring substance use and mental health problems: Evidence from CJDATS. *Behavioral sciences and the law*, 27, 51-69.
- Scott, R. (2008). Interventions to address violence associated with mental illness. *Australian psychiatry*, 16, 6, 405- 411.
- Sheng-Yu, L., Wei-wen L., San-Yuan, H., Po-Hsiu K., Chen-Lin, W., Pei-Lin W., Shiou-Lan, Ch., Jo, Y. W., Huei-Chen, K., Ru-Band, L. (2009). The relationship between serotonin receptor 1B polymorphisms A-161T and alcohol dependence. *Alcoholism: clinical & experimental research*, 33, 9, 1589-1595.
- Shorkey, C. T., Whiteman, V. L. (1977). Development of the Rational Behaviour Inventory: Initial validity and reliability. *Educational and Psychological Measurement*, 37, 527-534.
- Schofield, P. W., Butler, T. G., Hollis, S. J. (2006). Neuropsychiatric correlates of traumatic brain injury (TBI) among Australian prison entrants. *Brain Injury*, 20, 1409-1418.

- Sigurdsson, J. F., Gudjonsson, G. H. (2001). False confessions: the relative importance of psychological, criminological and substance abuse variables. *Psychology, crime and law*, 7, 275-289.
- Simpson, A. I. F., Jones, R. M., Evans, C., McKenna, B. (2006). Outcome of patients rehabilitated through a New Zealand forensic psychiatry service: A 7.5 year retrospective study. *Behavioral sciences and the law*, 24, 833-843.
- Sjöstedt, G., Längström, N. (2002). Assessment of risk for criminal recidivism among rapists: a comparison of four different measures. *Psychology, Crime & Law*, 8, 25-40.
- Smith, P., Waterman, M. (2004). Role of experience in processing bias for aggressive words in forensic and non-forensic populations. *Aggressive behavior*, 30-105-122.
- Smith, A. R., Witte, T. K., Teale, N. E., King, S. L., Joiner, T. E. (2008). Revisiting impulsivity in suicide: Implications for civil liability of third parties. *Behavioral science and the law*, 26, 779-797.
- Solomon, A., Arnow, B. A., Gotlib, I. H., Wind, B. (2003). Individualized measurement of irrational beliefs in remitted depressives. *Journal of clinical psychology*. 59, 4, 439-455.
- Stefánsson, R., Hesse, M. (2008). Personality disorders in substance abusers: A comparison of patients treated in a prison unit and patients treated in inpatient treatment. *International journal of mental health and addiction*, 6, 402-406.
- Szentagotai, A. (2006). Irrational beliefs, thought suppression and distress – a mediation analysis. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 6, 2, 119-127.
- Szentagotai, A., Freeman, A. (2007). An analysis of the relationship between irrational beliefs and automatic thoughts in predicting distress. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 7, 1, 1-9.
- Szentagotai, A., Schnur, J., DiGiuseppe, R., Macavei, B., Kallay, E., David, D. (2005). The organization and the nature of irrational beliefs: schemas or appraisal? *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 5, 2, 139-158.
- Tiba, A. (2003). Rational and irrational beliefs from a neuroscience framework. *Romanian journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 3, 1, 61-78.
- Tiba, A., Szentagotai, A. (2005). Positive emotions and irrational beliefs. Dysfunctional positive emotions in healthy individuals. *Journal of cognitive and behavioral psychotherapies*. 5, 1, 53-72.
- Torre, M. E., Fine, M. (2005). Bar none: Extending affirmative action to higher education in prison. *Journal of social issues*, 61, 3, 569-594.

Trankle, S. A., Haw, J. (2009). Predicting Australian health behaviour from health beliefs. *Electronic journal of applied psychology*, 5, 2, 9-17.

Tye, Ch., S., Mullen, P., E. (2006). Mental disorders in female prisoners. *Australian & New Zealand journal of psychiatry*, 40, 266-271.

Tyrer, P., Cooper, S., Rutter, D., Seivewright, H., Duggan, C., Maden, T., Barrett, B., Joyce, E., Rao, B., Nur, U., Cicchetti, D., Crawford, M., Byford, S. (2009). The assessment of dangerous and severe personality disorder: lessons from a randomised controlled trial linked to qualitative analysis. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 20, 1, 132-146.

Ullrich, S., Deasy D., Smith J., Johnson, B., Clarke, M., Broughton, N., Coid, J. (2008). Detecting personality disorders in the prison population of England and Wales: comparing case identification using the SCID-II screen and the SCID-II clinical interview. *The journal of forensic psychiatry and psychology*, 19, 3, 301-322.

Vandenabeele, P. (2009). Providing care for prisoners: reaching the unreachable? *Mental health practice*, 12, 10, 27-30.

Verschuere, B., Crombez, G., De Clercq, A., Kostler, E. H. W. (2005). Psychopathic traits and autonomic responding to concealed information in a prison sample. *Psychophysiology*, 42, 239-245.

Walters, G. D., Knight, R. A. (2010). Antisocial personality disorder with and without antecedent childhood conduct disorder: does it make a difference? *Journal of personality disorders*, 24, 2, 258-271.

Walters, G. D., Duncan, S. A., Geyer, M. D. (2003). Predicting disciplinary adjustment in inmates undergoing forensic evaluation: a direct comparison of the PCL-R and the PAI. *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 14, 2, 382-393.

Walters, G. D., Brinkley, C. A., Magaletta, P. R., Diamond, P. M. (2008). Taxometric analysis of the Levenson self-report psychopathy scale. *Journal of personality assessment*, 90, 5, 491-498.

Watson, C. G., Vassar, P., Plemel, D., Herder, J., Manifold, V. (1990). A factor analysis of Ellis' irrational beliefs. *Journal of Personality*, 55, 631-660.

Wertheim, E., Poulakis, Z. (1992). The relationships among the General Attitude and Belief Scale, other dysfunctional cognition measures, and depressive or bulimic tendencies. *Journal of Rational Emotive and Cognitive Behavior Therapy*, 10, 219-233.

Wicker, F. W., Richardson, F. C., Lambert, F. B. (1985). Differential Correlates of Irrational Belief. *Journal of Personality Assessment*, 49, 2, 161-167.

Williams, F., Wakeling, H., Webster S. (2007). A psychometric study of six self-report measure for use with sexual offenders with cognitive and social functioning deficits. *Psychology, Crime & Law*, 13, 5, 505-522.

Wong, S., S. (2008). The relations of cognitive triad, dysfunctional attitudes, automatic thoughts, and irrational beliefs with test anxiety. *Current psychology*. 27, 3, 177-191.

Zinger, I., Wichmann, Ch., Andrews, D. A. (2001). The psychological effects of 60 days in administrative segregation. *Canadian journal of kriminology*, 47-83.

Zlotnick, C., Clarke, J. G., Friedmann, P. D., Roberts, M. B., Sacks, S., Melnick, G. (2008). Gender differences in comorbid disorders among offenders in prison substance abuse treatment programs. *Behavioral science and the law*, 26, 403-412.

Zurawski, R., Smith, T. (1987). Assessing irrational beliefs and emotional distress: evidence and implications of limited discriminant validity. *Journal of Counselling Psychology*. 34, 224-227.

Žukov, I., Hrubý, T., Kozelek, P. & Paclt, I. (2007). Psychofyzilogický korelát impulzivně agresivního chování: Vlna P300 u agresivních delikventů. *Československá Psychologie*, 4, 418 – 422.

PŘÍLOHY